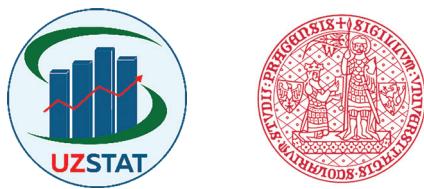

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВА ҲУДУДЛАРИНИНГ 2050 ЙИЛГАЧА ДЕМОГРАФИК РИВОЖЛАНИШ ПРОГНОЗЛАРИ

Асосий тамойиллари, фаразлари ва натижалари

Прага, Тошкент, 2023 йил

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВА ҲУДУДЛАРИНИНГ 2050 ЙИЛГАЧА ДЕМОГРАФИК РИВОЖЛАНИШ ПРОГНОЗЛАРИ

Асосий тамойиллари, фаразлари ва натижалари

Дурбек Ахмедов (миллий экспертлар гуруҳи раҳбари,
Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси)
ва Томаш Кучера (халқаро экспертлар гуруҳи раҳбари, Карлов университети,
Прага ш., Чехия) раҳбарлигидаги муаллифлар гуруҳи: Борис Бурцин,
Наталия Кадацкая, Ян Куранда, Антон Ивлев, Ирина Курило (барчаси Карлов
университети), Шаҳноза Акрамова (ЮНФПА, Ўзбекистон), Ботир Алимухамедов
(Меҳнат бозори тадқиқотлари институти), Вячеслав Голышев,
Людмила Максакова (мустақил эксперт), Баҳодир Умурзоқов
(Ўзбекистон Республикаси камбағалликни қисқартириш
ва бандлик вазирлиги)

Тошкент – 2023

УЎК 314.02-047.44 (575.1)**КБК 60.7(5Ў)****Ў 32**

Ўзбекистон Республикаси ва ҳудудларининг 2050 йилгача демографик ривожланиш прогнозлари асосий тамойиллари, фаразлари ва натижалари [Матн] / Дурбек Ахмедов [ва бошқ.]. – Тошкент: Baktria press. 2023. – 76 б.

Нашрга ушбу шаклда иқтибос келтириш тавсия этилади: Кучера Т., Ахмедов Д., Бурчин Б., Кадатская Н., Куранда Я., Ивлев А., Курило И., Акрамова Ш., Алимухамедов Б., Голышев В., Максакова Л., Умурзоқов Б. Ўзбекистон Республикаси ва ҳудудларининг 2050 йилгача демографик ривожланиш прогнозлари. Асосий тамойиллари, фаразлари ва натижалари. – Тошкент: Baktria press. 2023. – 76 б.

Миллий эксперталар гуруҳи раҳбари:

Дурбек Ахмедов, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси

Халқаро эксперталар гуруҳи раҳбари:

Томаш Кучера, Карлов университети (Прага шаҳри, Чехия)

Муаллифлар гуруҳи:

Борис Бурчин, Наталия Кадацкая, Ян Куранда, Антон Ивлев, Ирина Курило (барчаси Карлов университети), Шаҳноза Акрамова (ЮНФПА, Ўзбекистон), Ботир Алимухамедов (Меҳнат бозори тадқиқотлари институти), Вячеслав Голышев, Людмила Максакова (мустақил эксперт), Баҳодир Умурзоқов (Ўзбекистон Республикаси камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги)

Ушбу хужжат Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Аҳолишунослик жамғармаси (ЮНФПА) Ўзбекистондаги ваколатхонасининг молиявий кўмагида тайёланган.

Нашрнинг электрон шакли ЮНФПАнинг расмий сайтида қўйидаги манзилда жойлаштирилган

<https://uzbekistan.unfpa.org/en/publications>

Ҳуқуқ ва руҳсатлар

Ушбу нашрдаги маълумотлар муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланган.

Ушбу нашрдан унга тўлиқ иқтибос берган ҳолда нотижорат мақсадларда тўлиқ ёки қисман фойдаланиш мумкин.

Муаллифларнинг олдиндан руҳсатисиз ушбу нашрни тўлиқ ёки қисман қайта чоп этиш, компьютер тизимида сақлаш ёки электрон, механик, фотонусха шаклда тарқатиш мумкин эмас.

Ушбу ҳисоботда келтирилган хулоса, таҳлил ва тавсиялар Ўзбекистон Республикаси ҳукумати ва ЮНФПАнинг расмий қарашларини ифодаламайди ва миннатурорчилик билдирилган кишилар фикрларини акс эттираслиги мумкин. Келтирилган маълумотларни талқин этиш ва улардан фойдаланиш ўқувчи зиммасида.

ISBN: 978-9943-9574-7-3

© Mualliflar jamoasi, 2023

© Baktria press, 2023

МИННАТДОРЧИЛИК ИЗҲОРИ

Тадқиқот муаллифлари БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси раҳбари Ю Ю жаноблари, раҳбар ўринбосари Камолхон Иномходжаев ва “Аҳолишунослик ва ривожланиш” дастури таҳлилчиси Аъзам Тошпулатовга лойиҳани амалга оширишда кўрсатган молиявий ва ташкилий ёрдамлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ва ҳудудларининг 2050 йилгача демографик ривожланиш прогнозларининг дастлабки натижалари мухокамаси мобайнида билдирган таклиф ва тавсиялари учун миннатдорчилик билдирадилар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика Агентлиги директори Баходир Бегалов, Демография ва меҳнат статистикаси бошқармаси бошлиғи Зоир Юлдошевга зарур статистик маълумотларни тақдим этганликлари учун алоҳида ташаккур изҳор этамиз.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасида туғилишнинг ўсиш омилларини аниқлаш бўйича танланма тадқиқотни ташкил этиш ва ўтказишга ҳисса қўшган Оила ва хотин-қизлар илмий тадқиқот институти директори ўринбосари Хамид Абдурамонов, стратегик таҳлил ва прогнозлаш бўлими мудири Собир Хўжаев ҳамда институт ходимларига алоҳида миннатдорчилик билдирамиз. Шунингдек, Меҳнат бозори тадқиқотлари институти директори ўринбосари Хафиза Мамадалиева, Ўзбекистон Миллий университети кафедра мудири Зулхумор Тожиевага прогноз параметрлари ва аҳоли прогнозларининг дастлабки натижаларини мухокама этиш даврида билдирилган таклиф ва мулоҳазалари учун миннатдорчилик билдирамиз.

МУНДАРИЖА

Миннатдорчилик изҳори	2
Мундарижа	3
Асосий натижалар	4
Муқаддима	6
Кириш	8
Методологик шарҳлар.....	10
Прогноз натижаларини қандай талқин қилиш мумкин	11
2000 йилдан 2021 йилгача демографик ривожланиш.....	12
Туғилиш, ўлим ва миграция ривожланишининг истиқболлари.....	31
Демографик прогнозларнинг асосий натижалари.....	45
Хуносалар	64
Демографик прогноз натижаларининг амалий аҳамияти ва үларни қўллаш бўйича тавсиялар.....	67
Глоссарий.....	70

АСОСИЙ НАТИЖАЛАР

- Ўзбекистон Республикаси аҳолиси яқин ўттиз йил давомида динамик равишда ўсиб боради. 2022 йилдан 2050 йилгача мамлакат аҳолиси, тахминан, 44 %га ошиши кутилмоқда.
- Энг катта эҳтимоллик билан 2028 йилга бориб Ўзбекистон аҳолиси 40 миллионга етади ва 50 миллион кишилик кўрсаткич прогноз давр чегарасига (2050 йил) етмасданоқ ошиб кетади.
- Бутун прогноз даври давомида табиий ўсиш аҳоли кўпайишининг ҳал қилувчи таркибий қисми бўлади. Аҳолининг табиий ўсиши йиллик туғилганлар сонининг юқорилиги ва ўлганлар сонининг нисбатан пастлиги билан хусусиятланиши кутилмоқда.
- Аҳоли ўсишининг юқори суръатларига қарамай, энг катта ўзгаришлар аҳолининг ёш таркибида содир бўлади. Аҳоли қариши юз беради ва шубҳасиз, бу жараён тез ва ортга қайтариб бўлмайдиган тарзда содир бўлади. Аҳолининг қариши жараёни, асосан кексалар сонининг (65 ёш ва ундан катта) ва уларнинг умумий аҳоли таркибидаги улушининг изчил ортиб бориши натижасида "юқоридан" амалга ошади. Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг ўртача ёши 2021 йил охиридаги дастлабки 29,6 ёшдан 2050 йилда, тахминан, 35 ёшгача кўтарилиши кутилмоқда.
- Катта эҳтимол билан келгуси ўн йил ичida болалар сонининг (0-14 ёш) динамик ўсиши кузатилади. Бу рақам 2030 йилларнинг биринчи ярмида ўзининг энг юқори нуқтасига етиб, деярли 13 миллион кишини ташкил этиши мумкин.
- Аҳолининг умумий сонидаги болалар улуши бироз эртароқ ўзининг максимум даражасига етади, катта эҳтимол билан 2020 йилларнинг иккинчи ярмида, яъни Ўзбекистон аҳолисининг умумий сонида болалар улуши 30 %дан кўпроқни ташкил қилганда бунга эришиш кутилмоқда.
- Ўзбекистон шароитида эътиборга молик яна бир воқелик меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли (БМТ стандарти бўйича 15-64 ёш) сониниг кутилаётган ўсишидир. У бутун прогноз даврида ўсиб боради ва 2021 йил охиридаги 23 миллион кишидан 2050 йилда 33 миллион кишигача ошади.
- Келгуси ўн йилликда (11-12 йил) меҳнатга лаёқатли аҳоли улуши 2021 йил охиридаги 65 %дан 62 %гача камайиши мумкин, аммо 2040-йилларнинг ўрталарига келиб бу кўрсаткич аввалги даражасига қайтиши ва умумий аҳолининг деярли учдан икки қисмини ташкил этиши кутилади.
- Меҳнатга лаёқатли ёшдан катта (65 ва ундан юқори) бўлган аҳоли прогноз даврида энг тез ўсаётган қатlam бўлади; унинг мутлақ ҳажми 2050 йилда базавий кўрсаткичдан уч баравар кўпроққа ошади, яъни 1,8 миллиондан 6,1 миллион кишига етади ва унинг умумий аҳолидаги улуши 5 %дан 12 %гача ошади.
- Кекса аҳолининг айрим ёш гурӯхлари орасида 85 ёшлилар ва ундан катта ёшдагилар сони кўриб чиқилаётган давр мобайнида энг тез ўсиши кутилмоқда, бу XXI асрнинг ўрталарида ўтган 2021 йилнинг охиридаги 73 минг кишига нисбатан деярли 660 минг кишигача етади.

- Худди шундай ривожланиш тенденцияларини Ўзбекистон Республикасининг барча ҳудудларида кутиш мумкин. Айрим истисноли ҳолатларни ҳисобга олмаганда, бундай фарқлар кутилаётган ўзгаришларнинг йўналишида эмас, балки уларнинг кўлами ва ҳажмига боғлиқ бўлади.
- Ўзбекистонда 2050 йилгача бўлган даврда аҳолининг мутлақ ва нисбий ўсишининг катта қисми Тошкент вилоятидан ташқари, мамлакатнинг жануби-шарқий ва шарқий қисмларига тўғри келади.
- Аҳоли ўсишининг асосий «қутбларига» қуйидаги тўртта вилоят айланади: Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд ва Жиззах. Аҳоли сони ўсиши бўйича шундай иккинчи «қутб» Тошкент шаҳрига, учинчиси эса – Наманган вилоятига тўғри келади.
- Юқорида қайд этилган биринчи ва учинчи «қутбларда» аҳолининг ўсиши, биринчи навбатда, аҳолининг ёш таркиби ҳисобига содир бўлади. Тошкент шаҳри нисбатан қари ёш таркибга эгалигини ҳисобга олиб, аҳоли сони табиий ўсиш билан бирга, ижобий миграция сальдоси ҳисобига ҳам юз беради.
- Бутун прогноз даврида аҳолининг умумий сонида болалар улушининг энг катта ўсиши – Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд ва Жиззах вилоятларида, шунингдек, бошқа айрим ҳудудларда, хусусан, Наманган ва Андижон вилоятларида кузатилади.
- Ўзбекистоннинг ғарбий вилоятларида, Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм, Бухоро ва Навоий вилоятларида, шунингдек, шарқдаги Сирдарё вилоятида меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳолининг умумий аҳоли сонидаги улуши миллий ўртacha кўрсаткичдан юқорилигига сақланиб қолади.
- Барча ҳудудларда меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли улуши прогноз даври охирига келиб 65 %дан 67 % оралиғида ўзгаради. Демак, тахминан XXI асрнинг ўрталарида Ўзбекистонда иккинчи “демографик дарча” очилади, бу ўз моҳиятига кўра жорий асрнинг биринчи ўн йилликнинг иккинчи ярмида очилган биринчи имкониятлар “дарчаси” билан тўлиқ қиёсланади.
- Мамлакат даражасида аҳолининг қариш даражаси аксарият ҳудудларга нисбатан паст бўлади. Бунинг сабаби, биринчи навбатда, Тошкент шаҳри ва қисман Тошкент вилояти аҳолисининг нисбатан қарироқ ёш таркиби туфайли уларда аҳолининг қариш динамикаси анчагина пастроқ бўлишида.
- Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидан ташқари, бутун республика бўйича кексаларнинг умумий аҳоли таркиbidагi улуши тахминан бир хил бўлади. Бутун прогноз даврида аҳолининг ёш таркиби бўйича энг кекса бўлган Тошкент шаҳри ва Бухоро вилояти мамлакатнинг “энг кекса” вилояти номи учун рақобатлашади.
- Кекса одамлар сонининг энг тез ўсиши Хоразм ва Сурхондарё вилоятларида кутилоқда, ва бу ҳудудларда кейинги ўттиз йилда кексалар сони тўрт баравардан кўпроқ ошади. Қашқадарё, Сирдарё ва Наманган вилоятларида кекса ёшдаги аҳоли сонининг солиштирма ўсиши бирмунча камроқ бўлади. Аксинча, Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти каби анъанавий “кекса аҳолили” ҳудудларда кексалар сони энг секин ўсади ва базавий кўрсаткичга нисбатан “атиги икки ярим бараварга” ошади.
- Прогноз даврида Қорақалпоғистон Республикаси, шунингдек, Бухоро, Самарқанд ва Жиззах вилоятларида 85 ёшли ва ундан катта ёшдаги аҳоли сони ўн баравардан кўпроқ ошади.

МУҚАДДИМА

Демографик тенденциялар ҳақиқий ва катта таъсирга эга. Улар маданият, ижтимоий муносабатлар, иқтисодиёт ва сиёсий қарашларга таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, улар иқлим ўзгариши, ресурсларни тақсимлаш, ишчи кучининг ҳаракатланиши ва бошқа кўпгина масалаларга нисбатан муносабатимизни белгилайди. 2020 йилда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг бош иқтисодчилари демографик ўзгаришларни ушбу аср давомида дунёни белгилаб берувчи беш мегатрендларнинг бири сифатида қайд этишди.

2023 йил апрель ойида бўлиб ўтган Аҳоли ва ривожланиш комиссиясининг 56-сессиясида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Котибининг “Аҳоли, таълим ва барқарор ривожланиш” номли маъruzасида демографик ҳодисалар ва тенденциялар, хусусан, туғилиш, ўлим ва миграция таълим ва гендер тенглик, аёллар ҳуқуқ ва имкониятларининг кенгайтирилиши, инсон капиталини шакллантириш, иқтисодий ўсиш ва экологик барқарорлик билан боғлиқлиқда таъкидланди.

Бу масалалар “Янги Ўзбекистон”да ҳам долзарб бўлиб, уларнинг аксарияти тараққиёт стратегиясининг асосий тамойиллари бўлиб хизмат қилмоқда. Демак, демографик прогнозлаштириш соҳасидаги миллий салоҳият, яъни муҳим демографик ўзгаришларнинг табиати ва оқибатларини улар содир бўлгунга қадар ёки улар содир бўлиши биланоқ кўра билиш ва ана шундай таҳлиллар асосида фаол режалаштириш “Янги Ўзбекистон” мақсадларини амалга оширишда ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Бу Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Аҳолишунослик жамғармаси ва Ўзбекистон ҳукумати ўртасидаги ҳамкорликнинг асосий йўналишидир.

Ўзбекистон ҳудудлари бўйича аҳоли сонининг янгилangan прогнози 2017 йилдан сўнг содир бўлган демографик ўзгаришларни ҳисобга олиб, 2050 йилгача Ўзбекистон Республикасида демографик кўрсаткичлар ва тенденциялар тўғрисида асосий маълумотларни тақдим этади. Ушбу демографик ўзгаришлар айни вақтда рўй бераётганлиги сабабли, бугунги сиёсий чора-тадбирлар эртанги куннинг муҳим демографик ўзгаришларини ҳисобга олиши лозим.

Умид қиласманки, ушбу нашр қарор қабул қилувчи шахслар учун жавоб беришлари керак бўлган бир қатор саволларни юзага келтиради, масалан: “Кейинги ўттиз йилликдаги демографик имкониятлар дарчасидан қандай қилиб тўлиқ фойдаланиш керак?”, “Ўзбекистон Республикаси 2050 йилга бориб 65 ёшдан юқори бўлган 6,1 миллион кишига нафақат ғамхўрлик қилишга, балки бутун умр давомида таълим олиш имкониятларини яратиш орқали бу гурӯҳни яна бир демографик дивидендга айлантиришга қанчалик даражада тайёр?” ва “Сиёsat, инфратузилма ва хизматлар нуқтаи назаридан, мамлакат жадал урбанизацияга қанчалик тайёр?”.

2023 йил 19 апрелда ЮНФПА “8 миллиард ҳаёт, чексиз имкониятлар: ҳуқуқ ва танлов учун мисоллар” деб номланган “2023 йилги дунё аҳолиси тўғрисидаги маъruzasi”ни эълон қилди. Унда тақдим этилган аҳоли прогнози ҳукумат, ривожланиш бўйича ҳамкорлар ва бизнес сектори каби манфаатдор томонларга,

Ўзбекистон Республикасида 50 миллион келажак ҳаёт ва 50 миллион имкониятларнинг фаравонлиги ва ҳуқуқларини таъминлаш бўйича сиёsat танловлари ва режалари танқидий кўриб чиқиш учун зарур бўлган маълумотларни тақдим этади.

Жаноб Ю. Ю.,
ЮНФПАнинг Ўзбекистондаги Вакили

КИРИШ

Жамиятнинг ижтимоий ривожланишни бошқариш самарадорлигини оширишга қаратилган саъй-ҳаракатлари нафақат исталмаган ҳодисаларни бартараф этиш ёки юмшатиш орқали маълум бир вазиятга жавоб беришни ва баъзи ҳолларда ҳатто унга мослашишни ҳам назарда тутади. Бу саъй-ҳаракатлар, энг аввало, жамиятнинг барқарор ривожланишини тўғри йўналишда таъминлашга қаратилган чоратадбирларни тушуниш, режалаштириш ва ўз вақтида амалга оширишни ўз ичига олади. Кўрилаётган чора-тадбирлар маълум бир пухта ўйланган тамойилларга таяниши керак, деб ҳисобласак, уларнинг келажакка йўналтирилганлигидан келиб чиқиб, биринчи навбатда, прогноз натижаларига, яъни ижтимоий воқеликнинг муайян қисмларининг келажақдаги ривожланиши ҳақидаги реал, илмий асосланган ғояларга асосланиши керак.

Барча ижтимоий тизимларнинг асосий элементи аҳоли бўлиб, у кўпинча қарорлар қабул қилиш обьекти сифатида юзага чиқади ёки ҳеч бўлмагандан ушбу жараённинг ажralмас қисмiga айланади. Бу ҳолда, обьект сифатида ҳам алоҳида шахслар, ҳам одамлар гурӯҳлари, шунингдек, уларнинг ўзига хос хусусиятлари юзага чиқиши мумкин. Аҳолининг кўпгина хусусиятлари кўп жиҳатдан унинг асосий демографик хусусиятлари билан боғлиқ: индивидлар учун жинс ва ёш, алоҳида аҳоли гурӯҳлари ёки умуман аҳоли учун сони, жинси ва ёшига кўра таркибий тузилиши. Айнан аҳоли сони, ёш-жинс таркибининг ўзгариши демографик прогнозларнинг асосий тадқиқот предмети ҳисобланади. Бундан ташқари, аҳолининг ҳудудий хусусият бўйича тақсимланиши мавжудлигини ҳисобга олса, муайян бир ҳудудда яшовчи одамларнинг йиғиндиси алоҳида қизиқиш уйғотади. Шундай қилиб, аҳолини прогноз қилиш натижалари муайян жамоа ёки у яшайдиган ҳудудни ривожлантиришни бошқариш тизими доирасида қарорлар қабул қилиш учун энг муҳим дастлабки маълумотлардан бирига айланади.

Шу билан бирга, демографик прогнозлар аҳолининг бошқа кўплаб нодемографик хусусиятларини, шунингдек, аҳолини ўз ичига олган бир қатор мураккаб тизимларнинг ривожланишига оид истиқболли ҳулосалар учун асос бўлиб хизмат қиласди. Бундай ҳулосалар демографик прогнозлаштириш нуқтаи назаридан унинг ҳосиласи ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, ҳосилавий прогнозлар аҳолининг кутилаётган динамикасига асосланган ҳулосалардир, масалан, ижтимоий инфратузилма ва хизматларни ривожлантиришнинг талаб этиладиган даражаси ёки энг самарали маркетинг стратегиялари. Бундай прогнозларнинг обьектлари турли ижтимоий, иқтисодий, техник, экологик ва бошқа тузилмалар ва уларнинг келажақдаги ривожланиши, хусусан, оилалар ва уй хўжаликларининг сони ва таркиби; бандлик ва меҳнат бозори хусусиятлари; давлат бюджетининг даромадлари ва харажатлари; техник инфратузилма параметрлари; истеъмол таркиби; бозор ёки жамоат талабини қондириш учун зарур бўлган тижорат хизматлари ёки истеъмол товарлари ҳажмлари кабилардан иборат бўлиши мумкин.

Прогноз натижалари марказий ҳукумат органларига миллий ва ҳудудий даражада муайян қарорларни қабул қилиш зарурати фойдасига кўпроқ асосли далиллар туфайли энг самарали қарорлар қабул қилиш имконини беради. Ушбу нашр ва

унинг иловаларида келтирилган аҳоли прогнозларининг батафсил натижаларига асосланган ҳосилавий прогнозлар ҳам муҳим амалий аҳамиятга эга.

Прогностик тадқиқот натижалари матн, графиклар (расмлар) ва жадваллар кўринишида тақдим этилган. Матн қисми (Ҳисобот) иккита асосий бўлимни ўз ичига олиб, таҳлилий ва прогностик, уларда прогнозга йўналтирилган демографик таҳлилнинг асосий хуносалари баён этилган, шунингдек, улар асосида тузилган ҳудудий прогнозларнинг дастлабки шартлари ва натижаларини тавсифлайди. Нашрнинг алоҳида жадвал қисмида ушбу прогнозларнинг ҳар бири учун барча учта вариант бўйича ҳисоб-китобларнинг батафсил ва жамланган натижалари келтирилган. Олинган хусусиятлар нафақат жинс ва ёш бўйича, балки бутун прогноз даври (2022 – 2050) учун алоҳида календар йиллар бўйича ҳам тақсимланади. Тадқиқотнинг тўлиқ натижалари электрон форматда (MS Excel файллари) мавжуд ва ушбу Ҳисоботга биритирилган хотира картасида сақланади ёки Ҳисоботнинг электрон нашри папкасининг таркибига киради.

Умуман олганда, Ҳисоботда аҳоли сони, жинси ва ёши бўйича ўн бешта прогноз келтирилган. Ўн тўртта прогноз Ўзбекистон Республикаси ҳудудий бўлинишининг энг юқори даражасидаги маъмурӣ бирликлар – Қорақалпоғистон Республикаси, ўн иккита вилоят ва Тошкент шаҳри аҳолисининг кутилаётган ривожланишини қамраб олади. Ўн бешинчи, жамлама прогноз бутун мамлакатнинг кутилаётган демографик ривожланишини тавсифлайди. Ҳисоботда прогнозларнинг энг муҳим натижаларини кўриб чиқишидан ташқари, сўнгги йигирма йилликда мамлакат ва ушбу ҳудудлар аҳолисининг ривожланиши тўғрисидаги асосий маълумотлар ва тақдим этилган минтақавий (ҳудудий) прогнозлар асосидаги асосий прогноз тахминлари ҳам мавжуд.

Тадқиқот муаллифлари лойиҳани молиявий ва ташкилий қўллаб-қувватлагани учун БМТнинг Ўзбекистондаги Аҳолишунослик жамғармасига (ЮНФПА), шунингдек, зарур статистик маълумотларни тақдим этгани учун Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлигига ўз миннатдорчилигини билдиради.

МЕТОДОЛОГИК ШАРҲЛАР

Мамлакат аҳолисининг сони, жинси ва ёши таркибининг ўзгаришида намоён бўладиган демографик ривожланиш аҳолининг жинси ва ёши бўйича дастлабки тақсимланиши, шунингдек, туғилиш, ўлим ва миграция жараёнлари билан белгиланади. Таъкидлаш зарурки, бир қатор ҳолатлар, жумладан, миграция интенсивлигининг ўзгариши, эмиграция статистикасининг нисбатан паст ишончлилиги, сўнгги йигирма йил ичидаги туғилишнинг юқори ва устига-устак ўта ўзгарувчанлиги, шунингдек, COVID-19 пандемияси ва жаҳондаги ҳозирги сиёсий ва иқтисодий инқизорзининг тўлиқ ўрганилмаган демографик оқибатлари мамлакат демографик ривожланишини таҳлил қилиш ва прогнозлашда сезиларли даражада қийинчилик туғдириди. Аҳоли сонининг танланма статистик кузатуви асосида 2010 йилда Ўзбекистон Республикаси аҳолиси сони тўғрисидаги статистика маълумотларига киритилган тегишли ўзгартиришлар туфайли алоҳида маъмурӣ-ҳудудий бирликлар бўйича ҳудудий прогнозларни амалга ошириш борасида вазият янада мураккаблашди. Аҳолининг бирданига 0,6 миллион кишидан ортиқча ўсиши маълумотларни йилар бўйича солиштириш имкониятини йўқотди.

*Дастлабки
прогностик
вазият*

Юқорида тавсифланган вазият нафақат тадқиқот муаммоларини ҳал қилиш ёндашувини, балки прогнозларни ишлаб чиқишнинг турли босқичларида қўлланиладиган ўсуулларнинг танловини ҳам белгилаб берди. Ҳар бир прогнозни амалга оширишда аҳоли сони прогнозларини ишлаб чиқиш бўйича халқаро эътироф этилган тамойиллар ва услубий тавсияларга қатъий амал қилинди. Бундан ташқари, алоҳида ҳудудий бирликлар аҳолисининг репродуктив ҳатти-ҳаракатларидаги мавжуд фарқларни ҳисобга олган ҳолда, уларнинг демографик ривожланиши алоҳида таҳлил ва прогноз қилинди. Бутун мамлакат бўйича прогноз натижалари ҳудудий прогноз натижаларининг йиғиндиси сифатида ҳисобланган.

*Прогнозларни
ишлаб чиқиши учун
ёндашувлар*

Прогнозларни тузишда биз демографик такрор барпо бўлишини мураккаб жараён сифатида кўриб чиқишга имкон берадиган тўртта нисбатан автоном жараёнларни – туғилиш, ўлим, иммиграция ва эмиграцияни ўз ичига олган классик когортакомпонент ўсулидан (ёш силжитиш ўсули) фойдаландик. Ушбу таркибий қисмларни таҳлил қилиш натижалари ва мавжуд эмпирик ва назарий билимлар асосида мазкур жараёнларнинг ҳар бири учун прогноз фаразлари ишлаб чиқилган бўлиб, улардан прогнозлаштириш модели параметрларининг қийматларини аниқлашда фойдаланилган. Кумулятив прогноз такрорий равишда прогноз моделидан фойдаланган ҳолда яратилган бўлиб, унда туғилиш, ўлим ва эмиграция жараёнлари интенсивлигининг прогноз кўрсаткичлари, шунингдек, жинси ва ёши бўйича иммигрантлар сони бир йиллик қадам билан бир неча марта мос ёш-жинс тузилмаларига нисбатан қўлланилган. Натижада, прогноз даврининг ҳар бир календар йилининг охирига келиб, ёши ва яшаш ҳудудлари бўйича тақсимланган эркаклар ва аёллар сони олинди.

*Алоҳида
прогнозларни
тузиши
методикаси*

Прогнозларни ишлаб чиқиш жараёнида асосий саъй-ҳаракатлар аҳоли такрор барпо бўлишининг ҳар бир таркибий қисмининг ривожланиш тенденцияларини аниқлашга, тегишли эмпирик ва (ёки) назарий ўхшашликларни излашга ва аҳоли такрор барпо бўлишининг алоҳида жараёнлари ривожланишини прогноз қилишга қаратилган. Ҳисоб-китобларни амалга оширишда Прагадаги Карлов университетида ишлаб чиқилган PoFoS дастуридан фойдаланилган.

*Прогнозлаш
жараёнида ҳал
қилинадиган
асосий вазифалар*

ПРОГНОЗ НАТИЖАЛАРИНИ ҚАНДАЙ ТАЛҚИН ҚИЛИШ МУМКИН

Аҳолининг сони ва ёш-жинс таркиби бўйича прогноз истиқболдаги ривожланишнинг учта варианти бўйича тайёрланган: “ўрта”, “юқори” ва “паст”. “ўрта” вариант демографик кўрсаткичларнинг истиқболдаги динамикасининг энг юқори эҳтимолли траекториясини ифодалайди. “Юқори” ва “паст” вариантлар “ўрта” вариантда тақдим этилган натижаларнинг ноаниқлигини ҳисобга олган ҳолда, аҳолининг келгусидаги ривожланиши реалистик чегараларини белгилайди. Ушбу чегаралар кўриб чиқилаётган демографик кўрсаткичларнинг қийматлари нисбатан юқори эҳтимоллик билан ўтиб кетмаслиги керак бўлган чегараларни кўрсатиш учун ўрнатилади. Шуни ҳисобга олиш лозимки, энг четки вариантлар орасидаги масофа ва мос равишда прогнознинг амалга ошиш диапазони қанчалик катта бўлса, “ўртacha” вариантда тақдим этилган прогноз қилинган ўзгаришлар ҳам шунчалик ишончли бўлмайди.

Барча ҳудудий прогнозларнинг “ўртacha” вариантлари асосий демографик жараёнларнинг ривожланишида кутилаётган ўзгаришларнинг “ўртacha” вариантига мос бўлган прогноз модели параметрлар йигиндиси ва Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги томонидан тақдим этилган аҳолининг ёш-жинс бўйича тузилмасининг бошланғич маълумотлари (2021 йил 31 декабрь ҳолатига кўра) асосида тузилган. “Юқори” ва “паст” вариантлар берилган аҳолининг кутилаётган энг юқори ва энг паст ўсишига мос келувчи аҳоли такрор барпо бўлишининг алоҳида жараёнлари прогнозларини бирлаштириш асосида олинган. Шу билан бирга, “юқори” ва “паст” вариантларда қўлланилган аҳолининг бошланғич ёш-жинс структураси “ўрта” вариантдаги билан бир хил.

Алоҳида ҳолатларни ҳисобга олмаганда, қуйида аҳолининг кутилаётган ривожланиши фақат “ўрта” сценарийсига мос келадиган прогнозлар натижалари кўриб чиқиласди. Прогнозларнинг тўлиқ натижалари, шу жумладан, бир хил даражадаги тафсилотларга эга бўлган учта вариант, ушбу нашрнинг алоҳида жадвал қисмida келтирилган.

*Прогнознинг учта
варианти нимани
англатади*

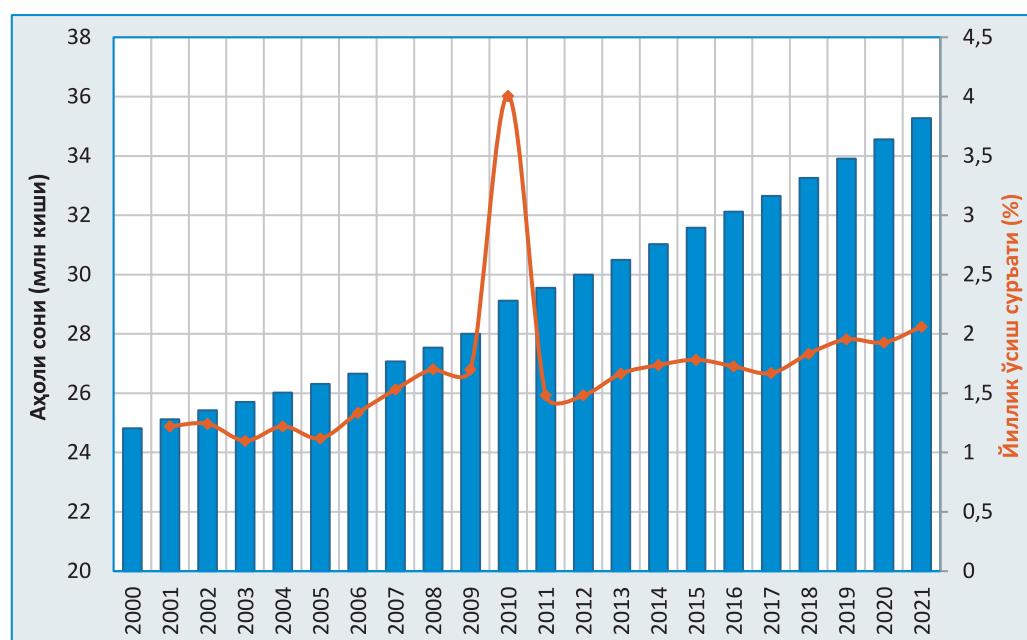
*Прогнозлаш
вариантларини
тузиш*

*Прогноз
натижаларини
тақдимоти*

2000 ЙИЛДАН 2021 ЙИЛГАЧА ДЕМОГРАФИК РИВОЖЛАНИШ

Аҳоли динамикасининг прогнозга йўналтирилган таҳлилини ўтказиш учун 2000 – 2021 йиллар учун (йил охири ҳолатига кўра) асосий демографик кўрсаткичлар қийматларининг вақт қаторларидан фойдаланилди. Проекция модели параметрларининг қийматлари фақат алоҳида маъмурӣ-ҳудудий бирликлар даражасида прогноз қилинган бўлса-да, ушбу таҳлилга умуман Ўзбекистон Республикаси бўйича маълумотлар ҳам киритилган.

Таҳлил қилинаётган даврда барча маъмурӣ-ҳудудий бирликларда аҳолининг сони кўпайди. Мамлакат аҳолисининг умумий сони 10,5 миллион кишига, яъни 40 % дан ортиқ ўсади (1-расм). Шу билан бирга, йиллик ўсиш суръати кўрсаткичининг қийматлари бир ёки икки фоиз оралиғида ўзгарди, мамлакат аҳолиси тўрт фоизга ўсган 2010 йил бундан мустасно.

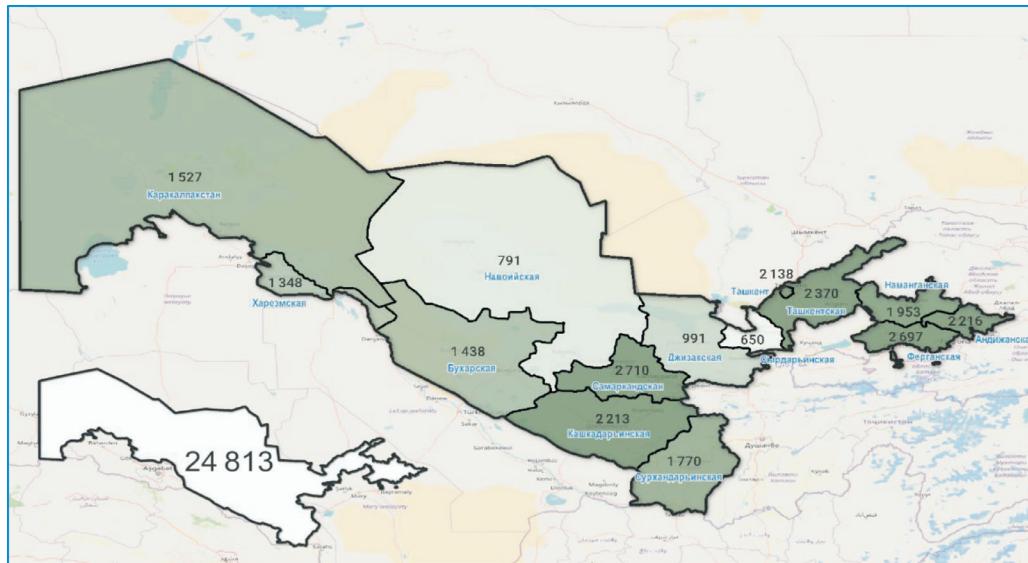

Аҳоли ўсишининг белгиланган тенденциясидан бу оғиш кўп жиҳатдан маъмурӣ қарорлар билан боғлиқ эди. Хусусан, 2011 йилда аҳоли сонининг танланма статистик кузатуви билан боғлиқ бўлиб, танланмада аниқланган хатолар асосида бутун мамлакат аҳолисига нисбатан тегишли ўзgartаришлар киритилган. Ўзgartаришлар натижасида мамлакат аҳолисининг умумий сони қарийб 650 минг кишига кўпайишига олиб келди (бу 2011 йил 1 январь ҳолатига кўра республика аҳолисининг охиригача ҳисобга олинмаган сонига тўғри келади).

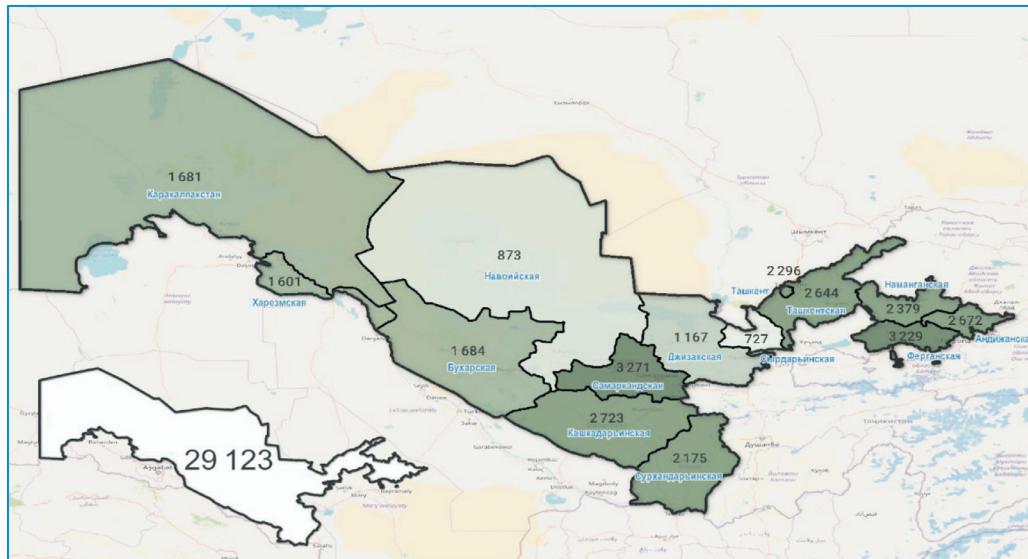
2000 йилдан 2021 йилгача бўлган даврда алоҳида маъмурӣ-ҳудудий бирликлар аҳолисининг ривожланиши сезиларли даражада бир-биридан фарқ қилган – аҳолининг энг катта ўсиши республиканинг жануби-шарқий ва шарқий ҳудудларида, яъни Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд, Жиззах, Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятларида кузатилди (2а-с-расмлар).

Расм 1:
Аҳоли сони,
2000–2021 йй.,
(31 декабрь
ҳолатига),
Ўзбекистон

Вақт қаторлари
маълумотларидағи
аномалиялар
манбаи

Расм 2а:
Аҳоли сони,
минг киши
2000 й., (31 декабрь
ҳолатига),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

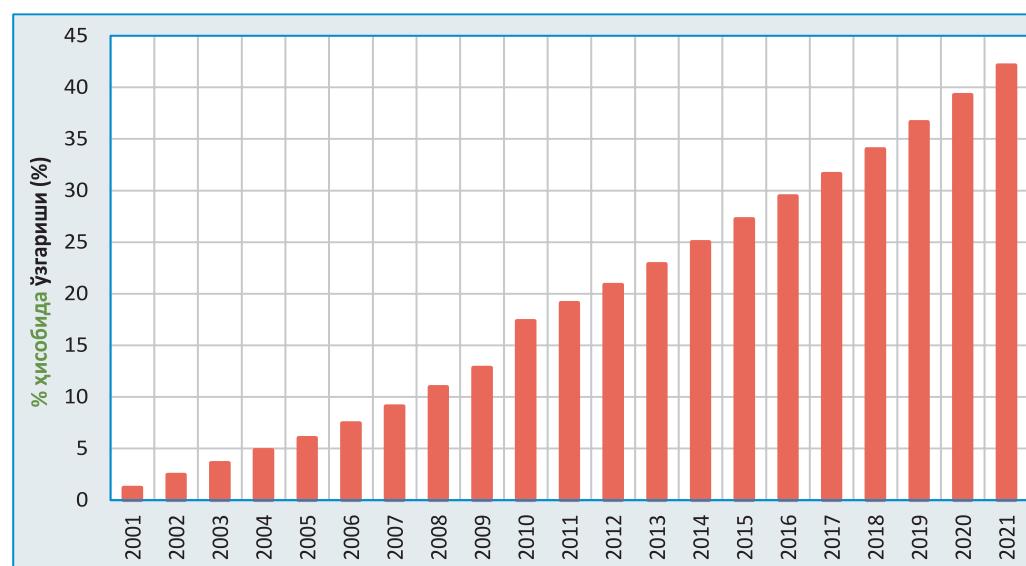
Расм 2б:
Аҳоли сони,
минг киши.
2010 й., (31 декабрь
ҳолатига),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 2с:
Аҳоли сони,
минг киши.
2050 й., (31 декабрь
ҳолатига),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Аҳолининг нотекис ўсиши сабабли аҳоли пункtlарининг географик «оғирлик маркази» мамлакатнинг шарқий томонига силжиган. Шу асрнинг бошларида мамлакат аҳолисининг бешдан бир қисмидан ортиги Ўзбекистоннинг ғарбий ва марказий қисмларига тегишли бўлган тўртта ҳудуд – Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм, Бухоро ва Навоий вилоятларида яшаган бўлса, ҳозирда ушбу ҳудудларда рўйхатдан ўтган шахслар сони умумий аҳоли сонининг 20 %дан камроғини ташкил қилмоқда.

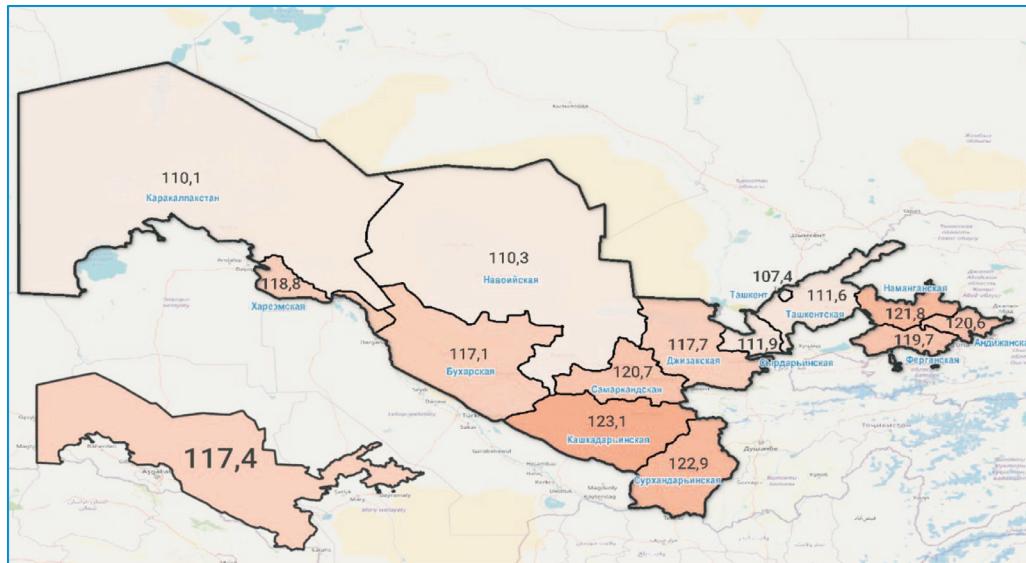
Умуман олганда, мамлакат аҳолиси нисбатан бир текис кўпайган, шунинг учун кўриб чиқилаётган бутун давр мобайнида аҳоли нисбий ўсиш суръатининг ҳам бир текис ўсиши кузатилган. Ривожланишнинг ушбу динамикасидаги ягона жиддий бузилиш юқорида таъкидланган маъмурий хусусиятга эга бўлган чора-тадбирлар натижасида аҳоли сонининг кўпайишидан иборат бўлиб, бу унинг 2010 йил 31 декабрдаги балансида ўз аксини топган (3-расм).

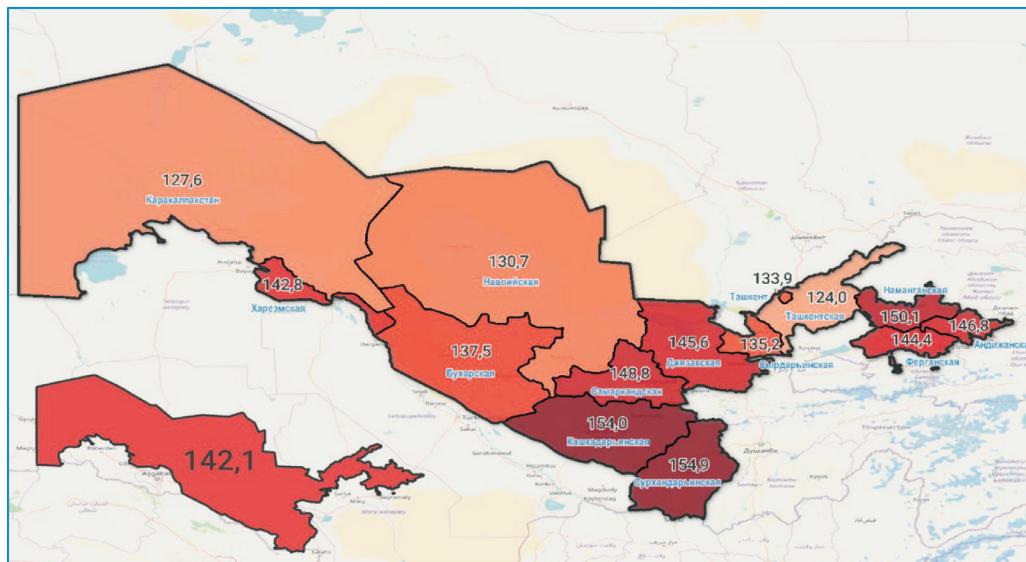
Расм 3:
Аҳолининг нисбий
ўсиши
(2000 й. = 100),
2000–2021 йй.,
(31 декабр
ҳолатига),
Ўзбекистон

2000 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг умумий сони 42 %га ошиди. Ҳудудий кесимда аҳолининг энг юқори нисбий ўсиши Сурхондарё (55 %) ва Қашқадарё (54 %) вилоятларида қайд этилди. Ўртacha 44 %дан 50 %гача ўсиш суръатлари яна бешта вилоят – Наманган, Самарқанд, Андижон, Жиззах ва Фарғонада кузатилди. Шунингдек, Хоразм вилоятида аҳолининг умумий нисбий ўсиши республика бўйича ўртacha даражага яқин бўлди. Бошқа ҳудудларда аҳолининг ўсиш суръатлари ўртacha даражадан паст эди (4a-b-расмлар). Шу билан бирга, Тошкент шаҳри аҳолисининг ўсиши (етарли даражада) нотекис бўлганини таъкидлаш лозим, чунки 2001–2021 йиллардаги умумий аҳоли ўсишининг қарийб 80 %и ушбу даврнинг иккинчи ярмида кузатилди.

Кейинги ҳолатда, афтидан, мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ва ижтимоий ўзгаришлар шароитида инновацияларнинг асосий маркази сифатида Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятининг ролини кучайтириш билан боғлиқ янги тенденциянинг намоён бўлиши ҳақида гапириш мумкин. Бундан ташқари, биз метрополизация жараёнининг янги босқичи бошланишини, яъни аҳоли концентрациясининг ўсиши ва тез суръатларда пойтахтда ва кейинроқ Тошкент вилоятининг салмоқли қисмида ҳам рўй бераётганини таҳмин қилиш мумкинdir.

Расм 4а:
Аҳолининг нисбий
ўсиши
(2000 й. = 100),
2010 й., (31 декабрь
ҳолатига),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

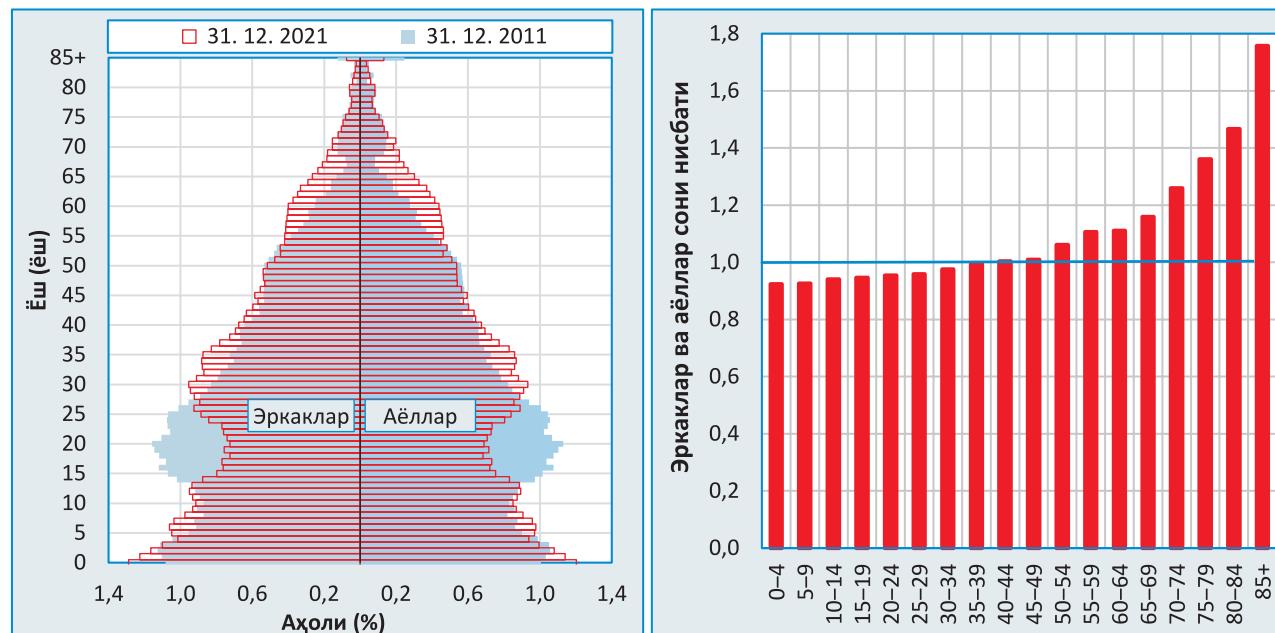
Расм 4б:
Аҳолининг нисбий
ўсиши
(2000 й. = 100),
2021 й., (31 декабрь
ҳолатига),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Бу даврда Ўзбекистон аҳолисининг ривожланиши нафақат унинг ўсиш суръатларининг сезиларли даражада ортиши, балки ёш ва жинс таркибидаги мұхим ўзгаришлар билан ҳам ҳусусиятланади. 5а-расмда кўриниб турганидек, прогноз давридан олдинги сўнгги ўн йил ичida ёш-жинс таркибидаги ўзгаришлар кузатилиб, Ўзбекистон аҳолисининг қариши давом этди.

Аҳоли қаришининг интенсивлиги ошиб бормоқда

Қариш жараёни, асосан, «юқоридан» рўй берса-да, аҳолининг ўрта ва ёш гуруҳларига ҳам қисман таъсир кўрсатди. Аҳоли умумий сонида нафақат 55 ёшдан ошган одамларнинг улуши, балки 30 – 45 ёшлилар гуруҳининг улуши, яъни кузатув вақтида аҳолининг ўртacha ёшидан каттароқ шахслар улуши ҳам ошди. Натижада 2011 – 2021 йилларда мамлакат аҳолисининг ўртacha ёши 28,0 ёшдан 29,6 ёшгача кўтарилиди. Аҳолининг кузатилаётган қаришини 2003 йилдан кейин туғилишининг даврий ўсиши, жумладан, 2017 йилдан кейин туғилганлар сонининг мисли кўрилмаган кўпайиши ҳам тўхтата олмади. Бу фақат мамлакат аҳолисининг давом этаётган қаришини мўътадил қилди.

Қиз болаларга қараганда кўпроқ ўғил болалар туғилганлиги сабабли, ёши бўйича аҳоли таркибида эркаклар фойдасига маълум бир номутаносибликни кўриш мумкин. Ҳозирги ўзбек аҳолисида эркаклар ва аёллар мутаносиблиги қариб 40 ёшга тўғри келади (5b-расм), катта ёшли гуруҳларда аёллар улуши устунлик қиласди. Шу билан бирга, аҳолининг умумий сонида аёлларнинг эркакларга нисбатан миқдорий устунлиги ёш ортган сари, айниқса, 65 ёш ва ундан катта ёш чегарасига етганидан кейин кўпаяди. Мамлакатнинг энг кекса аҳолиси (85 ёш ва ундан катта) орасида ҳар бир эркакка 1,76 аёл тўғри келади.

Расм 5а: 2011 ва 2021 йиллар оралиғида аҳолининг ёш-жинс таркибидаги ўзгаришлар (31 декабрь ҳолатига), Ўзбекистон

Расм 5б: Аёллар сонининг эркаклар сонига нисбати, 2021 й., (31 декабрь ҳолатига), Ўзбекистон

Умуман олганда, республика аҳолисининг умумий сонида ва алоҳида ҳудудлар аҳолисида аёлларнинг улуши дастлабки 50,2 %дан (2000 йил) 49,7 %гача (2021 йил) камайди. Аҳолининг қариши контекстида бундай вазият қарама-қарши бўлиб туюлиши мумкин, аммо бўниң изоҳи мавжуд бўлиб, хусусан, 2003 йилдан кейин туғилишлар сонининг сезиларли даражада ортиши, шунингдек, таркибида аёллар устунлик қилган иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларининг омон қолган авлодлари вакилларининг босқичма-босқич вафот этиши билан бирга, эркаклар ва аёллар ўртасидаги ўртacha умр кўришдаги фарқнинг қисқариши билан изоҳланади.

Агар Ўзбекистоннинг эркак ва аёл аҳолиси нисбати кўрсаткичининг ўзгаришини сезиларли деб ҳисобласак, жинслар нисбати даражасидаги минтақавий тафовутлар ҳам кўпроқ эътиборга лойиқdir – ҳатто Тошкент шаҳрини ҳисобга олмагандан ҳам, ҳудудлар йиғиндиси учун максимал ва минимал қийматлар 2000 йилдан 2021 йилгача бўлган вақт оралиғида бутун мамлакат бўйича ушбу кўрсаткичининг қийматлари ўртасидаги максимал фарқдан (0,48 п.п.) доимо каттароқdir (0,60-0,92 п.п.). Республика бўйича ўртacha кўрсаткичдан сезиларли оғишлар фақат мегаполисда кузатилиши мумкин (0,66-1,46 п.п.). Ҳозирги вақтда аёллар аҳолиси кўп бўлган ҳудудларга ёш авлод салмоғи кам бўлган мамлакатимиз

ғарбий қисмидаги вилоятлар (Қорақалпоғистон Республикаси, Бухоро ва Хоразм вилоятлари), шунингдек, айрим ёш гурухларида, айниқса, ўрта ва кекса ёшдаги аҳоли орасида аёлларнинг салмоғи юқори бўлган Жиззах вилояти ва Тошкент шаҳри киради.

Аҳоли таркибидағи эркаклар ва аёллар сонининг нисбати, асосан, унинг ёш таркиби билан белгиланади. Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари бу маънода истисно эмас. Аҳолининг ёшини ўлчашда қўлланиладиган деярли барча кўрсаткичларнинг жорий қийматларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон аҳолисининг ёш таркибини “ёш” деб ҳисоблаш мумкин (5а-расм). Аҳолининг ўртacha ёши 27 ёшни ташкил этади, яъни мамлакат аҳолисининг ярми шу ёшга тўлмаган, болалар (0-14 ёш) улуши қарийб 30 %га етади, кексалар (65 ёш ва ундан катта) улуши умумий аҳолининг 5 % идан ҳам ошмайди. Ҳудди шундай ҳолат аксарият ҳудудларда кузатилмоқда. “Энг ёш” аҳоли туғилиш кўрсаткичи кўп йиллар давомида ўртacha қийматдан юқори бўлган марказий вилоятларда (Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд ва Жиззах вилоятлари), шунингдек, мамлакат шарқидаги Наманганд ва Андижон вилоятларида яшовчи аҳолидир. Аксинча, демографик жиҳатдан “кекса” аҳоли Тошкент агломерацияси (Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти) ва айниқса, Бухоро вилоятида тўпланган.

Бир қарашда, Ўзбекистон ва унинг алоҳида ҳудудлари аҳолисининг ёш тузилмалари аҳолининг ёш бўйича ўзига хос нотекис тақсимланиши сабабли кўп жиҳатдан ўхшаш кўринади. Ушбу нотекислик 1960 йилларнинг иккинчи ярмидан 1990 йилларнинг бошларигача бўлган даврда туғилган болалар сонининг икки баравар кўпайиши ва кейинчалик бу кўрсаткичнинг 1992 йилдан 2003 йилгача 1970 йилларнинг ўрталарига тўғри келадиган даражага камайиши билан бевосита боғлиқ. Ушбу пасайишдан кейин туғилишнинг сезиларли ўсиши бу нотекисликни янада кучайтириди.

2021 йил якунига кўра, ҳудудларнинг ярмида аҳолининг умумий сонидаги болалар улуши республика бўйича ўртacha кўрсаткичдан сезиларли даражада паст бўлди. Шу билан бирга, ушбу кўрсаткичнинг энг паст қийматлари Тошкент шаҳри (25,8 %), шунингдек, Бухоро (27,6 %) ва Тошкент (27,9 %) вилоятларига тўғри келди. Бошқа ҳудудларда болалар улуши кўрсаткичи республика бўйича ўртacha даражада ёки ундан юқори эди. Улар орасида болалар улушининг энг юқори кўрсаткичлари Сурхондарё (32,5 %) ва Қашқадарё (32,0 %) вилоятларида кузатилди.

Шу билан бирга, Ўзбекистон аҳолисининг 65,1 %и меҳнатга лаёқатли (15-64 ёш) аҳолига тўғри келди. Меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли улушкининг энг юқори кўрсаткичлари Бухоро вилояти (66,8 %), Қорақалпоғистон Республикаси (66,5 %), Хоразм (66,4 %) ва Навоий (66,0 %) каби барча ғарбий вилоятларда, шунингдек, Сирдарё вилоятида (66,4 %), Тошкент шаҳрида (66,0 %) ва Тошкент вилоятида (65,9 %) қайд этилди. Аксинча, меҳнатга лаёқатли аҳоли улушкининг сезиларли даражада паст кўрсаткичлари болалар улуши юқори бўлган – Жиззах (63,9 %), Қашқадарё (63,8 %), Самарқанд (63,8 %) ва Сурхондарё (63,8 %) вилоятларида кузатилди.

Кексаларнинг (65 ёш ва ундан катта) аҳоли умумий сонидаги улушкига келсак, уларнинг энг юқори улуши пойтахтда қайд этилган. 2021 йил якунига кўра, Тошкент шаҳрида бу кўрсаткич 8,2 %га етди ва бу республика бўйича ўртacha кўрсаткичдан (5,1 %) 1,6 баробарга ошиб кетди. Кекса ёш гурухларига мансуб шахсларнинг юқори улуши Тошкент вилоятида ҳам кузатилди (6,2 %). Аксинча, 65 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳолининг энг паст улуши Сирдарё (3,9 %) ва Сурхондарё (4,0 %) вилоятларида қайд этилди.

Туғилиш

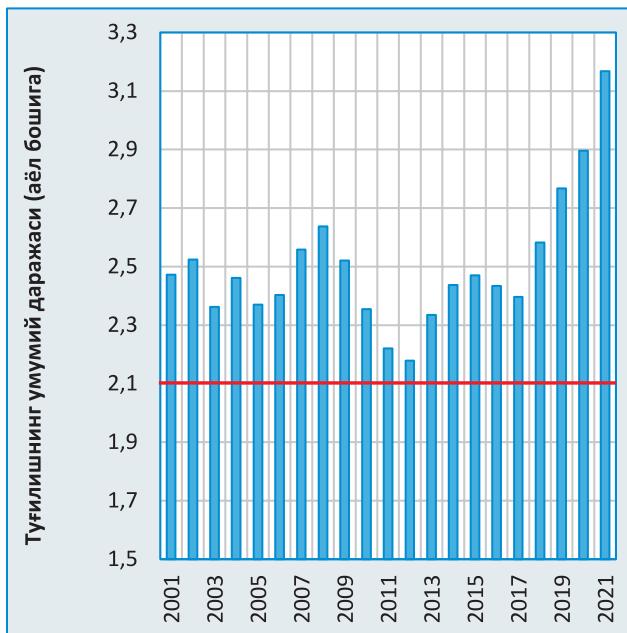
Кўп ўн йилликлар давомида туғилиш даражаси мамлакат ва унинг ҳудудлари демографик ривожланишида ҳал қилувчи омил бўлиб келган. Урушдан кейинги 1990 йилларнинг бошларигача бўлган бутун даврдаги туғилиш динамикасидан фарқли ўлароқ, Ўзбекистонда туғилиш даражаси ҳозирги босқичда силлиқ траектория бўйича эмас, балки тўлқинсимон ривожланмоқда. 2018 йилдан бошлаб туғилишнинг учинчи ўсиш тенденциясини кузатиш мумкин. 2000-йилларнинг биринчи ярмида туғилганларнинг йиллик сони 508 000 дан 540 000 гача ўзгарди, бу охирги 25 йил давомида кузатилган ушбу кўрсаткичнинг энг паст қийматларига тўғри келди. Кейинчалиқ, 2005 йилдан 2011 йилгача туғилиш даражаси ўсишининг биринчи тўлқинсимон доирасида туғилганлар сони мос равиша 534 000 дан 651 000 (2009) гача, яъни 22 %га ўсди. 2011 йилдан 2017 йилгача бўлган иккинчи тўлқинсимон давр давомида бу кўрсаткич 18 %га – 623 мингдан 734 минггacha (2015 йил) кўпайди. Ҳозир биз туғилиш динамикасида учинчи тўлқинсимон давр гувоҳи бўляпмиз. 2017 йилдан 2021 йилгача туғилганлар сони қарийб 27 %га – 716 мингдан 905 минггacha ўсди. Шундай қилиб, бугунги кунда Ўзбекистонда туғилганларнинг йиллик сони илк бор 700 мингдан ошган ва бу 1990-йиллар бошидагига нисбатан сезиларли даражада кўпдир.

2010 йилларнинг ўрталаригача ўзбек аёлларининг сони ва ёш таркибини ҳамда туғилишнинг ёшга оид интенсивлигини ҳисобга олган ҳолда репродуктив салоҳият деярли узлуксиз ошиб борди. Натижада, дастлабки икки тўлқин репродуктив салоҳиятнинг узлуксиз ўсиши шароитида туғилишнинг умумий даражасидаги тебранишлар натижасида юз берган. Биринчи тўлқинда туғилишнинг йиғинди коэффициенти ёки бутун репродуктив давр давомида бир аёлга тўғри келадиган туғилган болалар сони 2,37 дан 2,64 гача ўсди, иккинчи тўлқин давомида эса бу кўрсаткичнинг қиймати 2,18 дан 2,47 га ўсди. Учинчи тўлқин бошланганидан бери туғилишнинг йиғинди коэффициенти 2,40 дан 3,17 гача кўтарилди ва ўсишда давом этмоқда (ба-расм).

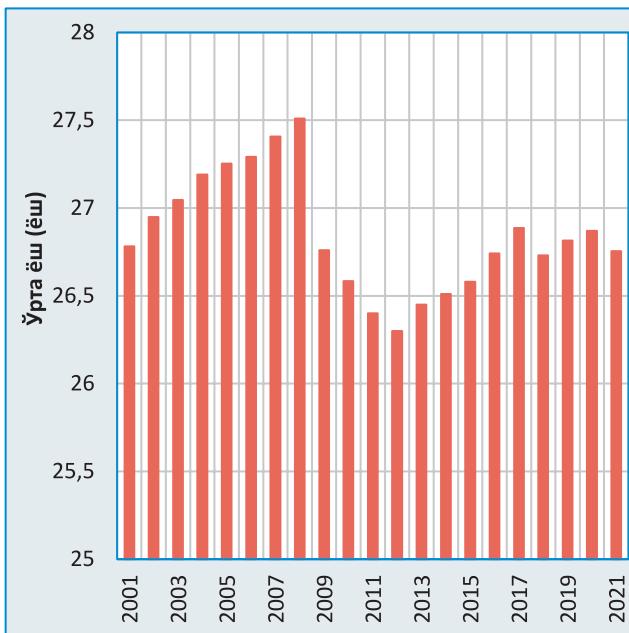
Сўнгги йигирма йил ичида туғилиш кадендари сезиларли даражада ўзгармади. Онанинг фарзанд кўришдаги ўртача ёши 2008 йилгача аста-секин ўсиб борди. Бироқ 2011 йилда ўтказилган аҳоли сонининг танланма статистик кузатуви натижасидаги маъмурий чора-тадбирлар оқибатида рўй берган репродуктив ёшдаги аёллар сони ва ёш таркибидаги ўзгаришлар туғилиш кўрсаткичларининг, шунингдек, оналарнинг фарзанд кўришдаги ўртача ёшининг пасайишига олиб келди. 66 расмдан кўриниб турибдики, 2012 йилдан кейин туғилишнинг сезиларли ўсиши шароитида, бу кўрсаткичнинг жуда оз ўсиши кузатилди, бу туғилишнинг онанинг ёши бўйича тақсимланишини тавсифлайди.

*Сўнгги йигирма
йил ичида туғилиш
ўсишининг учинчи
тўлқини*

*Энг фаол
репродуктив
ёшдаги аёллар кам,
лекин туғилганлар
сони кўп*

Расм ба: Туғилишнинг йиғинди коэффициенти, 2001–2021 йй., Ўзбекистон

Расм бб: Онанинг фарзанд кўришдаги ўртача ёши, 2001–2021 йй., Ўзбекистон

2018 йилда бошланган туғилишнинг сўнгги ўсиши шунчалик мұхим әдики, у 20 ёшдан 24 ёшгача бўлган аёллар сонининг қисқариши билан боғлиқ репродуктив салоҳиятнинг босқичма-босқич пасайишини тўлиқ қоплади. Охириг беш йил ичидан анъанавий равишда энг кўп туғилиш (қарийб 40 %) ҳиссасига тўғри келадиган ушбу ёш гурӯҳдаги аёллар сони 15 %га камайди.

Туғилганлар сони ўсишининг дастлабки икки тўлқинини умумий туғилиш дарражасининг бироз турбулент ривожланиши, энг мұхими, репродуктив ёшдаги аёллар сонининг нисбатан сезиларли дарражада ошиши билан изоҳлаш мүмкін бўлса-да, асосан, бола туғиш интенсивлигининг ошиши натижасида рўй берган учинчи тўлқин учун қониқарли изоҳни топиш, айниқса, демографик назария нуқтаи назаридан анча мушқул вазифа. Нисбатан узоқ вақт давомида туғилишнинг ривожланиши, шу жумладан, туғилишнинг сўнгги ўн йилликда аҳолининг оддий такрор барпо бўлиш дарражасига тушиши, умуман олганда, туғилишнинг илгари кузатилган тенденциялари, демографик ўтиш назарияси, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий ва маданий жиҳатдан Ўзбекистон Республикаси билан таққосланадиган мамлакатлар тажрибасига мос равишда рўй берган эди. Бошқача қилиб айтганда, айни вақтда кузатилаётган туғилишлар сонининг бундай сезиларли ўсиши эҳтимоли кутимаган эди. Бундан ташқари, Ўзбекистонда кузатилган туғилиш коэффициентининг ўсишини қопловчи деб ҳисоблаш ҳам қийин, чунки туғилишнинг олдинги пасайиши бу дарражада қопловчи ўсишини келтириб чиқарадиган дарражада жадал ва чуқур бўлмаган.

Туғилиш жараёнининг ривожланиши назарий билимлар доирасидан чиқиб кетди

2022 йилнинг ёзи охирида ўзбек аёлларининг репродуктив хулқ-атвори бўйича ўтказилган танлама тадқиқоти мамлакатда ҳозирги босқичда туғилишнинг ўсишига таъсир этувчи бир қатор омилларни аниқлаш имконини берди ва улар орасида, ўзбек жамиятида содир бўлган турли ижтимоий-маданий ўзгаришлар натижасида аҳолининг келажакка ишончи ортиб бораётганини таъкидлаш мүмкін. Бу ўзгаришлар қаторига оиласиб нафақа ва имтиёзлар имконлилиги ва ҳажмининг кўпайиши ҳисобига оиласаларнинг моддий фаровонлигининг ошиши,

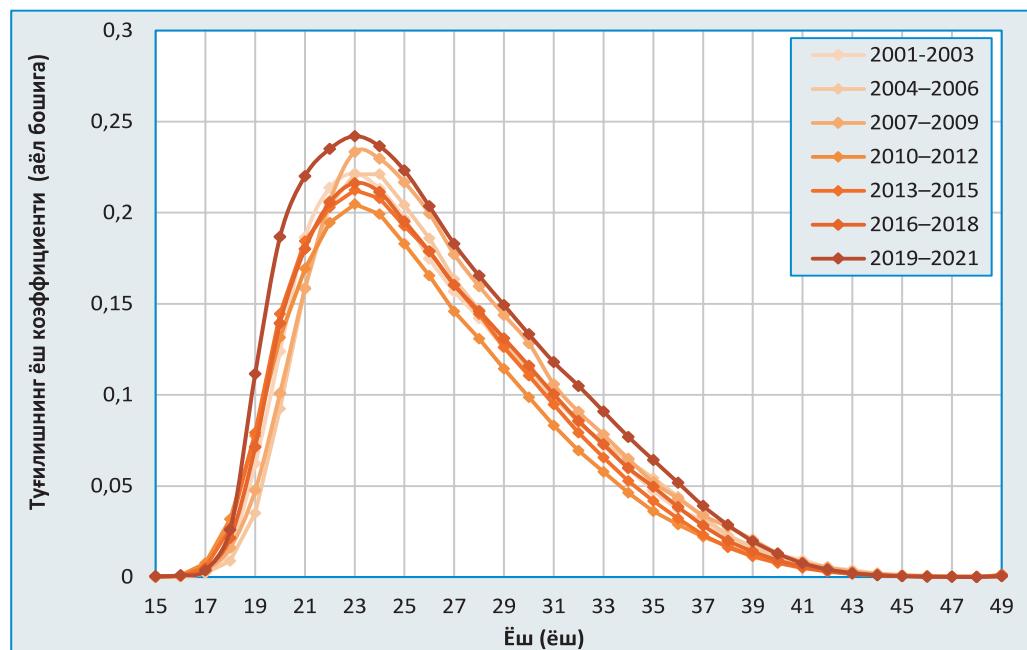
иши билан банд бўлиш имкониятларининг кенгайиши, диний масалаларда ҳаракат эркинлигининг амал қилиши, шунингдек, туғилишни қисқартиришга қаратилган чора-тадбирлардан воз кечилиши кабиларни киритиш мумкин.

Ўтган йиллар давомида туғилиш интенсивлигининг жадал ўсиши даврида бу жараённинг тақвими деярли ўзгармади (7-расм). Унинг энг юқори чўққиси 22 ёшдан 24 ёшгача оралиқда жойлашган. Туғилишнинг бундай ёшга доир модели кўп жиҳатдан Ўзбекистонда анъанавий никоҳ моделининг сақланиб қолишининг натижасидир.

2017 йилдан 2021 йилгача даврда туғилишнинг йиғинди коэффициенти бир аёлга тўғри келадиган фарзандлар сони 2,40 дан 3,17 болага, яъни 32 %га ошди. Туғилишнинг бундай ўсиши 22 ёшдан 41 ёшгача бўлган аёллар орасида туғилишнинг бир текис ўсиши натижасидир. 2017 йил билан солиштирганда, ушбу ёш оралиғининг биринчи ярмидаги аёлларнинг туғилиш даражаси, тахминан, 25 %га, иккинчи ярмида эса деярли 50 %га ошди. Туғилишнинг максимал ўсиши (63 %га) 38 ёшли аёлларда кузатилди.

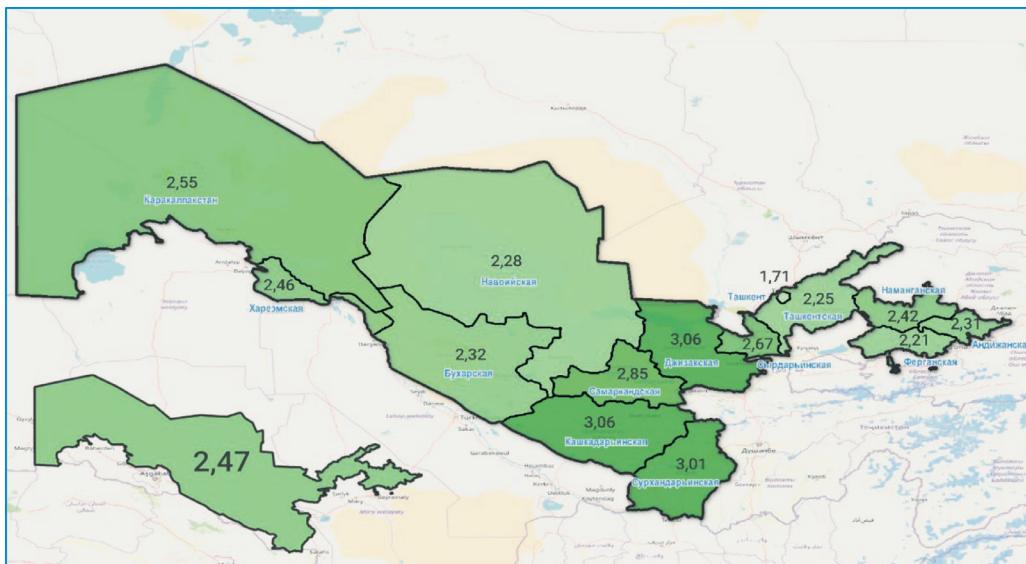
Туғилишнинг ёшга доир моделининг ўзгариши туғилиш тартибида биринчи ва иккинчи болалар улушининг пасайишига ва шунга мос равишда юқори (учинчи-олтинчи) тартиbdаги болалар улушининг ошишига олиб келди. 2017 йилдан 2021 йилгача бўлган даврда учинчи ва ундан юқори тартиbdаги болаларнинг туғилиш йиғинди коэффициентидаги ҳиссаси 30 %дан кўпроқ, тўртинчи ва ундан юқори тартиbdаги болалар эса қарийб 60 %га ошди. 2021 йилда учинчи ва ундан юқори тартиbdаги болаларнинг умумий туғилганлар сонидаги улуси, тахминан, 36 %ни, тўртинчи ва ундан юқори тартиbdаги болалар эса 11 %ни ташкил этди. Бироқ, кўриб чиқилаётган даврнинг сўнгги йилида туғилиш тартиби бўйича туғилишнинг тақсимланишида бъази ўзгаришларни сезиш мумкин. Ушбу даврда туғилишнинг йиғинди коэффициенти ўсиш суръати энг юқори бўлган бўлса-да, иккинчи ва айниқса, биринчи тартиbdаги болаларнинг туғилиш улуси кескин пасайиб боришининг сустлашуви шароитида учинчи ва тўртинчи тартиbdаги болалар улушининг ўсиш суръати секинлашди.

*Ҳозирги вақтда
барча ёш
гуруҳларида
туғилиш даражаси
ортинб бормоқда*

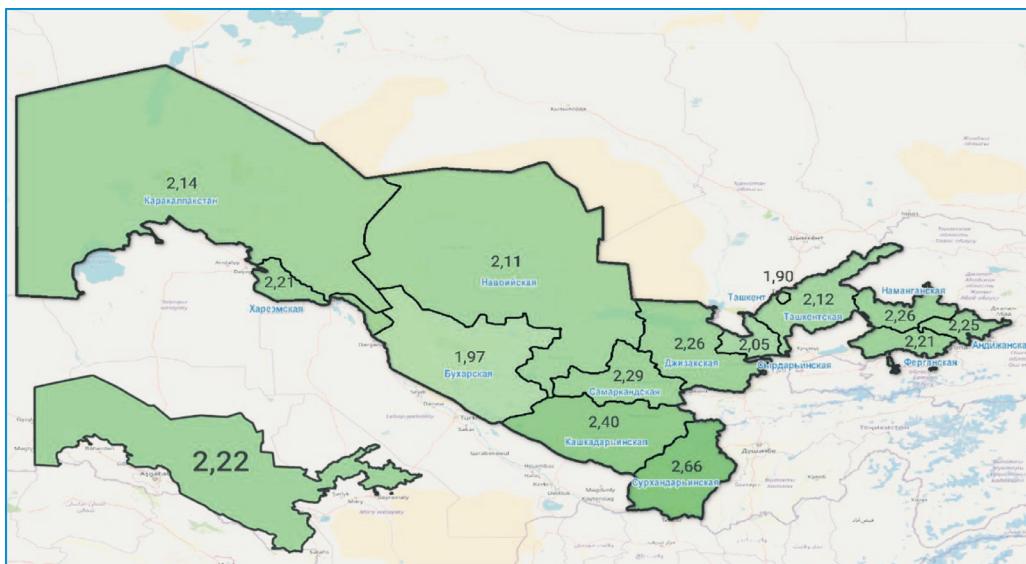
*Расм 7:
Туғилишнинг
она ўзи бўйича
тақсимланиши,
2001–2021 йиллар,
3 йиллик даврлар,
Ўзбекистон*

Ҳудудий кесимда кўриб чиқилаётган бутун давр мобайнида энг юқори туғилиш кўрсаткичи анъанавий тарзда республиканинг жанубий ва айрим жануби-шарқий вилоятларида (Сурхондарё, Қашқадарё ва Жиззах) кузатилди. 2001 йилда ушбу ҳудудларда туғилишнинг йиғинди коэффициенти 3,0 дан юқори бўлган, яъни ҳар бир аёл бошига учтадан ортиқ бола тўғри келган (8a-расм).

*Расм 8а:
Туғилишнинг
йиғинди
коэффициенти,
2001 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари*

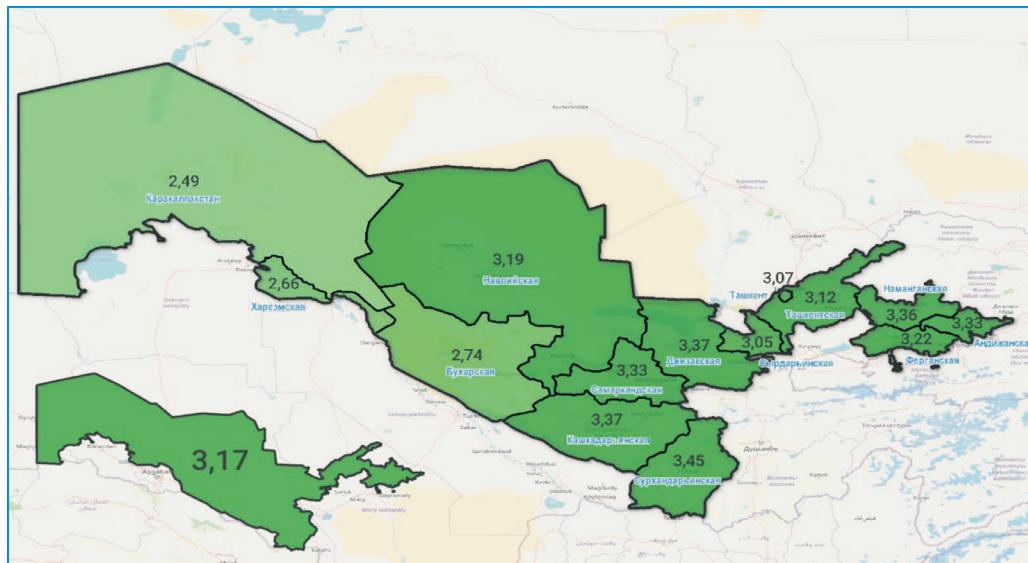
2011 йилга келиб Ўзбекистоннинг бошқа ҳеч бир ҳудудида бундай юқори кўрсаткичга эришилмаган бўлса-да, Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятлари туғилишнинг йиғинди коэффициенти бўйича республиканинг бошқа вилоятларидан (ҳудудларидан) олдинда эди (8b-расм).

*Расм 8б:
Туғилишнинг
йиғинди
коэффициенти,
2011 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари*

Таҳлил қилинаётган даврнинг иккинчи ярмида (2011 – 2021) Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида туғилишнинг йиғинди коэффициентлари сезиларли даражада ошди. Шу билан бирга, энг катта ўсиш мамлакатнинг шимолий қисмida – Навоий, Самарқанд, Жиззах ва Андижон вилоятларини қамраб олган ҳудудларда қайд

этиди. Ўн йил ичида барча ҳудудларда туғилишнинг йиғинди коэффициенти репродуктив ёшдаги ҳар бир аёлга тўғри келадиган фарзандлар сони камида битта болага ошди. Нисбий ва мутлақ кўрсаткичларда энг катта ўсиш Тошкент шаҳрида кузатилди, бу ерда туғилишнинг йиғинди коэффициенти қиймати 1,90 дан 3,07 гача ўсади (8c-расм). Аксинча, Қорақалпоғистон Республикасида бу коэффициент атиги учдан бирга, Хоразм вилоятида эса 50 %дан ошмаган. Шу билан бирга, туғилишнинг ҳудудий фарқланиши кучайди: энг юқори ва энг паст туғилиш кўрсаткичлари ўртасидаги фарқ 2001 йилда бир аёл бошига 0,76 боладан 2021 йилда 0,96 болага кўтарилди.

Расм 8с:
Туғилишнинг
йиғинди
коэффициенти,
2021 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Туғилиш тартиби бўйича туғилганларнинг ўсиш суръатларини солиштирганда ҳам минтақавий фарқлар кузатилди. Ҳусусан, Фарғона, Тошкент, Жиззах ва Наманган вилоятларида умумий туғилган болалар сонида тўнғич чақалоқлар улуши энг тез суръатда ошган, Фарғона, Навоий, Сирдарё ва Наманган вилоятларида иккинчи туғилган чақалоқлар улуши энг тез ўсади. Туғилиш даражаси юқори (4-5 ва ундан ортиқ) болалар улушкининг ўсишига келсак, 2018 йилдан бўён Тошкент шаҳри, шунингдек, Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятларида бу кўрсаткич жадал суръатлар билан ўсади. Шунга қарамай, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари юқори тартибдаги туғилишларнинг улуши бўйича ҳамон етакчилик қилмоқда. Юқоридаги барча ҳудудларда ҳозирда ҳар бир аёл бошига учтадан ортиқ бола туғилиши тўғри келади.

Ўртacha умр
кўришининг ўсиши
ва жинс бўйича
ўртacha умр
кўриш фарқининг
камайиши
кузатилди

Ўлим

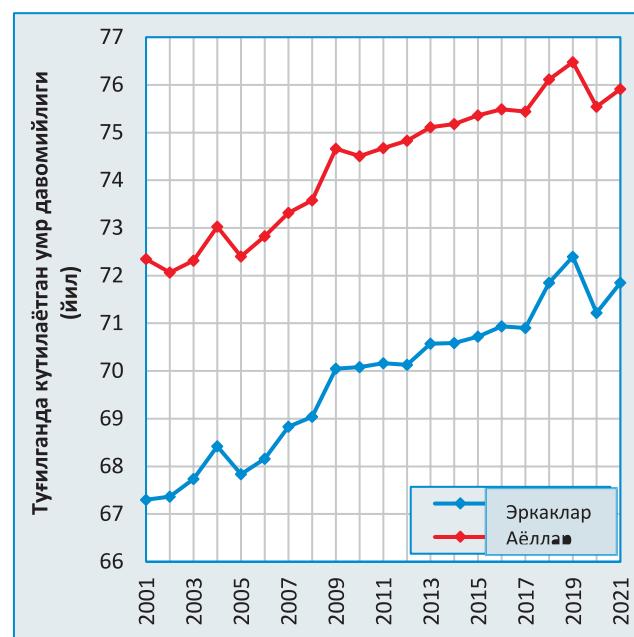
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари аҳолисининг қариш жараёни давом этайданлиги муносабати билан ўлим жараёни мамлакат аҳолисининг такрор барпо бўлишига таъсир қилиши кучайишини кутиш мумкин. 2001 йилдан 2021 йилгача ўлганлар сони 133 000 дан 175 000 гача ошган. Аммо шуни ҳисобга олиш керакки, 2021 йилда вафот этганлар сони бевосита ёки билвосита COVID-19 пандемияси билан боғлиқ ортиқча ўлимлар сонини ўз ичига олади. Агар пандемиягача бўлган ўлим даражаси сақланиб қолганда ва шу билан бирга, ўлим сонининг ўсиши фақат

кексалар сонининг кўпайиши ҳисобига бўлганида, 2021 йилда вафот этганлар сони, тахминан, 10 минг ҳолатга камроқ бўлар эди.

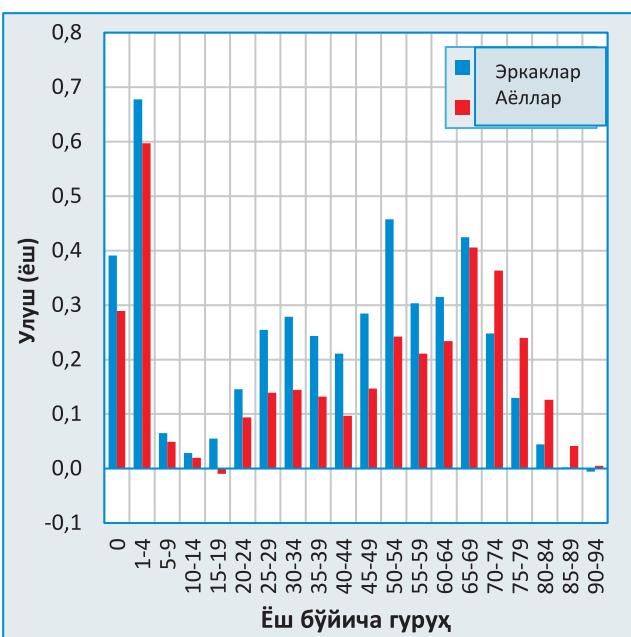
2000 – 2019 йиллар давомида туғилишда кутилаётган умр давомийлигининг барқарор ўсиши (бироз тебранишлар билан) кузатилди. Эркаклар учун бу кўрсаткич 67,3 ёшдан 72,4 ёшгacha, аёллар учун эса 72,4 ёшдан 76,5 ёшгacha, яъни мос равишда 5,1 ва 4,1 ёшга кўтарилиди (9a-расм). Шуниси эътиборга лойиқки, COVID-19 пандемиясининг биринчи йилида (2020) ўлим ҳолатларининг ортиши туғилишда кутилаётган ўртacha умр давомийлигининг қисқаришига олиб келган бўлса (эркаклар учун, тахминан, 1,2 йил ва аёллар учун 1,0 йил), пандемиянинг иккинчи йилида (2021), Ўзбекистонда ўртacha умр кўриш бир қатор давлатлардан фарқли равишда сезиларли даражада ошди ва тахминан, 2018 йил даражасига қайтди.

2001 йилдан 2021 йилгача бўлган даврда энг сезиларли пасайиш болалар ўлими (беш ёшгacha бўлган болалар орасида) ҳолатларида кузатилди. Бундан ташқари, болалар ўлимининг ўзгариши кутилаётган умр давомийлигининг ошишига энг катта ҳисса қўшди. Беш ёшгacha бўлган болалар (0-4 ёш) ўғил болалар ўлимининг қисқариши туғилишда кутилаётган ўртacha умр кўришнинг қарийб 1,1 йилга, қизларники эса 0,9 йилга кўпайишига олиб келди. Бундан ташқари, ўлим даражасининг сезиларли пасайиши 20 ёшдан 85 ёшгacha бўлган кенг ёш оралиғида ҳам содир бўлди. Катта ёшдаги эркак аҳоли орасида ўртacha умр кўришнинг ўсиши, биринчи навбатда, 45 ёшдан 70 ёшгacha бўлган эркакларда ўлимининг пасайиши билан боғлиқ бўлса, аёлларда ҳал қилувчи омил 65 ёшдан 75 ёшгacha бўлган ёш гуруҳида ўлим даражасининг пасайиши билан боғлиқ бўлди (9b-расм). Бу номувофиқлик эркаклар ва аёллар ўртасидаги ўлимни сабабларга кўра тақсимлашдаги фарқлар, шунингдек, ёш ва жинсга қараб ўлимни камайтиришнинг табақалаштирилган ва вақт давомида ўзгарувчан имкониятларидан келиб чиқади.

Ёш гуруҳларининг ўлим даражасининг ўзгаришига табақалаштирилган ҳиссаси

Расм 9a: Жинс бўйича туғилишда кутилаётган умр давомийлиги, 2001–2021 йй., Ўзбекистон

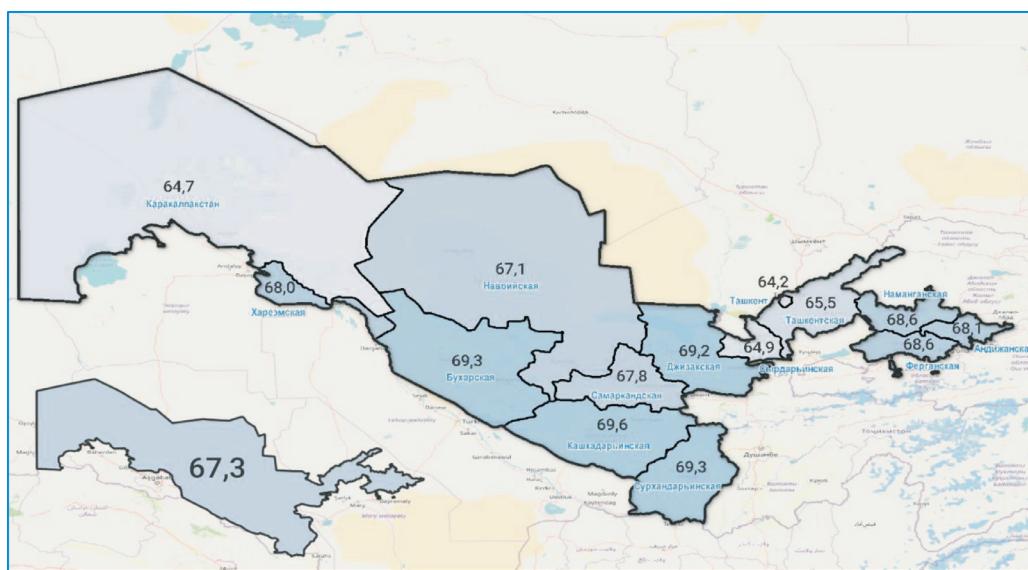
Расм 9b: Жинслар бўйича туғилишда кутилаётган умр давомийлигининг ўзгаришига ёш гуруҳларининг ҳиссаси, 2001–2021 йй., Ўзбекистон

Шубҳасиз, агар COVID-19 пандемияси билан боғлиқ ортиқча ўлим ҳолатларининг олдини олиш имкони бўлганда, туғилишда кутилаётган умр давомийлигининг умумий ўзгаришига катта ёшдаги гуруҳларнинг мутлақ ва айниқса, нисбий ҳиссаси юқори бўлиши мумкин эди. Шу сабабли, келгуси йилларда ушбу ёш гуруҳларининг ўлимнинг умумий интенсивлиги ривожланишига қўшадиган ҳиссаси 96-расмда акс эттирилганидан кўра сезиларлироқ бўлишини кутиш мумкин.

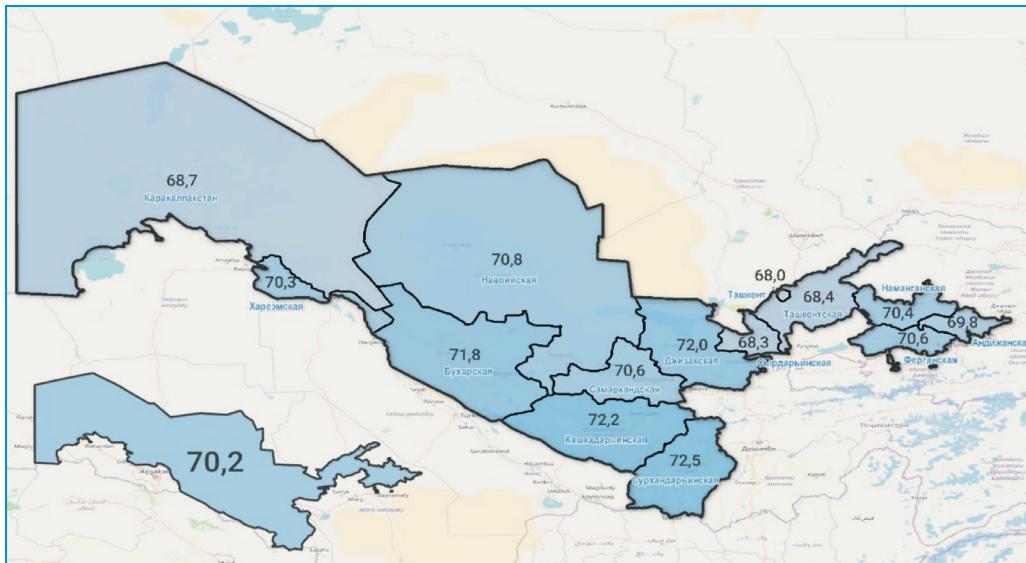
Ўзбекистонда кутилаётган умр кўриш давомийлиги кўрсаткичларининг ҳудудий фарқланиши сезиларли бўлган ва шундайлигича қолмоқда, аммо COVID-19 пандемиясигача нисбатан барқарор эди.

2001 ва 2011 йилларда эркакларнинг умр кўриш давомийлиги энг юқори бўлган ҳудудлар қаторига Қашқадарё, Сурхондарё, Жиззах ва Бухоро вилоятлари кирди. Бирок, биринчи икки вилоятда COVID-19 пандемияси даврида ўлим даражаси сезиларли ошгани сабабли, 2021 йилда эркакларнинг ўртacha умр кўриш давомийлиги кўрсаткичи республика бўйича ўртacha кўрсаткичдан юқориси фақат Бухоро ва Жиззах вилоятларида, кутилмагандা Фарғона вилоятида кузатилди (10а-с-расмлар).

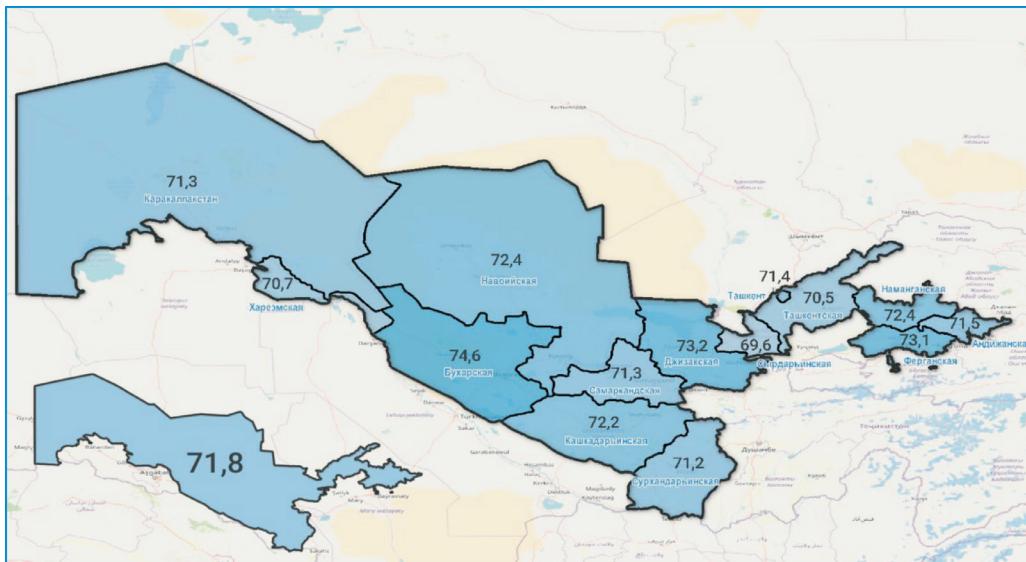
Аксинча, эркакларнинг бевақт ўлим даражаси энг юқори бўлган ҳудудлардан Сирдарё, Тошкент ва Хоразм вилоятларини ажратиб кўрсатиш мумкин, уларда эркакларнинг умр кўриш давомийлиги 2021 йилда 71 ёшга етмаган. Шу билан бирга, 2001 ва 2011 йилларда вазият бироз бошқача эди – Хоразм вилояти бевақт ўлим даражаси бўйича ўртacha курсаткичили вилоятлар қаторидан жой олган эди, Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри (Тошкент вилояти билан биргаликда) ва Сирдарё вилоятида ўлим даражаси ўртacha кўрсаткичдан юқори, ўртacha умр кўриш эса ўртачадан паст бўлган.

Расм 10а:
Туғилишда
кутилаётган
умр давомийлиги,
эркаклар, 2001 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

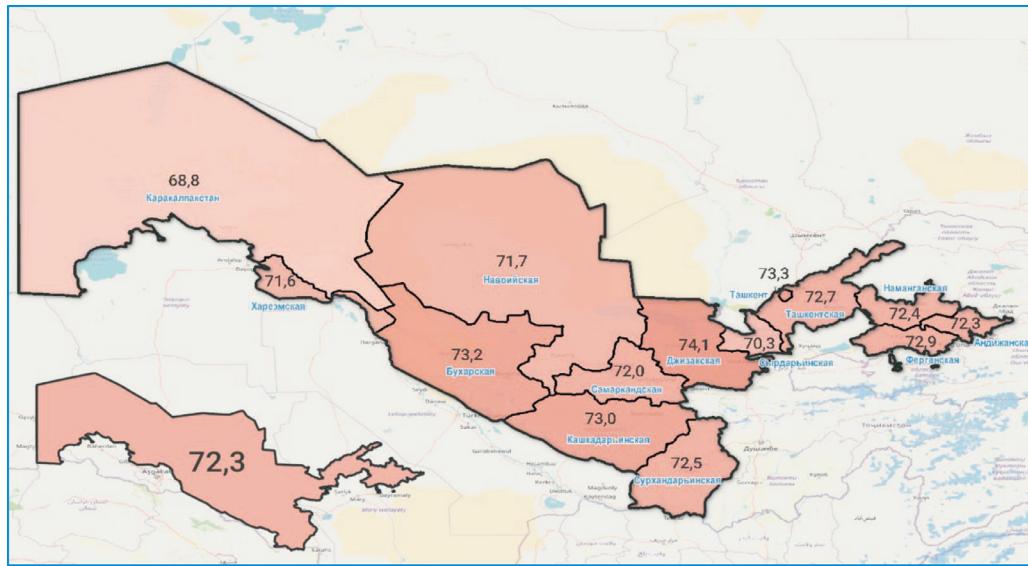
Расм 10b:
Түғилишида
кутилаётган
умр давомийлиги,
эркаклар, 2011 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

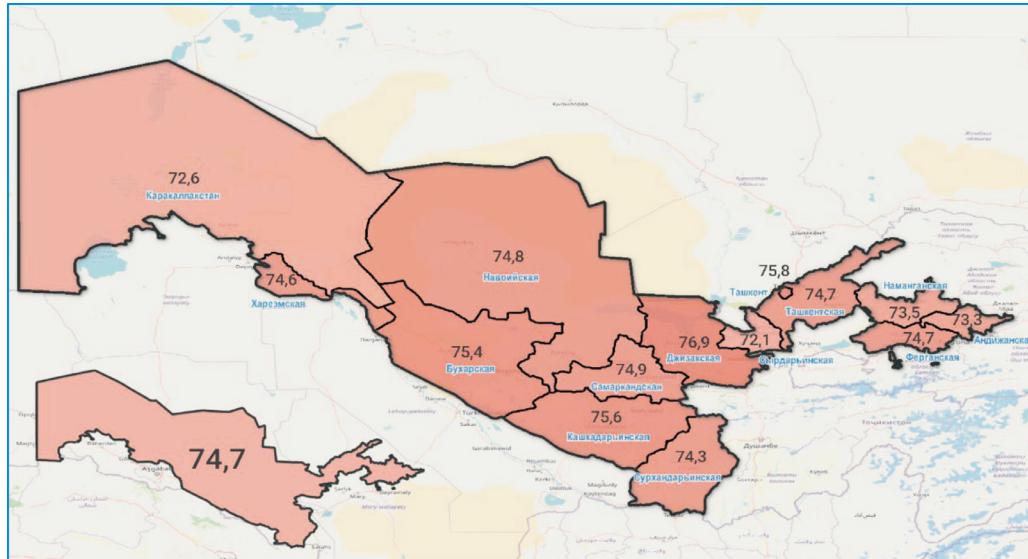
Расм 10с:
Түғилишида
кутилаётган
умр давомийлиги,
эркаклар, 2021 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Худди шундай тенденциялар аёллар ўлимига нисбатан ҳам кузатилди. Ўртacha умр кўришнинг энг юқори ва энг паст кўрсаткичлари ўртасидаги тафовут нуқтаи назаридан кўриб чиқилган аёллар ўлимининг ҳудудий фарқланиши 2001 ва 2011 йилларда деярли бир хил эди. Фақатгина 2021 йилги пандемияда аёлларнинг ўртacha умр давомийлигида ҳудудлар ўртасидаги фарқ 3,8 йилгача қисқарди, эркакларда эса бу кўрсаткич юқорироқ (5 йил) даражада сақланиб қолди.

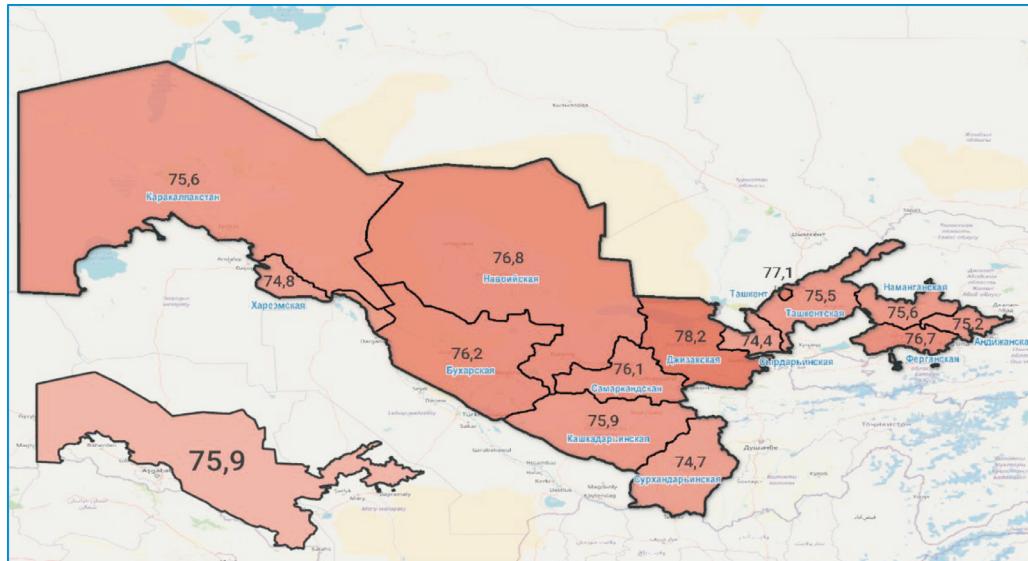
2001 ва 2011 йилларда аёлларнинг энг паст ўртacha умр давомийлиги кўрсаткичи Қорақалпоғистон Республикаси ва Сирдарё вилоятида қайд этилган. Аксинча, аёллар энг узоқ умр кўрган Жиззах, Бухоро ва Қашқадарё вилоятларида (худди эркак аҳоли сингари), шунингдек, эркаклар ўлими кўрсаткичлари, аксинча, энг паст бўлган Тошкент шаҳрида кузатилган. COVID-19 пандемияси натижасида аёллар ўлими, Сирдарё вилоятидан ташқари, Қашқадарё ва Хоразм вилоятларида ҳам ўртачадан юқори бўлган (10d-f-расм).

Расм 10d:
Түғилишда
кутилаётган
умр давомийлиги,
аёллар, 2001 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

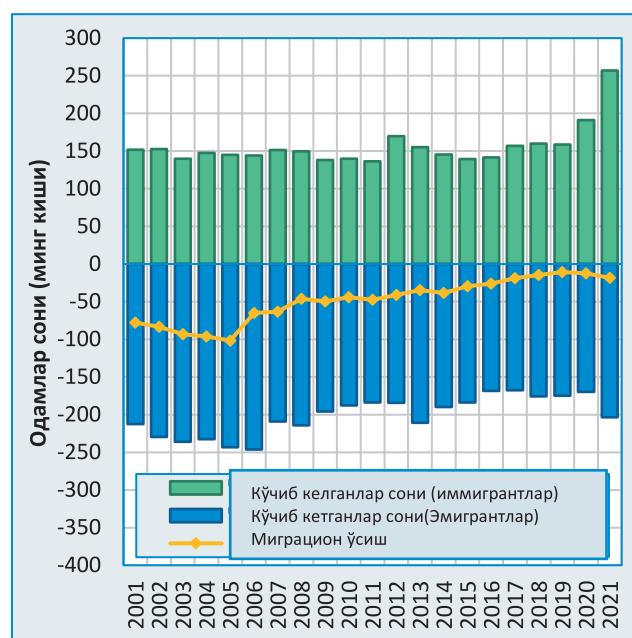
Расм 10е:
Түғилишда
кутилаётган
умр давомийлиги,
аёллар, 2011 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

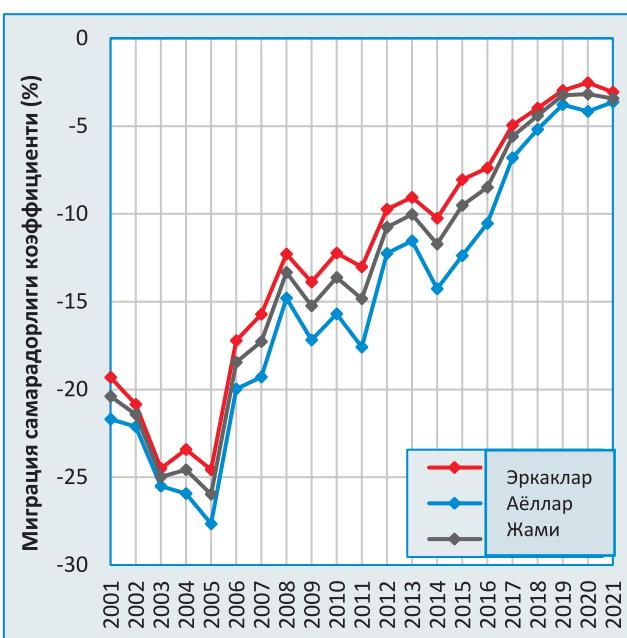
Расм 10f:
Түғилишда
кутилаётган
умр давомийлиги,
аёллар, 2021 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Миграция

Аҳолининг такор барпо бўлиши нуқтаи назаридан, бу ҳолда рўйхатдан ўтган миграцияни англатувчи миграция туғилиш ва ўлим кўрсаткичларига қараганда камроқ рол ўйнайди. 2001 йилдан бери миграциянинг ўсиши бир неча фоизни ташкил этди ва сўнгги йилларда аҳоли табиий ўсишининг ўндан бир фоизигача камайди. Ўзбекистонда миграция сальдоси кўриб чиқилаётган давр мобайнида салбий бўлди. Бундан ташқари, у сўнгги ўн йил ичida аста-секин камайиб бормоқда, бу эса, ўз навбатида, миграция самараадорлиги кўрсаткичи (соф миграциянинг миграция оқимларининг умумий ҳажмига нисбати) қўйматида ўз аксини топди (11a-b-расмлар). Миграциянинг аҳоли ёш-жинс таркибининг ривожланишига таъсири сезиларли бўлиб, ўз даражаси жиҳатдан ўлим жараёнининг таъсири билан таққосланадиган даражада.

Расм 11a: Миграция баланси, ҳалқаро ва ҳудудлараро миграция, 2001–2021, Ўзбекистон

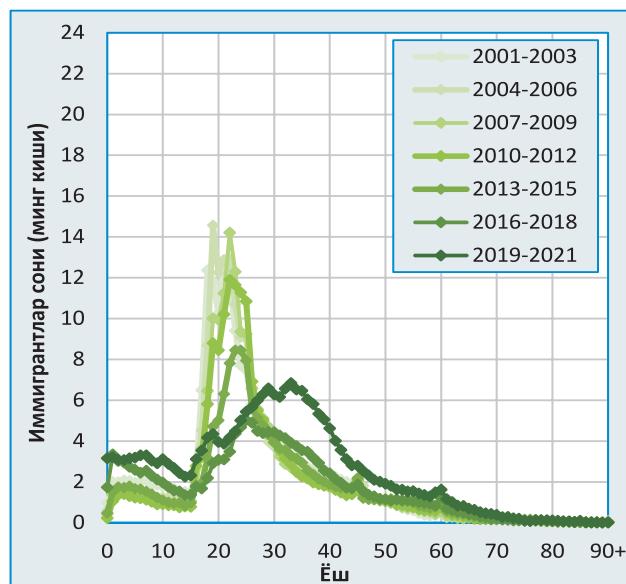

Расм 11b: Жинслар бўйича миграция самараадорлиги, ҳалқаро ва ҳудудлараро миграция, 2001–2021 йй, Ўзбекистон

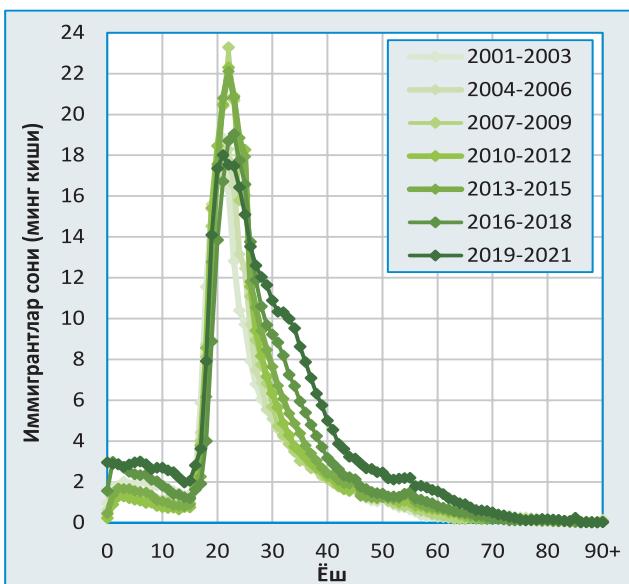
Ўзбекистон аҳолиси миграциясининг ўзига хос хусусиятларидан бири бу – миграция оқимларининг иммигрантлар сони ва эмиграция интенсивлиги бўйича етарли даражада ўзига хос ёш тақсимотидир. 12a-d расмлардан кўриниб турибдик, ўзбек аёллари орасида турмуш қуриш учун энг фаол ёшда бўлган ёш аёлларнинг миграция ҳаракатчанлиги сезиларли даражада юқори. Кўриниб турибдик, бу тенденция ўзбек жамиятида чуқур илдиз отган анъана билан боғлиқ бўлиб, келин тўйдан кейин эрининг уйига кўчиб ўтиши билан боғлиқ. Умуман олганда, 12a-d расмларда акс этган миграциянинг ёш профиллари оила қуриш Ўзбекистонда миграциянинг асосий сабабларидан бири деб ҳисобланиши мумкинлигини кўрсатиб турибди. Фақат пандемия даврида эркак муҳожирларнинг ёш профили ўзгарди, бу, эҳтимол, иқтисодий мигрантлар оқимининг кўпайиши, шунингдек, таълим ва оиласий миграция даражасининг пасайиши туфайли юзага келган бўлиши мумкин.

Миграциянинг ёш кўрсаткичлари нафақат ҳудудлар ўртасидаги миграция оқимига, балки бутун аҳоли ва унинг алоҳида тоифаларига нисбатан миграция ҳаракатчанлигининг паст дараҷасини кўрсатади. Аммо шуни таъкидлаш керакки, ушбу профиллар бошқа минтақа ёки мамлакат ҳудудига кўчиб ўтиш натижасида фақатгина доимий яшаш жойининг ўзгаришини акс эттирувчи расмий маълумотлардан фойдаланган ҳолда тузилган. Шундай қилиб, Ўзбекистондаги миграциянинг ҳақиқий ҳолати расмий статистик маълумотлар асосида олинганидан маълум дараҷада фарқ қилиши мумкин.

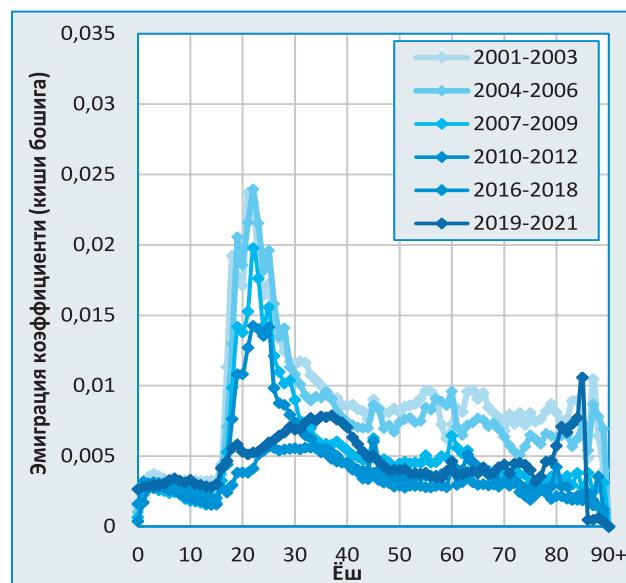
Миграциянинг статистик кўриниши

Расм 12a: Ёш бўйича иммиграция даражаси, халқаро ва ҳудудлараро миграция, эркаклар, 2001–2021 йй.,
Ўзбекистон

Расм 12b: Ёш бўйича иммиграция даражаси, халқаро ва ҳудудлараро миграция, аёллар, 2001–2021 йй.,
Ўзбекистон

Расм 12c: Ёш бўйича эмиграция даражаси, халқаро ва ҳудудлараро миграция, эркаклар, 2001–2021 йй.,
Ўзбекистон

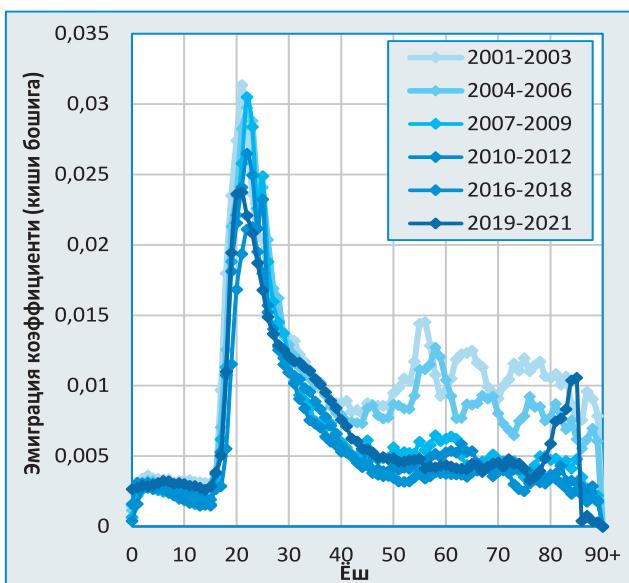
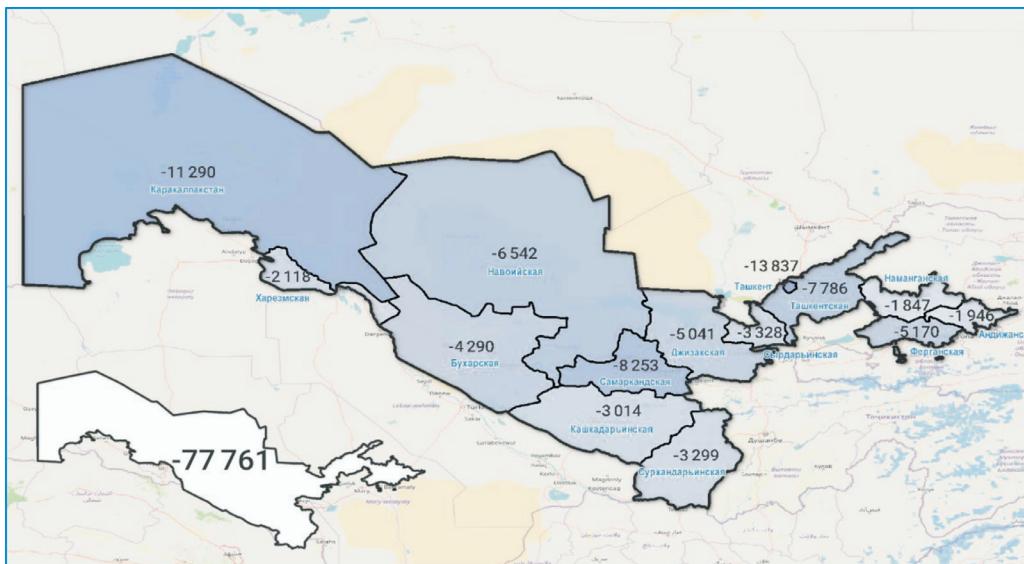
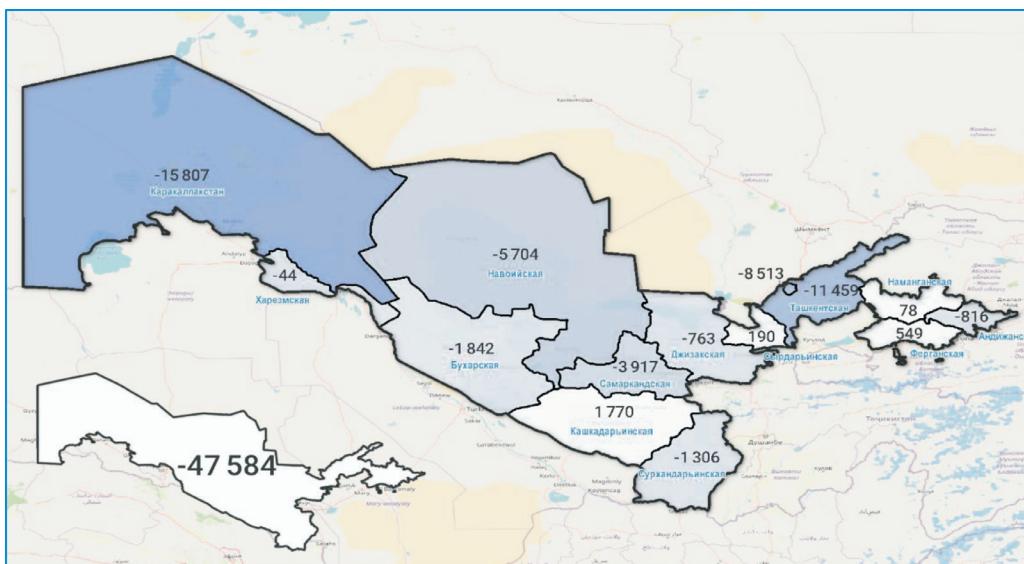

Рис. 12d: Ёш бўйича эмиграция даражаси, халқаро ва ҳудудлараро миграция, аёллар, 2001–2021 йй.,
Ўзбекистон

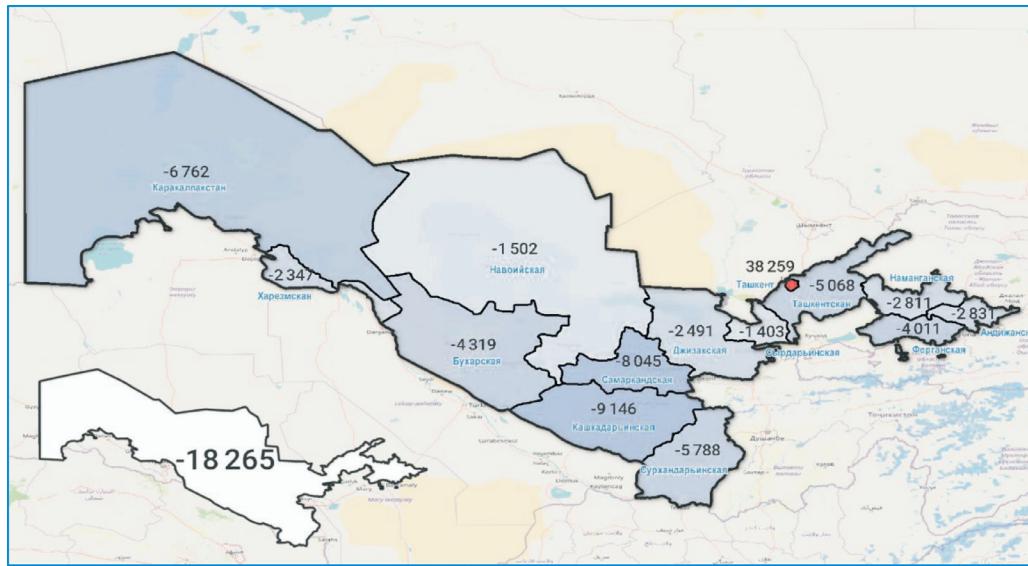
Соф миграциянинг умумий ҳажмини шакллантиришда Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари орасида Тошкент шаҳри, Тошкент вилояти ва Қорақалпоғистон Республикаси энг муҳим ўрин тутади. 2021 йилда мамлакатнинг айrim жанубий вилоятлари миграция фаоллиги юқори бўлган үшбу ҳудудлар гуруҳига қўшилди (13а-с-расмлар).

Расм 13а:
Миграция
сальдоси, 2001 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 13б:
Миграция
сальдоси, 2011 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 13с:
Миграция
сальдоси, 2021 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

2021 йилда Тошкент шаҳри салмоқли ижобий миграция сальдоси қайд этилган ягона маъмурӣ бирлик бўлди. Бундан ташқари, 2016 йилдаёқ Ўзбекистон пойтахтида миграция алмашинувининг барқарор ижобий сальдоси аниқлангани, шунингдек, унинг ҳажми кейинги йилларда анча тез ўсиб бораётганини ҳисобга олсан, бу ҳодисага, афтидан, аҳолининг рўйхатга туриш (прописка) тизимининг эркинлаштирилиши оқибатида ўзбек жамияти тараққиётининг ҳозирги босқичида метрополизация жараёнининг кучайиши нуқтаи назаридан кенгроқ контекстда баҳолаш лозим. Шу маънода, Тошкент шаҳрининг миграция учун жозибадор қутб сифатидаги аҳамиятининг ортиб бориши республика ичидаги миграция оқимларининг ҳудудий таркиби янада ўзгаришига олиб келади, деб тахмин қилиш мумкин.

ТУҒИЛИШ, ЎЛИМ ВА МИГРАЦИЯ РИВОЖЛАНИШИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги томонидан тақдим этилган батафсил демографик статистик маълумотлар миллий ва ҳудудий даражада демографик ривожланишнинг асосий қонуниятларини аниқлаш мақсадида 2001 – 2021 йилларда аҳоли ривожланишининг прогнозга йўналтирилган таҳлилини ўtkазиш имконини берди. Таҳлил натижаларини шарҳлашда аҳолишунослик соҳасидаги назарий ишланмалар, шунингдек, илгари тўплангандемографик билимлар захираси мұхим рол йўнади ва бошқа мамлакатларда ўтмишдаги демографик ривожланиш билан ўхшашликни ўрнатишга имкон беради. Бундан ташқари, Ўзбекистонда туғилишнинг жорий тенденцияларини кўриб чиқишида 2022 йилда ўтказилган ўзбек аёлларининг репродуктив хулқатвори бўйича юқорида қайд этилган тадқиқот натижалари ҳам ҳисобга олинди. Шу тарзда олинган барча маълумотлардан Ўзбекистон Республикаси ва унинг ҳудудларида аҳоли такрор барпо бўлишининг алоҳида компонентларини ривожлантириш бўйича прогноз фаразларини шакллантириш ва кутилаётган параметрларни аниқлаш жараёнида таянч маълумот сифатида фойдаланилди.

Таъкидлаш керакки, ушбу ҳудудий прогнозларни ишлаб чиқсан ишчи гурӯҳ аъзоларининг аксарияти 2019 йилда, COVID-19 пандемияси бошланишидан олдин шунга ўхшаш прогнозлар тўпламини ишлаб чиқишида иштирок этган эди. Натижада, бутун мамлакат бўйича аҳолига оид прогноз тузишга зарурат қолмади.

Прогнознинг асосий фаразларини кўриб чиқиш

Аҳоли ҳаракатининг асосий параметрлари, яъни туғилиш, ўлим, иммиграция ва эмиграциянинг истиқболли динамикаси ва ўзгариши бўйича прогноз фаразларини шакллантиришда асосий эътибор демографик тенденцияларни таҳлил этиш ва талқин қилишга қаратилди.

Прогнознинг
дастлабки
фаразлари

Мамлакатнинг алоҳида ҳудудлари аҳолисининг ривожланиши тўғрисида олинган маълумотлар ўтган асрнинг иккинчи ярмида демографик ўтиш бошланган мамлакатлардаги у ҳақидаги назарий ғоялар, шунингдек, ушбу мавзу бўйича эмпирик тадқиқотлар натижалари билан қиёсланди. Бунда асосий эътибор Ўзбекистон билан ўхшаш ижтимоий-иқтисодий ривожланиш йўли ва даражасига эга бўлган мамлакатларда аҳолининг такрор барпо бўлиши динамикаси ва унинг асосий таркибий қисмларини таҳлил қилишга қаратилди. Бундан ташқари, прогнозларда Ўзбекистондаги трансформация жараёнларининг суръати ва кўлами, шунингдек, глобал иқтисодий вазиятнинг ривожланиш истиқболлари ва минтақадаги хавфсизлик вазияти ҳақидаги фикрлар ўз аксини топган.

Туғилиш даражаси
бутун мамлакат
бўйлаб пасайишда
давом этади

Туғилишнинг келажақдаги динамикасини баҳолаш учун Ўзбекистонда сўнгги йилларда туғилиш ўсиши омиллари ва ўзбек аёлларининг репродуктив хулқатвори (репродуктив майллар, режалар ва уларни амалга ошириш) ҳақида мұхим маълумот берувчи туғилишнинг танланма тадқиқоти натижаларидан фойдаланилди. Хусусан, олинган маълумотлар асосида Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида яқин йилларда туғилишнинг ўсиши энг юқори чўққисига чиқиши ҳақида фикр билдирилди.

Бошқача қилиб айтганда, туғилишнинг йигинди коэффициентининг ўсишига фақат вақтингчалик тенденция сифатида қараш керак, чунки мавжуд ижтимоий институтлар, меъёрлар ва анъаналарнинг модернизациялашуви шароитида юқори репродуктив майларнинг сақланиб қолиши эҳтимоли жуда паст. Шунга қарамай, бაзъи ўзбекистонлик мутахассисларнинг фикридан фарқли ўлароқ, прогноз даври доирасида онанинг ёши бўйича туғилишларни тақсимлашда муайян ўзгаришлар юз беришини кутиш мумкин.

Бу фараз, биринчи навбатда, таълим олиш имкониятларининг кенгайиши ва соддалаштирилиши муқаррар равишда ёшларнинг касбий таълим давомийлиги ва иш билан банддигининг ўсишига ва шунга мос равишда ота-онасининг оиласидан ажралиб чиқиш ва турмуш қуриш имконини берадиган иқтисодий мустақилликка эришиш муддатининг кечикирилишига олиб келишига асосланади. Никоҳнинг ўртacha ёшини ошириш, ўз навбатида, нафақат туғилишнинг ёшга оид моделида, балки унинг умумий даражасида ҳам ўзгаришларга олиб келиши мумкин. Бундай ривожланиш эҳтимоли, шунингдек, репродуктив ёшга етган аёлларнинг энг ёш гурухлари орасида репродуктив майлар (идеал / исталган фарзандлар сони) ва фарзанд кўришнинг ҳақиқий режалари (кутилаётган болалар сони) ўртасидаги муҳим тафовутларни аниқлаган танланма сўров натижалари билан ҳам кўрсатилган.

Юқоридаги омилларни ҳисобга олган ҳолда, туғилишнинг умумий коэффициенти прогноз даври охирига келиб аҳолининг оддий такрор барпо бўлиш даражасига яқинлашадиган қийматларга тушиши кутилмоқда. Шу билан бирга, ҳозирги вақтда мавжуд бўлган туғилишнинг ҳудудий фарқлари ҳам мутлақ, ҳам нисбий жиҳатдан камаяди.

Ўлим кўрсаткичларининг истиқболдаги ўзгариши нуқтаи назаридан, 2022 йилга келиб, COVID-19 пандемияси натижасида кескин ўсган умумий ўлим даражаси унинг 2020 ва 2021 йиллардаги пасайиш даражасига қараб, 2017 – 2019 йиллар даражасигатушишитахмин қилинмоқда. Кейингийillardаэркакларвааёлларнинг ўртacha умр давомийлигининг барқарор, дастлаб секин, кейин эса тезлашувчи ўсиши кутилмоқда. Шу билан бирга, ушбу кўрсаткичнинг прогноз давридаги ўртacha ўсиш суръати умуман олганда унинг 2001 – 2019 йиллар давомида кузатилган динамикасига мос келади. Бундан ташқари, алоҳида ҳудудларнинг нотекис ривожланиши сабабли ўртacha умр давомийлиги даражасидаги ҳудудлараро фарқлар салмоқли бўлиши ва аксинча, эркаклар ўртacha умр давомийлигининг нисбатан юқори суръатлар билан ўсиши оқибатида ўртacha умр давомийлигининг жинслараро фарқи қисқариши тахмин қилинади.

*Ўлим даражасининг
янада пасайиши
кутилмоқда*

Келажақдаги миграция тенденцияларини аниқлашда 2001 – 2019 йиллардаги миграция жараёнларининг ривожланиши таҳлилидаги каби омиллар ҳисобга олинди. Хусусан, аҳолининг ички (ҳудудий) ва ташқи чегараларни кесиб ўтиш билан боғлиқ ҳаракатларини қайд этувчи расмий миграция статистикаси, умуман олганда, ушбу соҳадаги ишларнинг ҳақиқий ҳолатини акс эттиради, деб тахмин қилинди. Таъкидлаш жоизки, аҳолининг давлат чегаралари орқали ўтишини тўлиқ қамраб олиш бўйича чекловлар фақат Ўзбекистонга эмас, бошқа давлатларга ҳам хосдир. Шунинг учун, туғилиш ва ўлим ҳолатида бўлгани каби, расмий маълумотларнинг ишончлилиги ва тўлиқлиги ҳам маълум шубҳаларни келтириб чиқарса-да, прогнозларни тузишда фақат расмий статистик маълумотлардан фойдаланилган.

Ички ва ташқи миграция динамикаси бўйича прогнозлар Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларни, шу жумладан, унинг иқтисодиёти очиқлиги ва халқаро меҳнат тақсимотидаги иштироки даражасини ўта чекланган ҳолда баҳолашга асосланади. Натижада миграция ўсиши сўнгги йигирма йил ичидаги кузатилган соғ миграциянинг олдинги қийматларига қайтади, деб тахмин қилинади. Бу, асосан, мамлакатни тарк этаётганлар (потенциал эмигрантлар) сонининг кўпайиши мамлакатга келганлар (иммигрантлар) сонининг кўпайишини қоплашдан кўра кўпроқ бўлиши натижасида содир бўлади. Мамлакатдан чиқиб кетган мигрантлар орасида миграция ҳаракатчанлиги юқорилиги билан ажralиб турадиган меҳнатга лаёқатли ёшдагилар устунлик қиласи, шу билан бирга, бу аҳоли гуруҳининг сони прогноз даврида барқарор (тезкор) ўсишда давом этади. Иммигрантлар ва эмигрантларнинг ёши ва жинси таркибида кутилаётган ўзгаришларни аниқлашда COVID-19 пандемияси бошланишидан аввалги, нисбатан узоқ давр учун тегишли ўртacha кўрсаткичлардан фойдаланилган.

Қўйидаги жадвалларда (1a-1n) Ўзбекистон ҳудудлари (маъмурий бирликлари) аҳолисининг ривожланиш траекторияси ҳақида индикатив тасаввурни таъминловчи агрегат кўрсаткичларнинг прогноз қийматлари тақдим этилган.

Жадвал 1a: Прогноз вариантлари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Қорақолпоғистон Республикаси

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			(Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				Эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	2,76	2,80	2,83	70,73	71,02	71,41	74,80	75,08	75,48	-5 991	-5 648	-5 292
2025	2,73	2,87	3,00	71,00	71,51	72,12	75,01	75,51	76,11	-6 814	-6 425	-6 054
2030	2,43	2,64	2,86	71,62	72,44	73,43	75,51	76,34	77,30	-7 318	-6 888	-6 490
2040	1,75	1,93	2,10	73,21	74,57	76,31	76,87	78,28	79,95	-7 374	-6 937	-6 534
2050	1,63	1,80	1,98	74,60	76,54	78,96	78,07	80,07	82,36	-7 374	-6 937	-6 534

Жадвал 1b: Прогноз вариантлари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Андижон вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			(Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				Эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,39	3,44	3,48	71,21	71,50	71,89	74,82	75,10	75,50	-2 641	-2 441	-2 235
2025	3,35	3,52	3,68	71,49	71,99	72,60	75,03	75,53	76,13	-3 010	-2 765	-2 517
2030	2,99	3,25	3,51	72,10	72,92	73,92	75,53	76,36	77,33	-3 234	-2 954	-2 669
2040	2,14	2,36	2,58	73,69	75,05	76,79	76,90	78,30	79,97	-3 255	-2 969	-2 678
2050	1,99	2,21	2,43	75,09	77,02	79,45	78,09	80,09	82,38	-3 255	-2 969	-2 678

Жадвал 1c: Прогноз вариантлари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Бухоро вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			(Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				Эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	2,88	2,92	2,96	74,16	74,45	74,84	77,02	77,31	77,70	-3 311	-3 066	-2 815
2025	2,85	2,99	3,13	74,43	74,93	75,55	77,23	77,73	78,34	-3 817	-3 538	-3 275
2030	2,54	2,76	2,98	75,05	75,86	76,86	77,73	78,56	79,53	-4 130	-3 826	-3 549
2040	1,82	2,01	2,19	76,64	78,00	79,73	79,10	80,50	82,17	-4 167	-3 860	-3 581
2050	1,70	1,88	2,06	78,03	79,97	82,39	80,29	82,30	84,59	-4 167	-3 860	-3 581

Кун тартибида
- миграция
оқимининг ошиши

Жадвал 1d: Прогноз варианtlари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Жиззах вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим (Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,38	3,43	3,47	72,50	72,79	73,18	77,40	77,69	78,08	-2 014	-1 586	-1 159
2025	3,34	3,51	3,67	72,78	73,28	73,90	77,61	78,11	78,72	-2 474	-1 941	-1 402
2030	2,98	3,23	3,49	73,39	74,21	75,21	78,11	78,94	79,91	-2 764	-2 164	-1 552
2040	2,14	2,35	2,57	74,99	76,35	78,08	79,48	80,89	82,55	-2 795	-2 187	-1 566
2050	1,99	2,20	2,42	76,38	78,31	80,74	80,68	82,68	84,97	-2 795	-2 187	-1 566

Жадвал 1e: Прогноз варианtlари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Қашқадарё вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим (Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,43	3,47	3,52	73,29	73,58	73,97	76,49	76,77	77,17	-4 883	-4 474	-4 056
2025	3,39	3,56	3,72	73,57	74,07	74,68	76,70	77,20	77,80	-5 636	-5 156	-4 688
2030	3,02	3,28	3,54	74,18	75,00	75,99	77,20	78,03	78,99	-6 101	-5 568	-5 057
2040	2,17	2,39	2,61	75,77	77,13	78,87	78,56	79,97	81,64	-6 153	-5 613	-5 095
2050	2,02	2,23	2,45	77,17	79,10	81,53	79,76	81,76	84,05	-6 153	-5 613	-5 095

Жадвал 1f: Прогноз варианtlари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Навоий вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим (Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,10	3,15	3,19	73,01	73,30	73,69	76,60	76,89	77,28	-2 558	-1 840	-1 134
2025	3,07	3,23	3,37	73,29	73,79	74,40	76,81	77,32	77,92	-3 337	-2 472	-1 639
2030	2,73	2,97	3,21	73,90	74,72	75,71	77,31	78,15	79,11	-3 842	-2 891	-1 989
2040	1,96	2,16	2,36	75,49	76,85	78,59	78,68	80,09	81,75	-3 911	-2 951	-2 044
2050	1,83	2,02	2,22	76,89	78,82	81,24	79,88	81,88	84,17	-3 911	-2 951	-2 044

Жадвал 1g: Прогноз варианtlари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Наманган вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим (Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,37	3,42	3,46	72,16	72,45	72,84	74,92	75,20	75,60	-1 532	-1 365	-1 198
2025	3,34	3,51	3,67	72,44	72,94	73,55	75,13	75,63	76,23	-1 784	-1 578	-1 373
2030	2,97	3,23	3,49	73,05	73,87	74,86	75,63	76,46	77,43	-1 940	-1 705	-1 473
2040	2,13	2,35	2,57	74,64	76,00	77,74	76,99	78,40	80,07	-1 955	-1 717	-1 481
2050	1,99	2,20	2,42	76,04	77,97	80,40	78,19	80,19	82,48	-1 955	-1 717	-1 481

Жадвал 1h: Прогноз варианлари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Самарқанд вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,41	3,46	3,50	72,13	72,42	72,81	76,16	76,45	76,84	-6 110	-5 747	-5 370
2025	3,38	3,55	3,71	72,40	72,90	73,52	76,37	76,87	77,48	-6 951	-6 541	-6 142
2030	3,01	3,27	3,53	73,02	73,83	74,83	76,87	77,70	78,67	-7 467	-7 013	-6 584
2040	2,16	2,38	2,60	74,61	75,97	77,70	78,24	79,65	81,31	-7 523	-7 063	-6 628
2050	2,01	2,23	2,44	76,00	77,94	80,36	79,44	81,44	83,73	-7 523	-7 063	-6 628

Жадвал 1i: Прогноз варианлари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Сурхондарё вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим						Миграция (Миграция сальдоси)		
				Эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,50	3,55	3,59	72,52	72,81	73,20	75,56	75,84	76,24	-2 951	-2 393	-1 837
2025	3,46	3,64	3,80	72,80	73,30	73,91	75,77	76,27	76,87	-3 576	-2 873	-2 166
2030	3,08	3,35	3,62	73,41	74,23	75,23	76,27	77,10	78,07	-3 968	-3 170	-2 361
2040	2,21	2,44	2,67	75,00	76,36	78,10	77,64	79,04	80,71	-4 007	-3 198	-2 376
2050	2,06	2,28	2,51	76,40	78,33	80,76	78,83	80,83	83,12	-4 007	-3 198	-2 376

Жадвал 1j: Прогноз варианлари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Сирдарё вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим						Миграция (Миграция сальдоси)		
				Эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,01	3,05	3,09	69,84	70,13	70,52	73,36	73,64	74,04	-1 550	-1 219	-895
2025	2,98	3,13	3,27	70,12	70,62	71,23	73,57	74,07	74,67	-1 917	-1 501	-1 095
2030	2,65	2,88	3,11	70,73	71,55	72,55	74,07	74,90	75,87	-2 148	-1 679	-1 219
2040	1,90	2,10	2,29	72,32	73,68	75,42	75,43	76,84	78,51	-2 173	-1 698	-1 231
2050	1,77	1,96	2,16	73,72	75,65	78,08	76,63	78,63	80,92	-2 173	-1 698	-1 231

Жадвал 1k: Прогноз варианлари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Тошкент вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим						Миграция (Миграция сальдоси)		
				Эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,04	3,08	3,12	70,79	71,08	71,47	76,20	76,49	76,88	-8 787	-7 985	-7 162
2025	3,01	3,16	3,30	71,07	71,57	72,18	76,41	76,91	77,52	-10 211	-9 287	-8 383
2030	2,68	2,91	3,14	71,68	72,50	73,49	76,91	77,74	78,71	-11 100	-10 086	-9 117
2040	1,92	2,12	2,32	73,27	74,63	76,37	78,28	79,68	81,35	-11 206	-10 180	-9 204
2050	1,79	1,98	2,18	74,67	76,60	79,03	79,47	81,48	83,77	-11 206	-10 180	-9 204

Жадвал 1: Прогноз варианtlари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришлар, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Фарғона вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим (Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,19	3,24	3,28	72,84	73,13	73,52	76,60	76,88	77,28	-3 114	-2 560	-2 004
2025	3,16	3,32	3,47	73,11	73,62	74,23	76,81	77,31	77,91	-3 754	-3 063	-2 363
2030	2,81	3,06	3,30	73,73	74,55	75,54	77,31	78,14	79,11	-4 154	-3 374	-2 578
2040	2,02	2,23	2,43	75,32	76,68	78,42	78,68	80,08	81,75	-4 196	-3 405	-2 596
2050	1,88	2,08	2,29	76,71	78,65	81,07	79,87	81,87	84,17	-4 196	-3 405	-2 596

Жадвал 1т: Прогноз варианtlари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришла, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Ҳоразм вилояти

Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим (Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	2,88	2,92	2,95	71,93	72,22	72,61	75,14	75,42	75,82	-1 881	-1 606	-1 335
2025	2,85	2,99	3,13	72,21	72,71	73,32	75,35	75,85	76,45	-2 253	-1 914	-1 589
2030	2,54	2,76	2,98	72,82	73,64	74,64	75,85	76,68	77,65	-2 486	-2 106	-1 743
2040	1,82	2,01	2,19	74,41	75,77	77,51	77,22	78,62	80,29	-2 512	-2 127	-1 760
2050	1,69	1,88	2,06	75,81	77,74	80,17	78,41	80,41	82,70	-2 512	-2 127	-1 760

Жадвал 1н: Прогноз варианtlари бўйича аҳоли тақрор барпо бўлишининг маркибий қисмларида кутилаётган ўзгаришла, 2022–2050 йиллар, танланган йиллар, Тошкент шаҳри

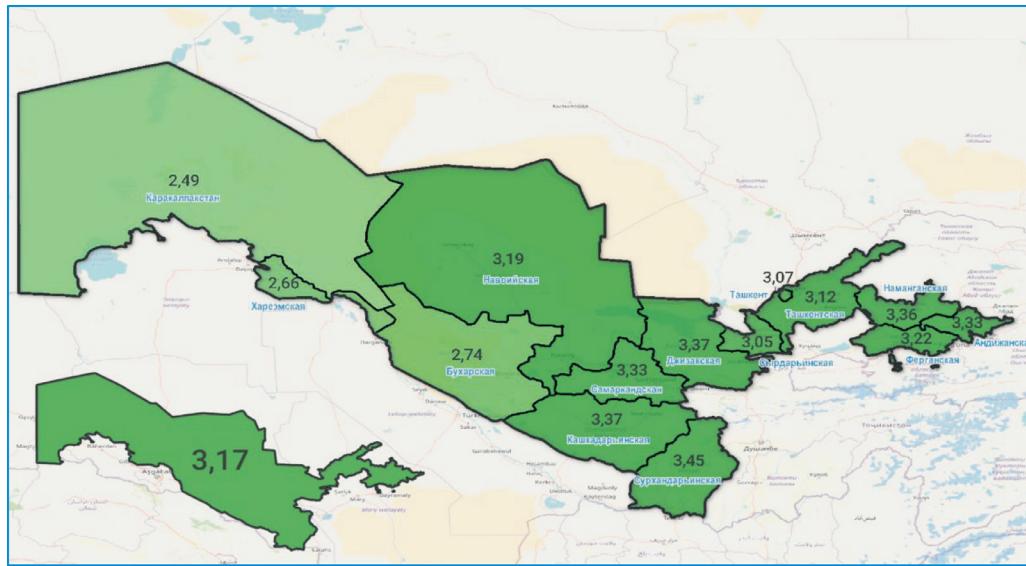
Йил	Түғилиш (умумий түғилиш даражаси)			Ўлим (Түғилганда кутилаётган умр давомийлиги)						Миграция (Миграция сальдоси)		
				эркаклар			аёллар					
	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори	паст	ўртacha	юқори
2022	3,03	3,07	3,11	71,45	71,74	72,13	77,97	78,26	78,65	11 324	13 130	14 892
2025	2,99	3,15	3,29	71,73	72,23	72,84	78,18	78,68	79,29	11 334	13 694	16 164
2030	2,67	2,90	3,13	72,34	73,16	74,16	78,68	79,51	80,48	11 253	13 904	16 741
2040	1,91	2,11	2,31	73,93	75,29	77,03	80,05	81,46	83,12	11 228	13 905	16 773
2050	1,78	1,97	2,17	75,33	77,26	79,69	81,24	83,25	85,54	11 228	13 905	16 773

Түғилиш истиқболлари

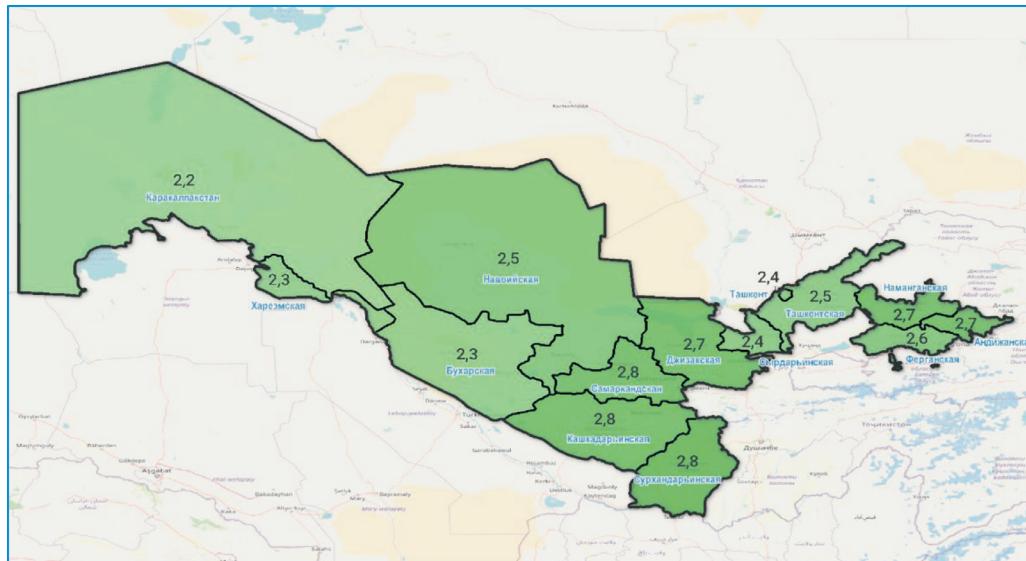
Түғилишни ўрганиш соҳасида тўпланган назарий ва эмпирик билимларга, жумладан, Ўзбекистонда түғилишнинг ёшга оид ва йиғинди кўрсаткичларининг ҳозирги тенденциялари билан боғлиқ бўлган билимларга асосланиб, 2050 йилга бориб түғилишнинг умумий даражаси тақрибан аҳолининг оддий тақрор барпо бўлиш учун зарур даражага тушишини тахмин қилиш мумкин. Шу билан бирга, түғилишнинг йиғинди коэффициентидаги ҳудудий тафовутларининг қисқариши кузатилади. Бу кўрсаткичининг қийматлари катта эҳтимоллик билан Қорақалпоғистон Республикасида бир аёлга 1,80 боладан Сурхондарё вилоятида 2,28 болагача ўзгариши мумкин.

14а-с-расмларда Ўзбекистоннинг алоҳида ҳудудлари бўйича кейинги қарийб ўттиз йилликда содир бўладиган түғилишнинг йиғинди коэффициенти муйян вақт ораликларида барча жойларда изчил пасайиши кўрсатилган.

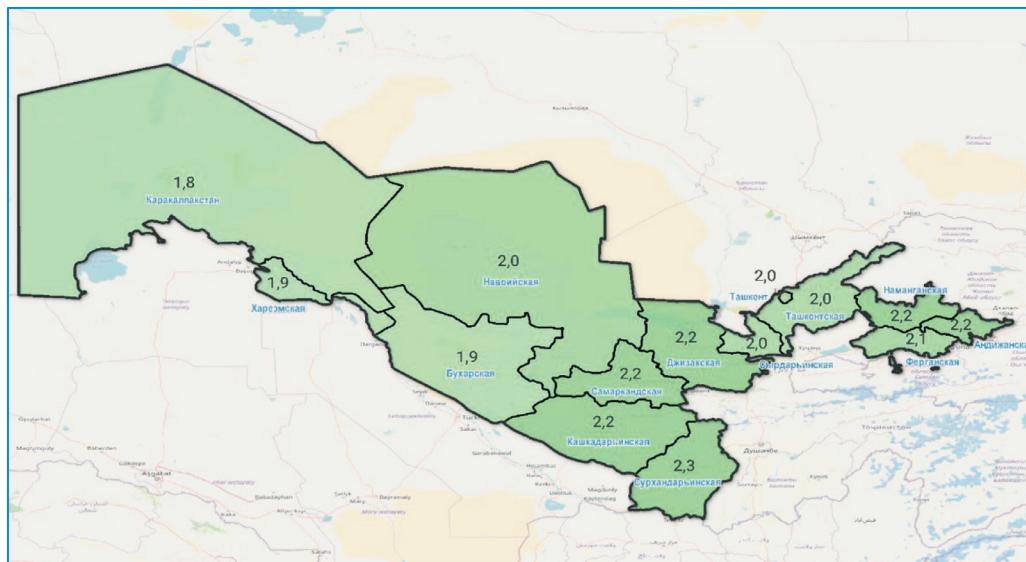
Авлодларнинг оддий алмашинуви даражасида түғилиш барқарорлашуви кутилмоқда

Расм 14а:
Түғилишининг
йиғинди
коэффициенти-
нинг бошлини
даражаси,
2021 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 14б:
Түғилишининг
йиғинди
коэффициенти-
нинг кутилаётган
даражаси, 2035 й.,
ўртacha варианти,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 14с:
Түғилишининг
йиғинди
коэффициенти-
нинг кутилаётган
даражаси, 2050 й.,
ўртacha варианти,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Агар туғилишнинг йиғинди коэффициенти прогноз даври бошланганидан кейин икки ёки ҳатто беш йил давомида ўсишда давом этса, туғилишнинг пасайиши прогноз даврининг биринчи ярмида иккинчисига қараганда анча жадалроқ бўлади. Анъанавий равишда туғилиш даражаси паст бўлган ҳудудларда прогноз даврининг иккинчи ярмида туғилишнинг йиғинди коэффициенти бутун репродуктив даврда бир аёлга 2,1 бола даражасига камайиши кутилоқда ва бутахминан, авлодларнинг оддий алмашинувига мос келади. Қорақалпоғистон Республикасида туғилишнинг йиғинди коэффициенти прогноз даври охирига қадар ҳар бир аёлга 1,8 болани ташкил қиласиди. Бундан ташқари, мамлакатимиз ғарбидаги Хоразм, Бухоро ва Навоий вилоятлари, шунингдек, Тошкент шаҳри, Тошкент ва Сирдарё вилоятларини ўз ичига олган йирик агломерацияси туғилиш даражаси паст бўлган ҳудудлар қаторига кириши мумкин. Аксинча, туғилишнинг йиғинди коэффициентининг энг юқори даражаси тўртта марказий вилоятда (Жиззах, Самарқанд, Қашқадарё ва Сурхондарё) ҳамда Фарғона водийсида жойлашган учта вилоятда (Андижон, Фарғона ва Наманган вилоятлари) кузатилади.

Гарчи, ўзбек аёлларининг туғилиш коэффициентининг сезиларли “қариши” ҳали ҳам даргумон бўлиб кўринса-да, туғилиш даражасининг ёш таркибида маълум силжишлар содир бўлишини тахмин қилиш мумкин. Бир томондан, юқоридаги омиллар, хусусан, таълим олиш давомийлигининг узайтирилиши ва шунга мос равишда меҳнат фаолиятини кечроқ ёшда бошлаш натижасида туғилиш чўққисининг ёши каттароқ ёш гуруҳларига силжиши кузатилади. Бошқа томондан, туғилишнинг кутилаётган умумий пасайиши шароитида юқори тартибдаги туғилишлар сони камаяди, бу эса ўз навбатида, катта ёшдаги гуруҳларда туғилишнинг камайишига олиб келади. Умуман олганда, прогноз даврининг охирига келиб, туғилишнинг максимал даражаси 25-29 ёшдагилар гуруҳига ўтади, ҳозир эса 22-24 ёшдагиларга тўғри келади.

Ўлимнинг истиқболлари

Ўлим билан боғлиқ асосий фараз шундан иборатки, бутун прогноз даврида унинг даражаси пасаяди ва натижада эркаклар ва аёллар учун туғилишда кутилаётган умр давомийлиги ошади. Шу билан бирга, эркаклар ўлим даражасини яхшилаш бўйича аёлларга нисбатан сезиларли даражада кўпроқ захирага эга эканлиги тифайли эркаклар ўлимининг пасайиш суръати нисбатан юқори бўлади. Ўзбекистонда эркаклар ўлими даражаси қўшни давлатларга нисбатан паст бўлса-да, Ўзбекистон ва ривожланган мамлакатлар ўртасидаги ўртacha умр кўришдаги фарқ аёлларга қараганда эркаклар орасида кўпроқ аниқланади. Шунга асосланиб, эркаклар ва аёллар ўртасидаги туғилишда кутилаётган умр давомийлигидаги мавжуд фарқ ўртacha 0,5 йилга қисқариши керак, деб тахмин қилинади.

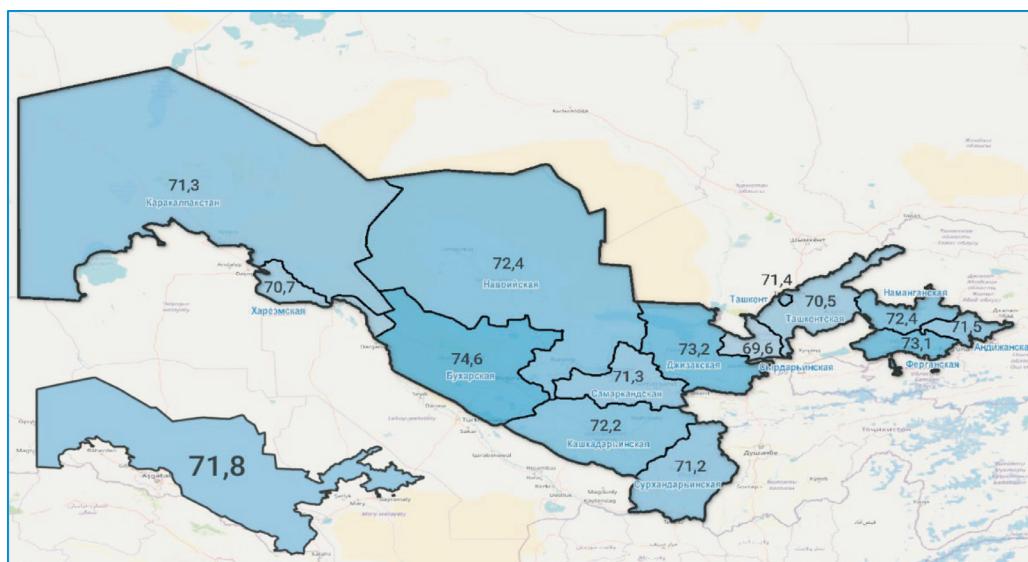
Туғилишда кутилаётган ўртacha умр давомийлигининг ўсишига қўшадиган ҳиссасига кўра ҳар икки жинсдаги ўлим даражасининг энг сезиларли пасайиши (эркакларда, тахминан, 45 % ва аёлларда 40 %) асосан 60-79 ёшдагилар гуруҳида содир бўлади. Бундан ташқари, эркаклар ўлимининг, тахминан, 20 %га камайиши 40-59 ёшдагилар оралиғида ушбу кўрсаткичнинг яхшиланиши билан боғлиқ бўлади. Аёллар учун иккинчи энг катта ҳисса (тахминан, 35 %) 80 ёш ва ундан катта ёш гуруҳига тўғри келади. Бошқа ёш гуруҳларининг ҳиссалари бир фоиз даражасида (даражадан ошмайди) бўлади.

**Ўлимнинг янада
камайиши**

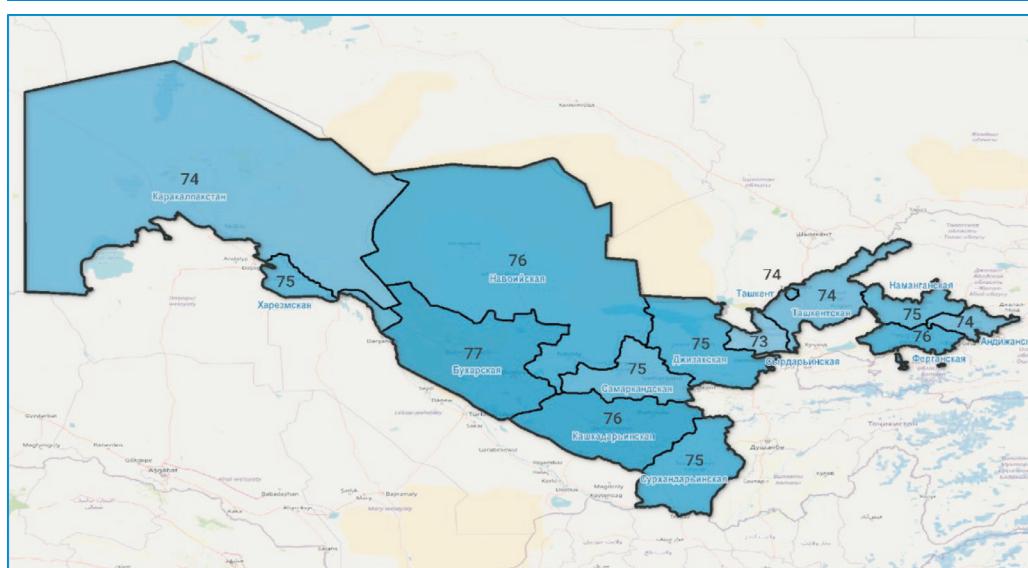
Келгуси ўн йилликларда мамлакатимизнинг барча ҳудудларида эркаклар ва аёлларнинг умр давомийлиги ошади. Прогноз даври охирига қадар эркаклар

ўлими энг паст бўлган ҳудудлар қаторига Бухоро, Қашқадарё, Навоий ва Фарғона вилоятлари кириши кутилмоқда. Ушбу вилоятларда ўртacha умр кўриш давомийлиги 79 ёш ва ундан кўпроқни ташкил қиласди. Ушбу ҳудудларда яшовчи аёллар умрининг ўртacha давомийлиги 82 ёш ва ундан ортиқ. Бундан ташқари, Тошкент шаҳри ва Жиззах вилоятида аёллар ўртacha умр давомийлигининг юқори кўрсаткичлари кузатилади (15a-f-расмлар).

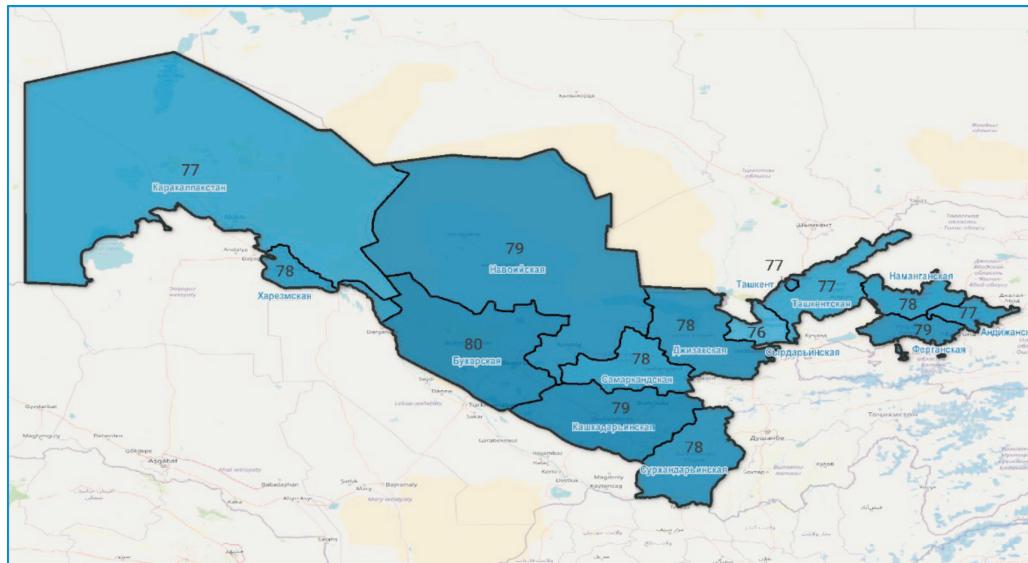
Ўлим даражасининг сезиларли пасайиши кутилаётганига қарамай, Сирдарё вилоятида эркаклар (73 ёш) ва аёлларнинг (79 ёш) ўртacha умр кўриш даражаси пастлигича қолади. Шунингдек, Тошкент шаҳри, Тошкент ва Андижон вилоятлари ҳамда Қорақалпоғистон Республикасида эркаклар учун бу кўрсаткичининг қиймати 77 ёшдан ошмайди. Аёлларга келганда, туғилишда кутилаётган умр давомийлигининг энг паст даражаси (80 ёш атрофига) Андижон, Наманган, Хоразм вилоятлари, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикасида бўлиши прогноз қилинган.

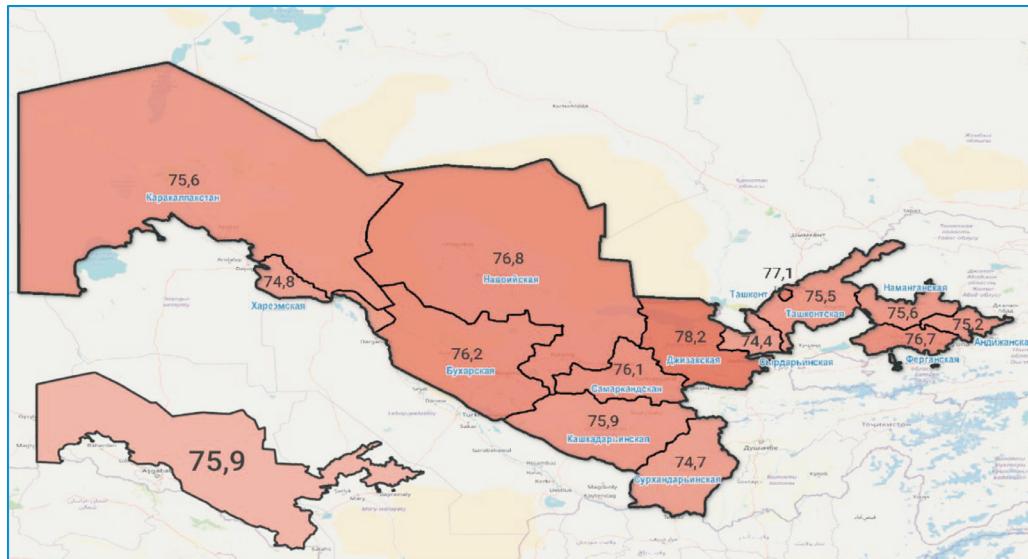
Расм 15а:
Туғилишда
кутилаётган умр
давомийлигининг
бошланғич
даражаси,
эркаклар, 2021 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

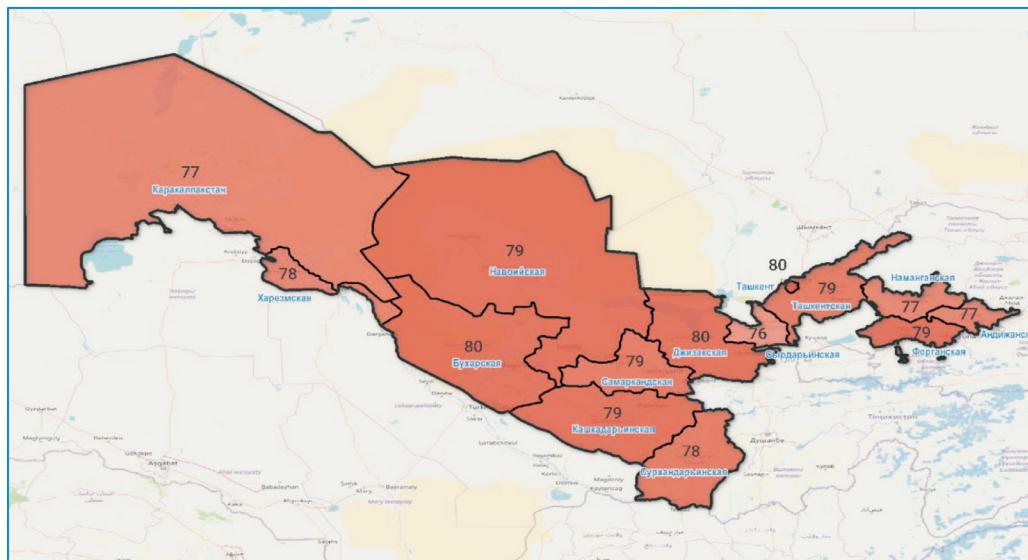
Расм 15б:
Туғилишда
кутилаётган умр
давомийлигининг
кутилаётган
даражаси,
эркаклар, 2035 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

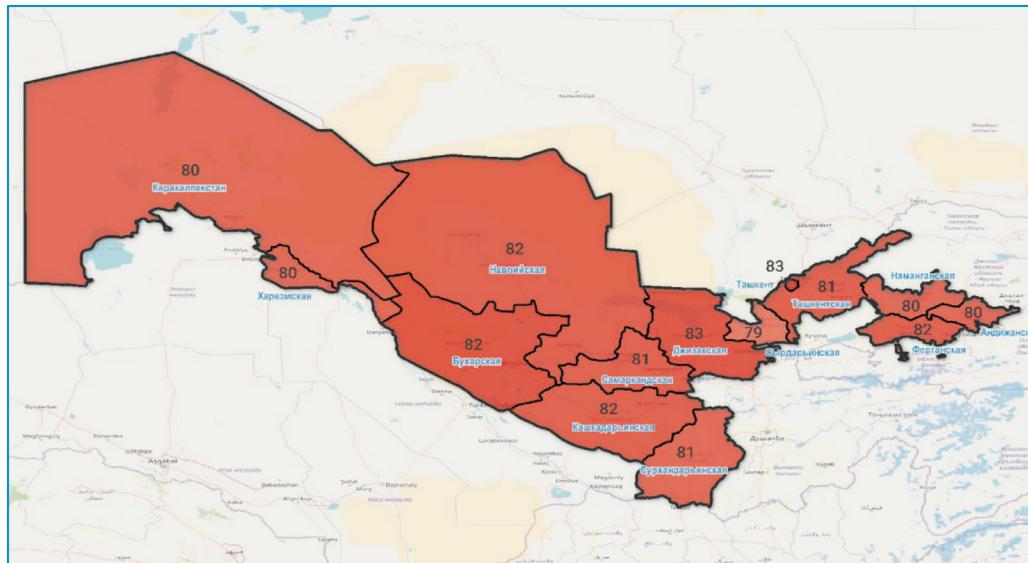
Расм 15с:
Түғилишида
кутилаётган умр давомийлигининг
кутилаётган даражаси,
эркаклар, 2050 й.,
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

Расм 15д:
Түғилишида
кутилаётган умр давомийлигининг
бошланғич даражаси,
аёллар, 2021 й.,
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

Расм 15е:
Түғилишида
кутилаётган умр давомийлигининг
кутилаётган даражаси,
аёллар, 2035 й.,
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

Расм 15е:
Түғилишда
кутилаётган умр
давомийлигининг
кутилаётган
даражаси, аёллар,
2050 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Аёллар ўлимидан кўра эркаклар ўлими ҳолатларининг кўпроқ қисқариши жинс бўйича түғилишда кутилаётган умр давомийлигидағи фарқнинг қисқаришига олиб келиши керак. Прогноз даври охирига келиб эркаклар ва аёлларнинг умр кўриш давомийлиги ўртасидаги минимал тафовут (2,5 йилдан кам) Бухоро ва Наманган вилоятларида кузатилади. Аксинча, умр кўриш давомийлиги бўйича энг катта фарқ Тошкент шаҳрида (тахминан, 6 йил) ва Жиззах вилоятида (5 йилдан ортиқ) кузатилади.

Миграция истиқболлари

Миграция статистик маълумотларнинг ишончлилигини таъминлаш билан боғлиқ муаммолар туфайли аҳолининг такрор барпо бўлишини прогнозлаштириш энг мураккаб бўлган таркибий қисмидир.

Миграция жараёнларининг мураккаб табиати уларнинг замон ва маконда бекарорлигининг юқори даражасини белгилайди. Ҳатто бир йилгача бўлган истиқболда ҳам миграцияни прогноз қилиш қийин вазифа бўлиши мумкин, чунки миграция оқимларининг йўналиши, ҳажми ва тузилиши, айниқса халқаро миграция ҳолатида, кўп жиҳатдан маъмурӣ-ҳуқуқий органлар томонидан тегишли қарорлар қабул қилинишига боғлиқ. Шунинг учун кўп ҳолларда миграция прогнозлари баҳолаш хусусиятига эга бўлади.

Миграциянинг кутилаётган ривожланишини баҳолашда унинг динамикаси ва хусусиятларини узоқ вақт давомида ўрганиш жараёнида тўпланган назарий ва эмпирик билимлардан фойдаланилади. Бироқ, миграция жараёнларидағи ноаниқлик даражасининг юқорилиги сабабли, кутилаётган ҳажмлар ва миграциянинг бошқа хусусиятлари бўйича фаразлар фақат тахминийдир. Қоида тариқасида, тегишли миграция кўрсаткичлари учун маълум мақсадли қийматлар белгиланади, улар маълум вақт оралиғида ушбу кўрсаткичларнинг ўртача қиймати ҳақидаги ғояларга мос келади. Кейинчалик бу қийматлар прогноз моделининг мос параметрларининг қийматлари сифатида ишлатилади ва прогноз даврининг мұхим қисмida ёки бутун қисми давомида ўзгармас деб қабул қилинади. Агар маълум

Эркаклар ва
аёллар ўртача
умр давомийлиги
орасидаги
тафовутнинг
янада қисқариши

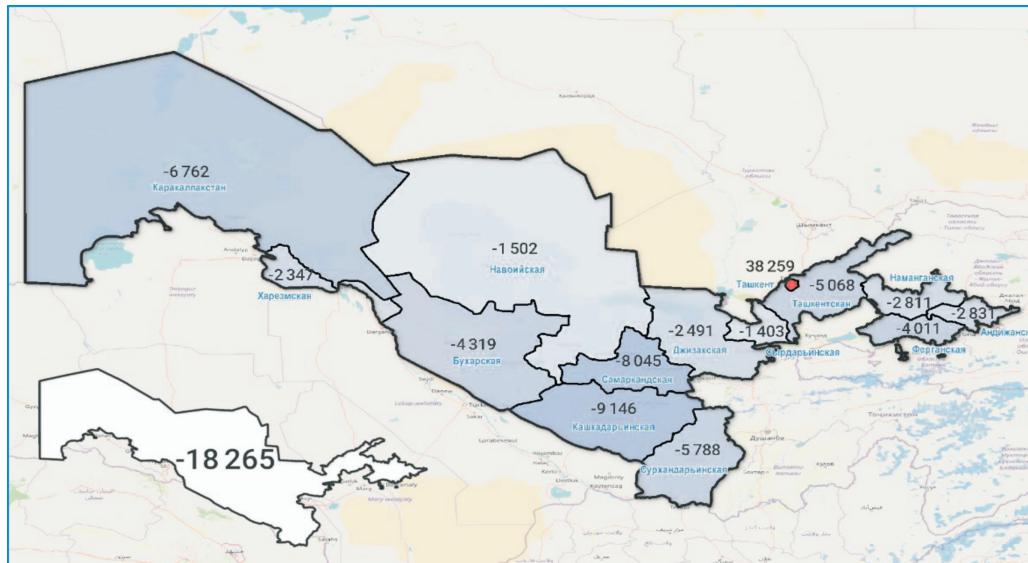
*Миграцияни
прогнозлаштириш
билан боғлиқ
муаммолар
Миграцияни
прогнозлашга
ёндашувлар*

вақт даври бутун прогноз давридан қисқароқ бўлса, танланган кўрсаткичларнинг мақсадли қийматларига эришиш муаммосига алоҳида эътибор берилади. Одатда, кўрсаткичларнинг оралиқ қийматлари юқорида айтиб ўтилган ноаниқликни ҳисобга олган ҳолда чизиқли интерполяция билан аниқланганда, уни ҳал қилиш учун соддалаштирилган ёндашув қўлланилади.

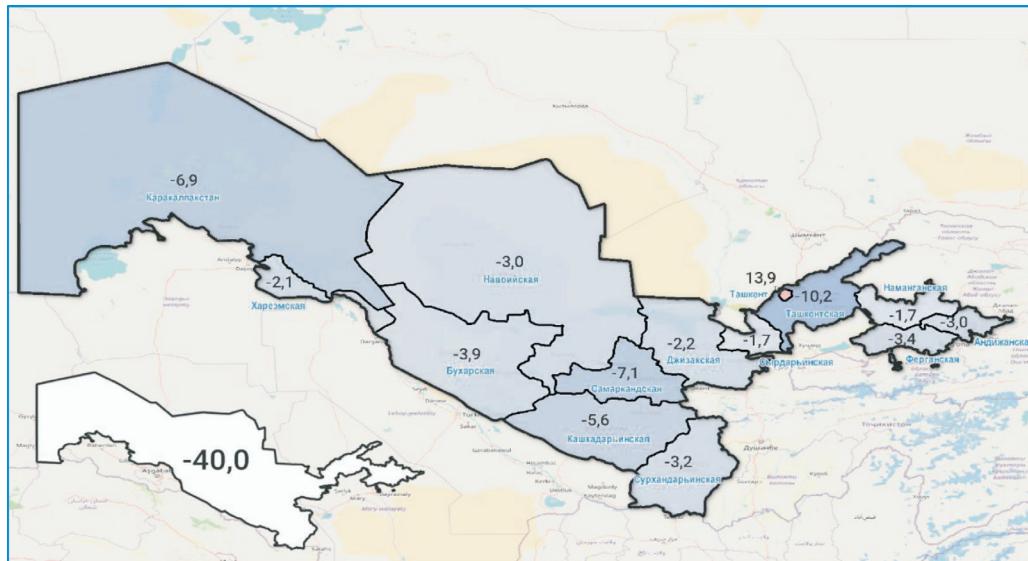
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари аҳолисининг миграциясини прогнозлаштиришда ҳам ҳудди шундай ёндашувдан фойдаланилган. Биринчидан, ташқи миграция балансининг кутилаётган қийматини баҳолаш амалга оширилди. Ўртacha, энг эҳтимолий ривожланиш сценарииси бўйича ҳар йили, тахминан, 40 минг киши даражасида салбий сальдо бўлади, деб тахмин қилинади. Шу билан бирга, прогнознинг паст ва юқори вариантларида миграциянинг салбий сальдоси мос равишда 10 минг кишига юқори ёки 10 минг кишига паст даражага етади.

Расмий статистик маълумотлардан сезиларли даражада юқори бўлган миграция йўқотишларини бундай баҳолаш қўйидаги фаразларга асосланади. Биринчидан, ахборот очиқлиги ва Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига жалб этилиши натижасида аҳолининг миграция ҳаракатчанлиги ошишини кутиш керак. Иккинчидан, муҳожирлар сони тўғрисидаги расмий маълумотлар тўлиқ эмас, дейишга асос бор. Буни «акс статистикаси», яъни юборувчи ва қабул қилувчи мамлакатнинг расмий маълумотларини солиштирганда кўриш мумкин. Шунинг учун ташқи миграцияни прогнозлаштиришда Росстатнинг (Россия Федерацияси Федерал Давлат Статистика Хизмати) Ўзбекистондан ўтган ўн йилдан ортиқ вақт давомидаги миграция оқимлари тўғрисидаги маълумотларидан ҳам фойдаланилган. Натижада, барча ҳолларда мақсадли кўрсаткичларга яқинлашиш даври ўн йилни ташкил этишини ҳисобга олинган ҳолда, алоҳида Йилларда муайян ҳудудлардан кўчиб кетганларнинг умумий сони ҳудудларга кўчиб келганлар умумий сонига қўшилди.

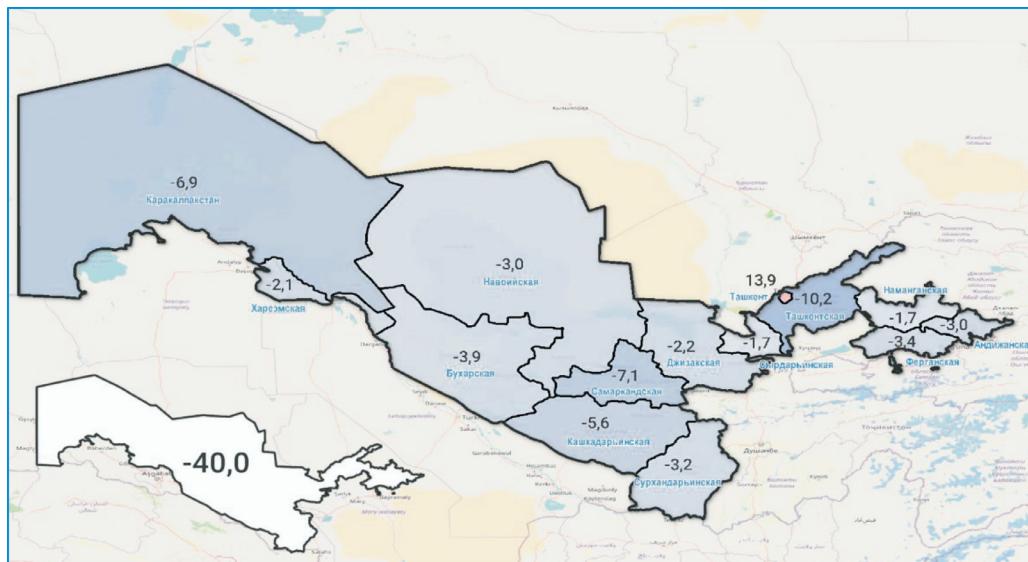
Бундан ташқари, республика ҳудудлари ўртасидаги миграция оқимлари сонини ва уларнинг айрим прогнозли кичик даврлар учун умумий миграция алмашинуидаги улушкини аниқлашда миллий экспертларнинг мамлакат иқтисодий ва ижтимоий ривожланишининг мумкин бўлган муқобил вариантлари, шу жумладан миграциянинг минтақавий табақаланишига таъсири нуқтаи назаридан билдирилган фикрлари ҳисобга олинди. 16а-16с-расмларда мамлакат ва алоҳида ҳудудлар учун бошланғич ва кутилаётган соф миграция даражалари кўрсатилган.

Расм 16а:
Миграция
сальдосининг
дастлабки
даражаси, 2021 й.,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 16б:
Миграция
сальдосининг
кутилаётган
даражаси, 2035 й.,
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 16с:
Миграция
сальдосининг
кутилаётган
даражаси, 2050 й.,
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Иммигрантлар ва эмигрантларнинг ёши ва жинси таркибини баҳолаш учун 2010 йилдан 2019 йилгача, яъни COVID-19 пандемияси бошланишидан олдин бўлган давр учун расмий статистик маълумотлардан фойдаланилган. Бунинг сабаби, пандемия нафақат миграция ҳажмига, балки мигрантларнинг жинси ва ёши бўйича тақсимланишига ҳам сезиларли таъсир кўрсатди. Прогноз даврида мигрантларнинг ёши ва жинси бўйича тузилишлари доимий бўлиши фараз қилинмоқда. Ушбу фараз миграция ўсишининг кутилаётган жинс ва ёш таркибининг эмпирикдан сезиларли оғишини, шунингдек, кўчиб келувчи ва кўчиб кетувчи ички мигрантларнинг ёши ва жинси тузилмалари ўртасидаги номувофиқлигининг олдини олиш учун қилинган.

Бутун прогноз даврида аёлларнинг миграция ҳаракатчанлиги даражаси эркакларнидан сезиларли даражада юқори бўлиб қолади. Бу фараз нафақат турмуш қўргандан сўнг хотин, одатда, эрининг уйига кўчиб ўтишини назарда тутувчи юқорида айтиб ўтилган маданий анъаналар билан боғлиқ бўлиб, балки аёлларнинг таълим ёки касбий интилишларини рўёбга чиқариш билан боғлиқ ўсиб бораётган миграция ҳаракатчанлигига ҳам асосланади.

Аёлларнинг
миграция
ҳаракатчанлиги
юқорилигигча
қолади

ДЕМОГРАФИК ПРОГНОЗЛАРНИНГ АСОСИЙ НАТИЖАЛАРИ

Ушбу бўлимда, асосан, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида рўйхатга олинган барча резидентларнинг (статистик) йиғиндиси тушуниладиган аҳолининг сони, жинси ва ёш таркиби бўйича прогнозлар натижалари мухокама қилинади.

Прогнозлар натижалари билан танишиш жараёнида тақдим этилган маълумотлар эҳтимоллик хусусиятига эга эканлигини ва аниқроқ бўлиши учун, асосан, ўртача прогноз вариантига мос келадиган натижалар кўриб чиқилишини ҳисобга олиш мухимдир. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, прогноз даврининг ҳар бир йили учун тўлиқ натижалар жадвал кўринишида тақдим этилади ва ушбу нашрга илова қилинган хотира картасида сакланади.

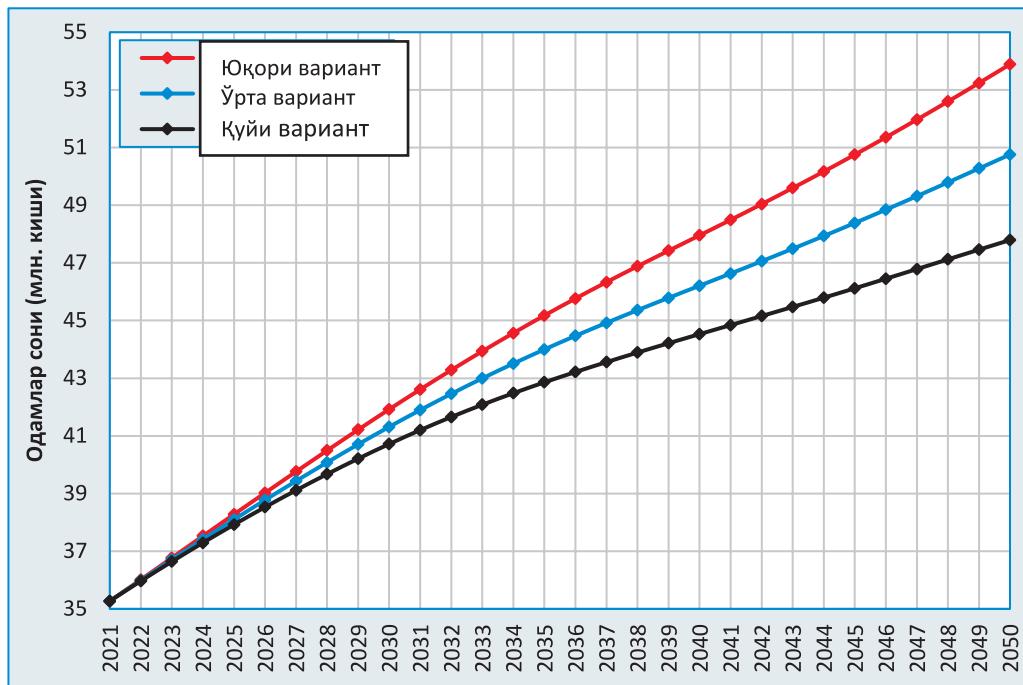
*Прогноз
натижалари билан
ишлаш*

Аҳоли сонининг ўсиши

Прогнозлар натижалари Ўзбекистон Республикаси аҳолиси ёш таркибининг ёшлиги ва айниқса, репродуктив ёшдаги аёллар сонининг кўплиги билан боғлиқ ҳолда аҳоли такрор барпо бўлишининг юқори демографик салоҳиятини акс эттиради, бунинг натижасида түғилишнинг йиғинди коэффициенти кутилаётган даражаси авлодларнинг оддий алмашинуви даражасидан сезиларли даражада юқори.

*Аҳоли сони
50 миллиондан
ошади ва ўсишда
давом этади*

Прогноз даври охирига келиб, мамлакат аҳолисининг умумий сони 50 миллион кишидан ошиши кутилмоқда. Прогнознинг ўртача вариантига кўра, 2050 йил охирига келиб, Ўзбекистон аҳолисининг тахминий сони 50,8 миллион кишини ташкил этади. Прогноз қилинаётган аҳоли сонининг ноаниqlигини баҳолаш учун ушбу кўрсаткич қийматларининг прогнознинг қўйи ва юқори вариантлари орасида тарқалишидан фойдаланиш мумкин. Агар қўйи сценарий бўйича мамлакат 2050 йил охирига келиб, 47,8 миллион аҳолига эга бўлса, юқори сценарий бўйича бу вақтга келиб, жами аҳоли сони 53,9 миллион кишидан ошади (17-расм).

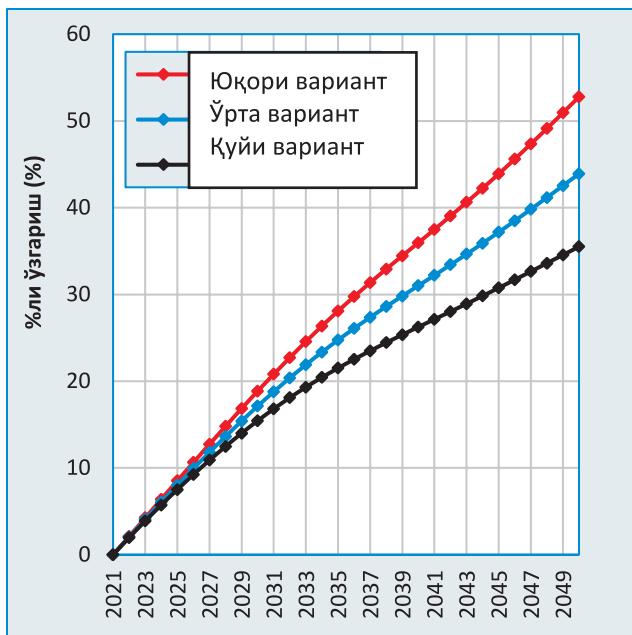
Расм 17:
Бошланғич ва
кутилаётган
жами аҳоли
сони (31 декабрь
ҳолатига кўра),
2021-2050 йй,
ўрта вариант,
Ўзбекистон

Ўзбекистон аҳолисининг кутилаётган нисбий ўсишига келсак, прогнознинг ўрта вариантига кўра, у 2022 йилдан (2021 йил 31 декабрь) 2050 йилгача бўлган даврда, тахминан, 44 %ни, қўйи ва юқори вариантларга кўра, мос равишда 35 % ёки 53 %ни ташкил этади (18-расм).

Шуни таъкидлаш керакки, аҳоли сонининг ўсиш суръатлари прогноз даврида ўзгариб туради. Биринчи саккиз йил давомида аҳолининг йиллик ўсиш суръати сезиларли дараҷада пасайиши кутилмоқда, яъни дастлабки 1,6 %дан 1,0 %гача, сўнг эса 2040 йилдан кейин янги пасайиш бошланишидан олдин вақтинча барқарорлашади. Бундай нотекис ўсиш суръати бошланғич ёш структурасининг тартибсизлиги, шунингдек, аҳоли тақрор барпо бўлишини алоҳида жараёнлари (туғилиши, ўлими ва миграцияси) динамикасининг ўзгариши билан боғлиқ.

Аҳолининг табиий ҳаракати Ўзбекистоннинг демографик ривожланишига ҳал қилувчи таъсир кўрсатишда давом этади, бироқ унинг кутилаётган ҳиссаси 2022 йилдаги 748 минг кишидан 2050 йилда 525 минг кишигacha камайиши мумкин (19-расм). Шунга қарамай, пасайган тақдирда ҳам, бутун прогноз давридаги табиий ўсиш, ўртача вариантга кўра, йилига, тахминан, 40 минг киши бўлган аҳолининг салбий соф миграцияси ўсишини (“миграцион камайиш”) қоплайди.

Аҳоли сонининг
ўсишида табиий
ўсишнинг ҳиссаси
устун бўлиб
қолади, лекин
қисқариб боради

Расм 18: Аҳолининг дастлабки ва кутиласётган ўсиш динамикаси (31 декабрь ҳолатига кўра), 2021–2050 йй., ўртacha варианти, Ўзбекистон

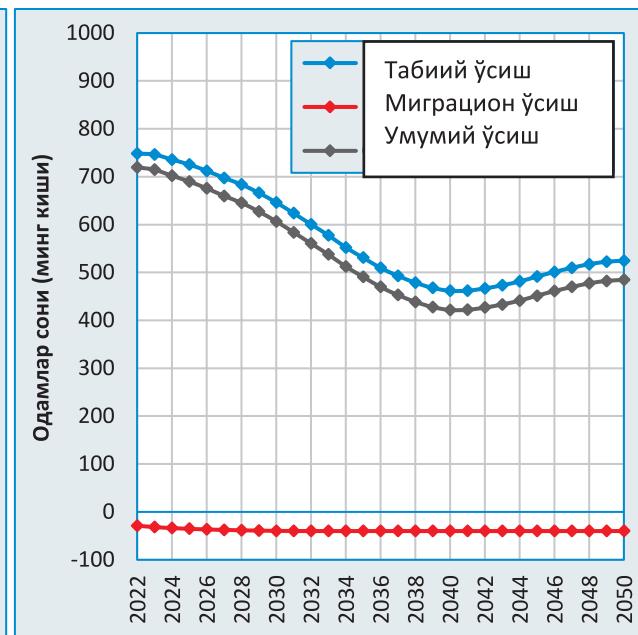
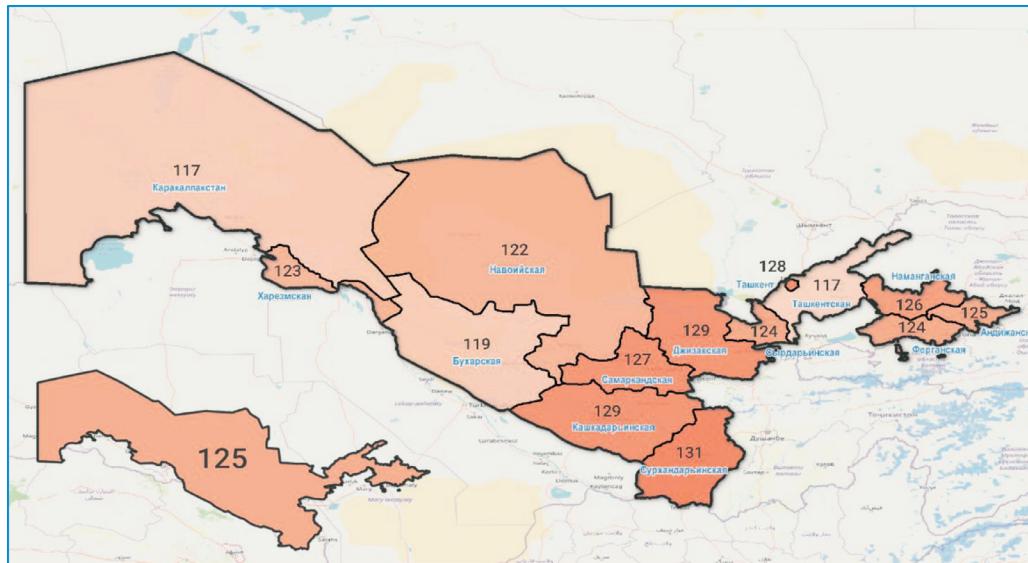

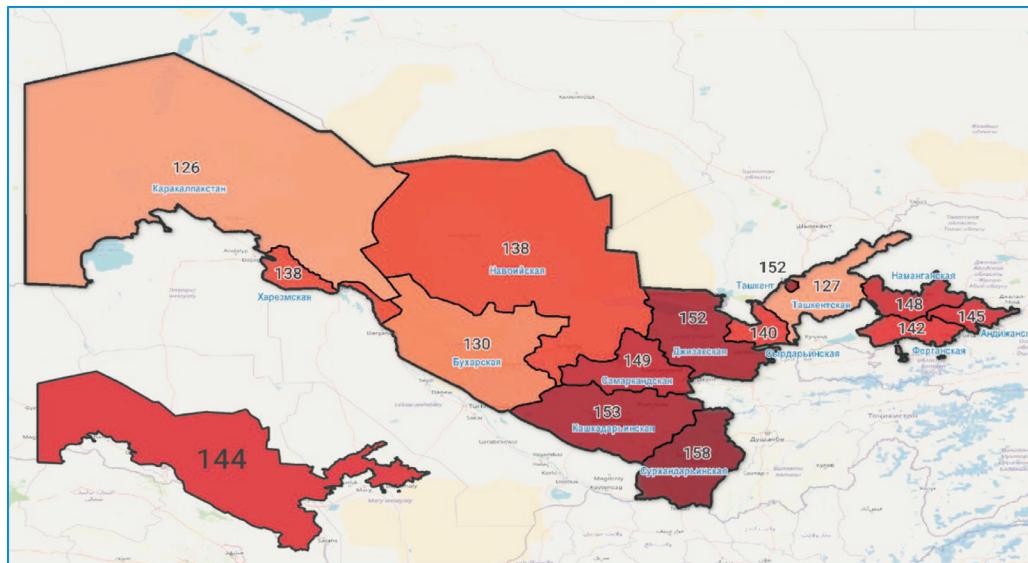
Рис. 19: Кумилаётган аҳоли баланси, 2022–2050 йй., ўртача варианти, Ўзбекистон

Аҳоли умумий сонининг динамик ўсиши республиканинг барча ҳудудларида кузатилади (20-расм а-б). Шу билан бирга, аҳолининг ёш-жинс таркиби ва ёшга оид туғилиш коэффициентининг ҳудудий тафовутлари натижасида нафақат мутлақ, балки нисбий ўшишлар ҳам фарқланади. 2021 йилдан 2035 йилгача бўлган даврда мамлакатимиз вилоятларининг ярмида (Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд, Жиззах, Тошкент, Наманган ва Андижон вилоятлари), шунингдек, Тошкент шаҳрида аҳоли сони ўртacha кўрсаткичдан бир неча баравар юқори (25 %дан ортиқ) суръатлар билан ўсиши таҳмин қилинмоқда. Аксинча, Бухоро ва Тошкент вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикасида аҳоли сонининг нисбий ўсиши бу даврда 17-19 %дан ошмайди.

Бутун прогноз даврида аҳолининг энг юқори нисбий ўсиши республиканинг жанубий ва жануби-шарқий вилоятларида, шунингдек, Тошкент шаҳрида кутилиши мумкин. Жиззах, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари ҳамда Тошкент шаҳрида 2050 йилда аҳоли сони 2021 йилга нисбатан 50 %дан кўпроққа кўпайиши кутилмоқда. Бундан ташқари, Фарғона водийсида жойлашган икки вилоятда (Наманган ва Андижон), шунингдек, марказий вилоятлардан бирида (Самарқанд) аҳолининг нисбий ўсиши республика бўйича ўртacha кўрсаткичдан (44 %) юқори бўлади.

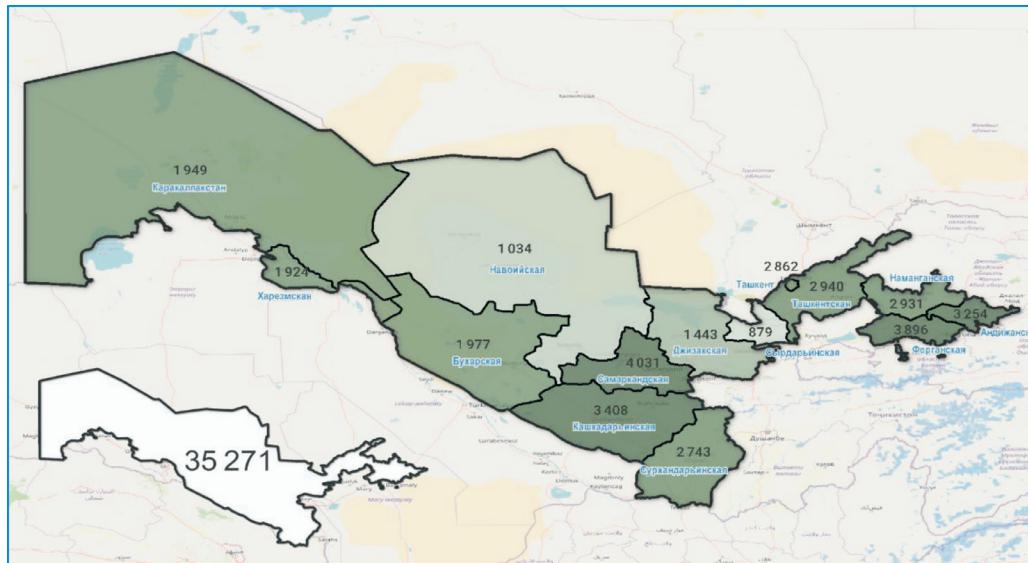
Расм 20а:
Аҳоли сони
ривожланиш
индекси
(2021 = 100),
2035 й., (31-декабр
ҳолатига кўра),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 20б:
Аҳоли сони
ривожланиш
индекси
(2021 = 100),
2050 й., (31-декабр
ҳолатига кўра),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

21а-с расмлар ўртacha прогноз вариантига кўра мамлакатнинг айrim ҳудудларида аҳоли ўсишининг визуал тасвирини беради.

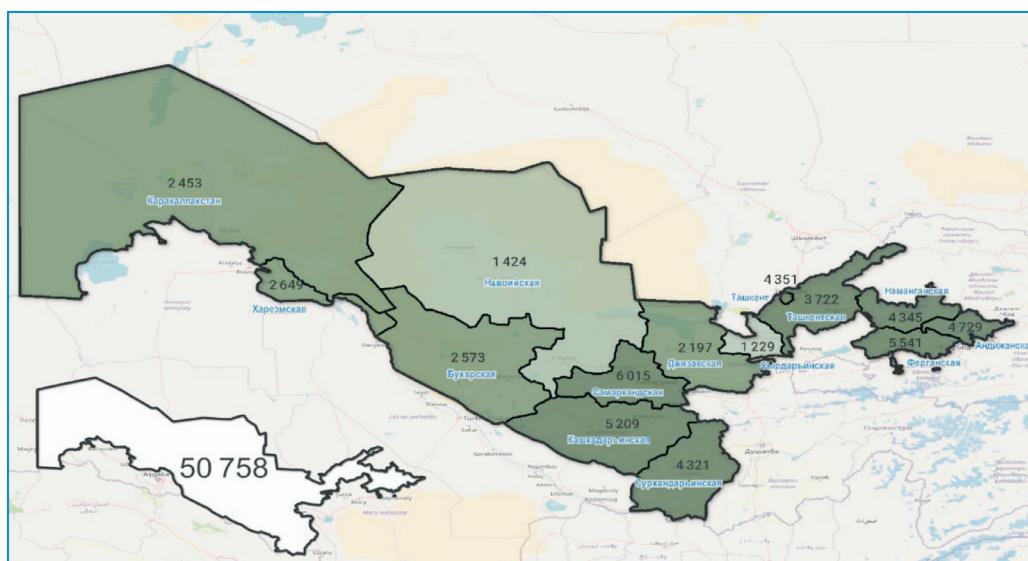
Аҳоли энг кўп бўлган ҳудудлар қаторига Самарқанд, Фарғона, Қашқадарё ва Андижон вилоятлари, энг кам аҳоли яшайдиган ҳудудлар қаторига эса Сирдарё, Навоий ва Жizzах вилоятлари киради. Муайян ўзгаришлар, асосан, ушбу минтақалар гуруҳлари доирасида амалга оширилади. Хусусан, прогноз даври бошида аҳоли сони бўйича бешинчи ўринни эгаллаган Тошкент вилояти ушбу давр якунига кўра саккизинчи ўринга тушиб кетади. Шу билан бирга, Тошкент шаҳри ва Хоразм вилояти икки поғонага кўтарилиб, мос равишда еттинчي ўриндан бешинчи ва ўн биринчи ўриндан тўққизинчи ўринга кўтарилади. Бошқа ҳудудларнинг позициялари ўзгаришсиз қолади ёки кутилаётган ўзгаришлар сезиларсиз бўлади (бир позициядан кўп бўлмаган ҳолда).

Расм 21а:
Аҳоли сони,
2021 й., (31 декабрь
ҳолатига кўра),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 21б:
Кутаплаётган
аҳоли сони, 2035 й.,
(31 декабрь
ҳолатига кўра),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 21с:
Кутаплаётган
аҳоли сони, 2050 й.,
(31 декабрь
ҳолатига кўра),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

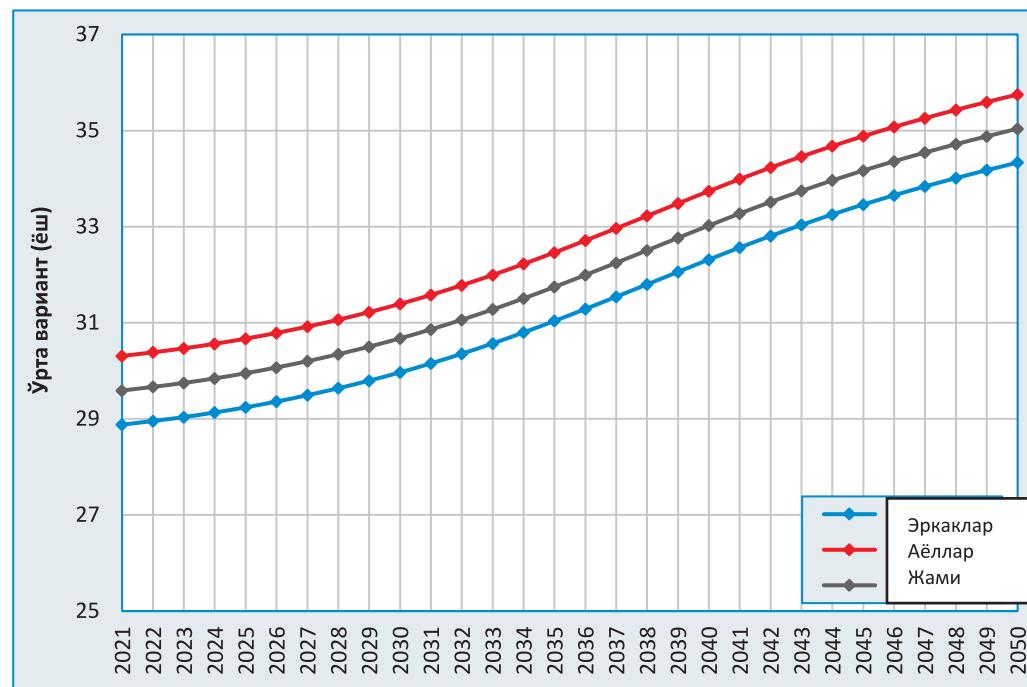
2050 йилга келиб аҳолининг энг катта мутлақ ўсиши Самарқанд (2,0 миллион киши) ва Қашқадарё (1,8 миллион киши) вилоятларида кутилмоқда. Аксинча, аҳоли сони бўйича энг паст ўринларни эгаллаган ҳудудларда – Сирдарё ва Навоий вилоятларида (0,4 миллион киши) ва Қорақалпоғистон Республикасида (0,5 миллион киши) аҳоли сонининг энг кам ўсиши кузатилади. Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси сони бўйича Сирдарё ва Навоий вилоятлари аҳолисининг умумий сони билан солиштириш мумкинлигига қарамай, бу ҳудудда туғилишнинг йиғинди қоэффициенти ҳозирги ва кутилаётган даражаси энг паст даражада бўлиб ва шундай қолади.

Аҳолининг жинс ва ёш таркибидаги ўзгариш тенденциялари

Туғилиш камайиб ва кутилаётган умр давомийлиги үзайиб боргани сари аҳолининг ёш таркибидаги ўзгаришлар туфайли қариш жараёни кучаяди.

Мамлакат аҳолисининг ўртача ёши, ўртача прогноз вариантига кўра, 2021 йилдаги 29,6 ёшдан 2025 йилда 35,0 ёшгacha кўтарилиши кутилмоқда. Прогноз даври охирига келиб, Ўзбекистон аёлларининг ўртача ёши 35,8 ёшни, эркаклар эса – тахминан, 34,3 ёшни ташкил этади (22-расм). Бундай фарқ, биринчи навбатда, янги туғилган чақалоқлар ва беш ёшгacha бўлган болалар ўртасида ўғил болаларнинг сони қиз болалар сонига нисбатан устунлиги ва аксинча, катта ёшдаги гурӯҳларда аёллар улуши юқорироқ эканлиги билан боғлик.

Аҳолининг ўртача ёши беш йилдан ортиқقا ошади

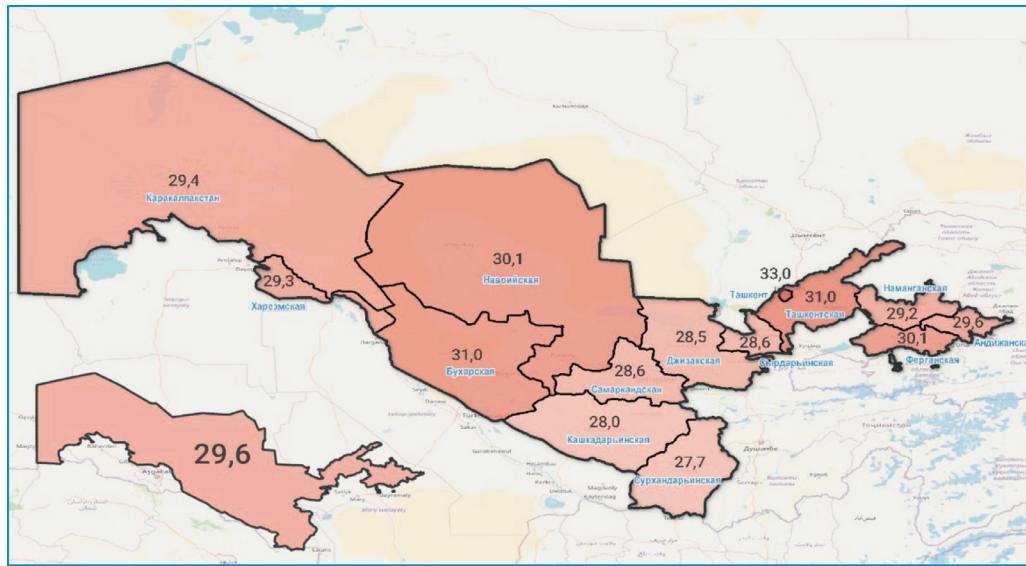
Расм 22:
Бошлиғич ва
кутилаётган
ўртача ёш,
2021–2050 йй,
(31 декабрь
холатига кўра),
ўртача варианти,
Ўзбекистон

Аҳолининг қариши нафақат бутун мамлакат бўйлаб, балки алоҳида ҳудудларда ҳам ўсиб боради. Аҳоли қариши даражасидаги ҳудудий фарқлар прогноз қилинаётган давр мобайнида сақланиб қолса-да, шу билан бирга, турли ҳудудларда аҳоли қаршининг айrim кўрсаткичлари ўртасидаги фарқнинг қисқариш тенденцияси кузатилади. Масалан, прогнознинг ўртача вариантига кўра, аҳолининг ўртача ёши максимал ва минимал қийматлари ўртасидаги фарқ 2021 йилдаги 5,3 йилдан 2050

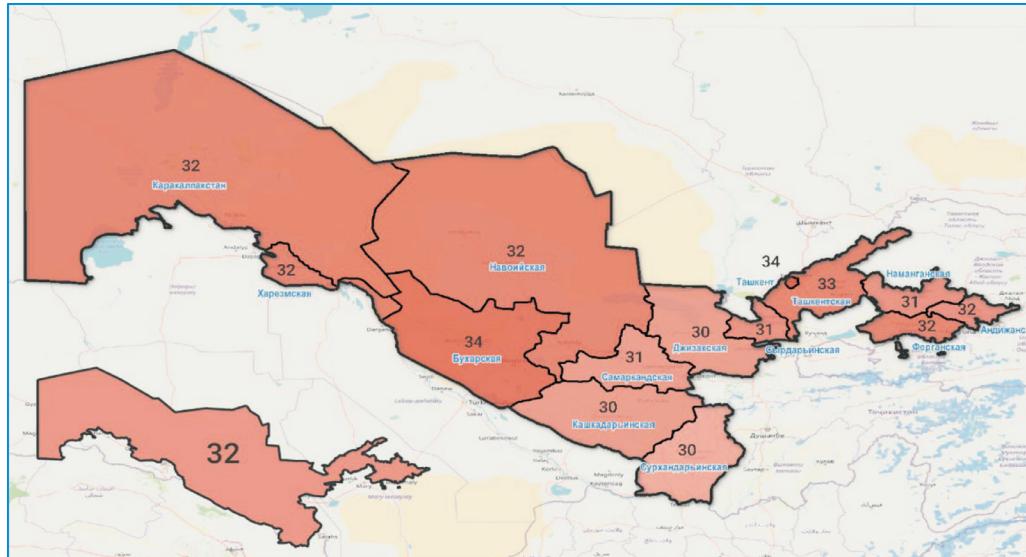
йилда 4,2 йилгача қисқариши керак. Мамлакатнинг алоҳида ҳудудларида ушбу кўрсаткичнинг ўзгариш динамикасидаги фарқ барibir сақланиб қолади.

Аҳолининг такрор барпо бўлиши кутилаётган кўрсаткичларга асосланиб, сўнгги ўн йилликларда бутун Ўзбекистонга қараганда кекса аҳолига эга бўлган Тошкент шаҳрида аҳолининг қариш суръатларининг секинлашуви кузатилиши мумкин (Тошкент аҳолисининг ўртacha ёши Ўзбекистондаги миллий ўртачадан қарийб 3,5 йил катта эди). Прогноз даврида мамлакат миқёсида аҳолининг ўртacha ёши ўсиши 5,5 йилни ташкил этса, Тошкент шаҳрида бу ўсиш 3,5 йилдан ошмайди. Аксинча, аҳолининг тезкор қариши Амударё ҳавзасининг қуий қисмида жойлашган ҳудудлар – Қорақалпоғистон Республикаси, шунингдек, Хоразм ва Бухоро вилоятларида кузатилади. Ушбу ҳудудларда аҳолининг ўртacha ёши прогноз даврида, тахминан, 6,5-7,0 йилга ошиши керак. Мамлакатнинг бошқа ҳудудларида ушбу кўрсаткичнинг ўсиши беш йилдан олти йилгача оралиқда ўзгаради. Бундан ташқари, 2030 йилдан бошлаб Ўзбекистонда аҳолининг қариш даражаси туғилиш мутлақ сонининг сезиларли даражада камайиши (2023 йилда кутилаётган максимал даражага нисбатан қарийб 20 %) натижасида ўсиши кутилмоқда.

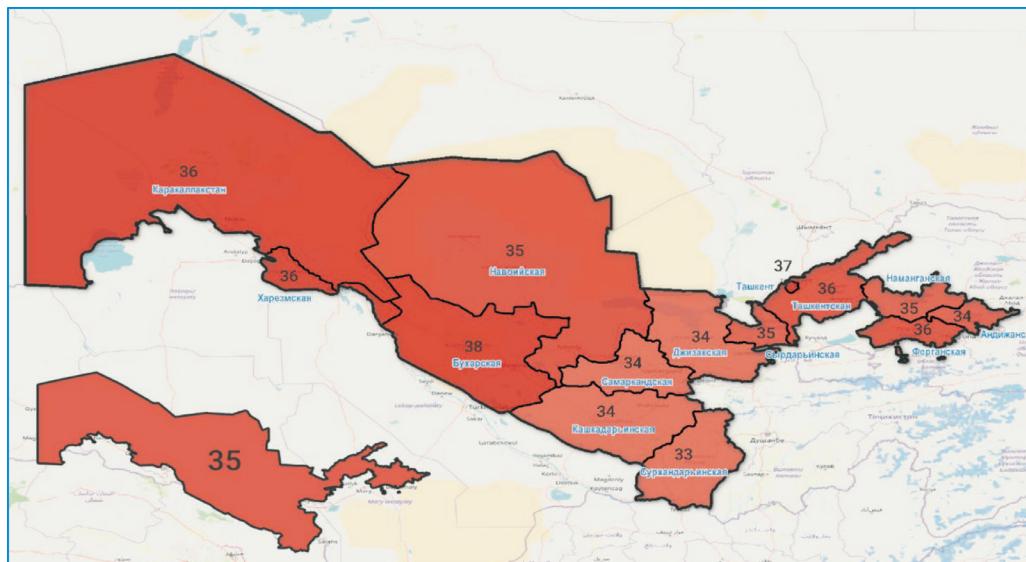
Қуийда келтирилган 2За-с расмлар прогноз даврида бутун аҳолининг ёш гурӯхлари ҳозирги вақтда ҳам демографик жиҳатдан “ёш” бўлган ҳудудларда, хусусан, Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд, Жиззах ва Сирдарё вилоятларида тўпланишда давом этишини кўрсатади. Туғилиш даражаси юқорилиги билан ажralиб турадиган ушбу ҳудудларнинг барчасида аҳолининг ўртacha ёши прогноз даври бошида 29 ёшдан кичик бўлган бўлса, Сирдарё вилоятида бундан ҳам бироз кичикроқ (28 ёшдан кичик) бўлган. 2050 йилга бориб бу кўрсаткичнинг дастлабки тўртта вилоятда 33-34 йилга, Сирдарё вилоятида эса қарийб 35 ёшга етиши кутилмоқда, натижада у Ўзбекистоннинг аҳоли қариши ўртacha даражада бўлган ҳудудларига тегишли бўлади. Аҳолининг энг юқори ўртacha ёши (36 ёш ва ундан юқори) аҳоли анъанавий тарзда “кекса” ҳисобланган ҳудудларда, масалан, Тошкент шаҳри, Тошкент ва Бухоро вилоятларида, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятида бўлади, чунки ҳозирги вақтда ушбу ҳудудларда демографик қаришнинг ўртacha даражаси кузатилмоқда.

Расм 23а:
Аҳолининг ўртacha
ёши, 2021 й.,
(31 декабрь),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

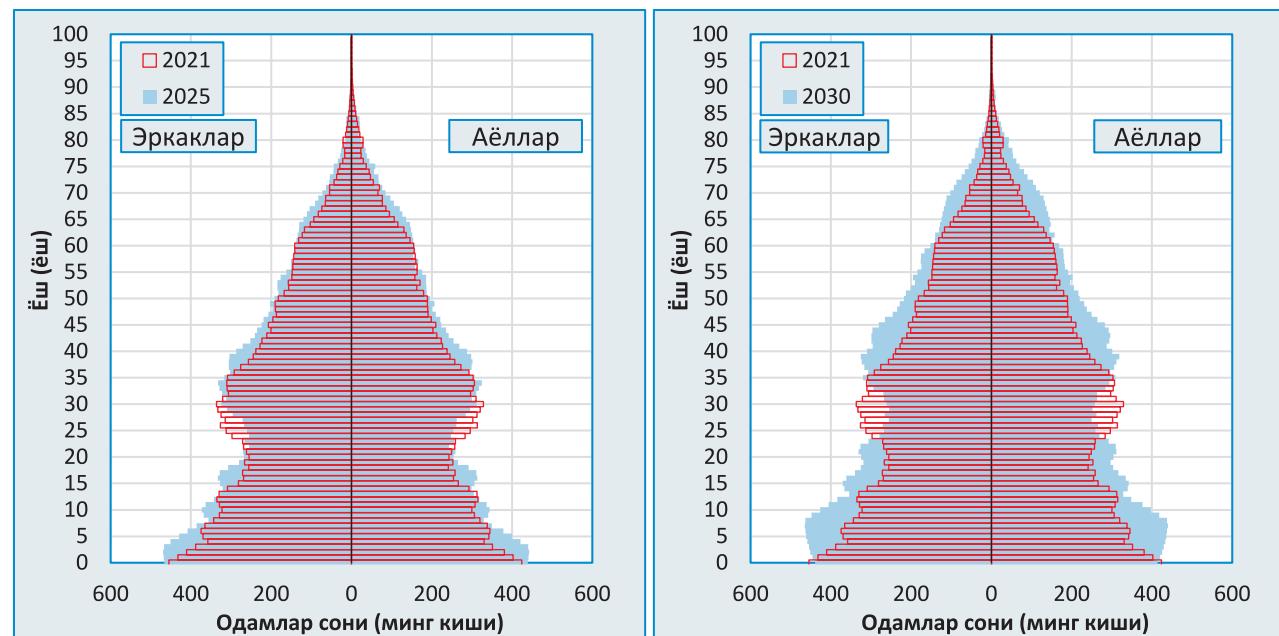
Расм 23б:
Аҳолининг
кутилаётган
ўртacha ёши,
2035 й., (31 декабрь
ҳолатига кўра),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

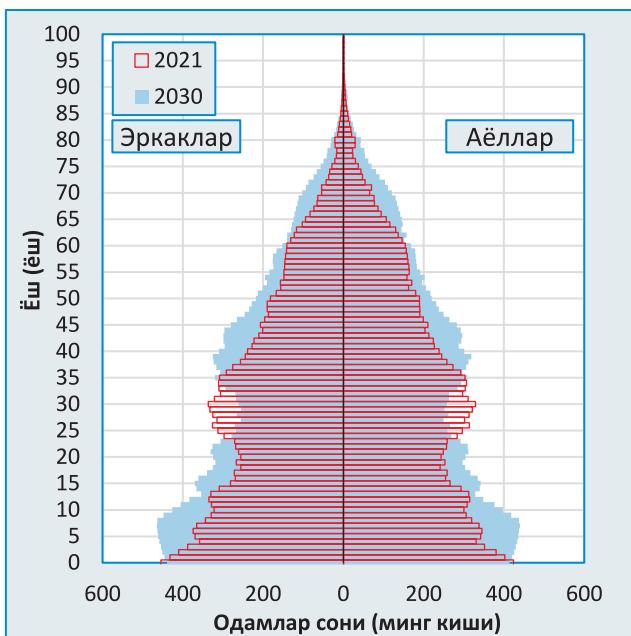
Расм 23с:
Аҳолининг
кутилаётган
ўртacha ёши, 2050
й., (31 декабрь
ҳолатига кўра),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Ўз навбатида, 24a-d расмлардаги ёш пирамидаларини таққослаш мамлакат аҳолисининг жинси ва ёш таркиби сезиларли даражада ўзгариб, уларнинг сони сезиларли даражада ошганини аниқ кўрсатиб беради. Кўриниб турибдики, Ўзбекистон Республикасида аҳоли сони ўсиши нафақат аҳолининг қариши, балки унинг ёш таркиби нотекис ривожланиши суръатлари билан ҳам боғлиқ бўлади.

Аҳоли «юқоридан» қарийди

Расм 24а: 2021 ва 2025 йиллар оралиғида аҳолининг ёш-жинс таркибида кутаплаётган ўзгаришлар, (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha вариант, Ўзбекистон

Расм 24б: 2021 ва 2030 йиллар оралиғида аҳолининг ёш-жинс таркибида кутаплаётган ўзгаришлар, (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha вариант, Ўзбекистон

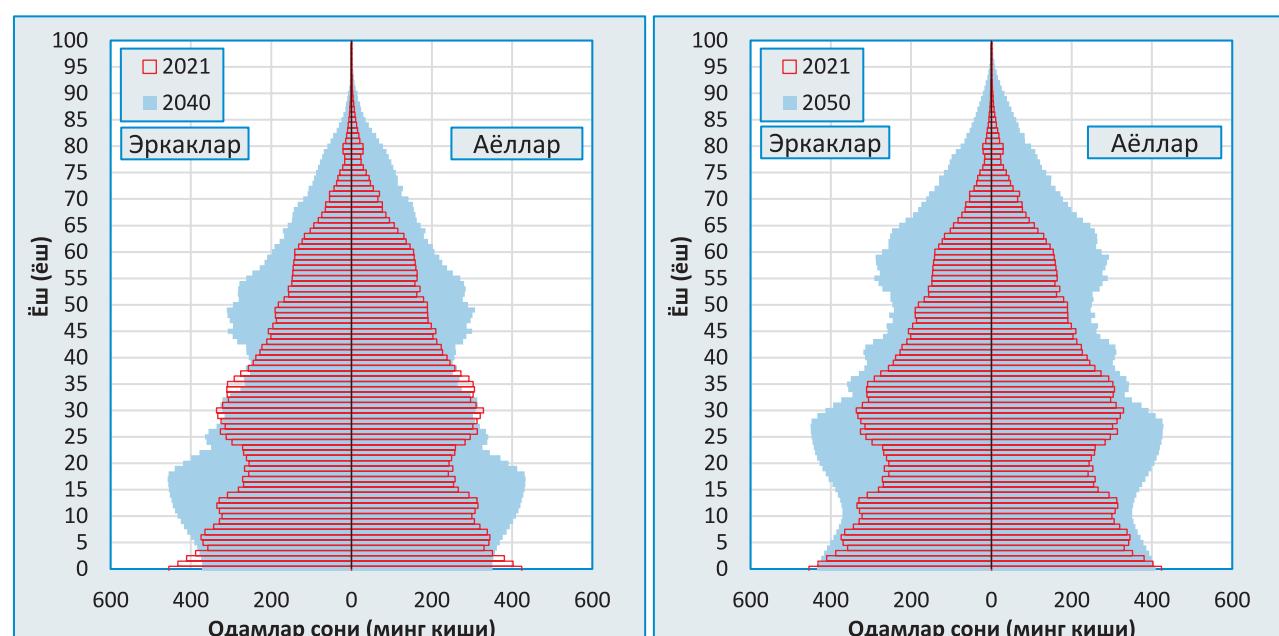
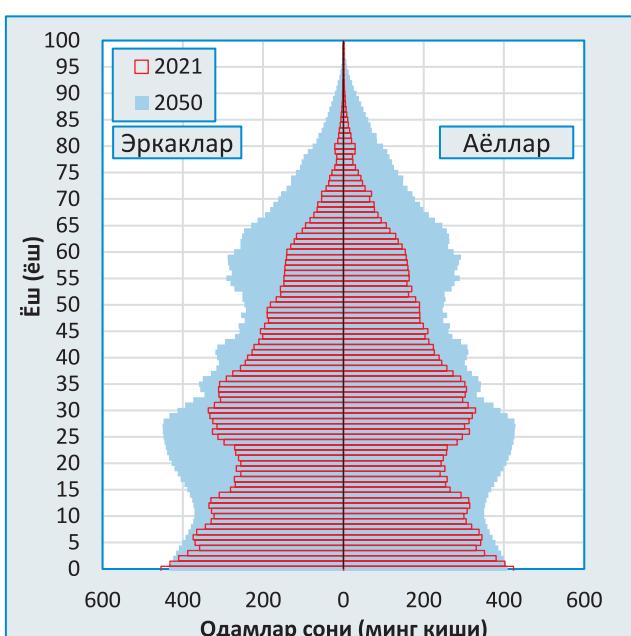

Рис. 24с: 2021 ва 2040 йиллар оралиғида аҳолининг ёш-жинс таркибида кутаплаётган ўзгаришлар, (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha вариант, Ўзбекистон

Расм 24д: 2021 ва 2051 йиллар оралиғида аҳолининг ёш-жинс таркибидаги кутаплаётган ўзгаришлар (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha вариант, Ўзбекистон

Прогноз даври давомида аҳолининг ёш таркибида аниқланган нотекисликлар кекса ёш гуруҳлари томон оғишининг умумий тенденцияси кузатилади. Бир томондан, прогноз даврининг охирига келиб, меҳнатга лаёқатли ёшдан катта (65 ёш ва ундан катта) аҳоли тоифасига 1970 йилларнинг охиридан 1990 йилларнинг охиригача туғилган кўплаб авлодлар киради. Бошқа томондан, охириги йигирма йил ичидаги туғилган шахслар меҳнатга лаёқатли ёшга кирадилар. Бундан ташқари, келажакда алоҳида ёш тоифалари сонидаги энг сезиларлар тўлқинсимон ўзгаришлар Ўзбекистонда ҳозирги босқичда туғилишнинг ноодатий юқорилиги (йилига 900 мингдан ортиқ янги туғилган чақалоқлар) билан боғлиқ бўлишини кутиш мумкин. Охириги расм (24d-расм) шуни кўрсатадики, ушбу тизимли «демографик тўлқин» туғилишнинг йиғинди коэффициентининг оддий тақрор бўлиш даражасидан (бир аёлга, тахминан, 2,1 бола) ҳатто кутилаётган ўндан икки-уч бараварга пасайиши ҳисобига ҳам тўлиқ қопланмайди. Агар прогноз даври охирига келиб Ўзбекистонда туғилиш даражаси оддий тақрор барпо бўлиш даражасида қолса, 2060 йилда туғилганлар сони йилига бир миллион туғилишдан ошиши мумкин. Прогноз муддати тугагунга қадар туғилишнинг бундай даражасига эришиш даргумон, аммо уни бутунлай инкор этиб бўлмайди.

Аҳолининг алоҳида ёш гуруҳлари сонининг динамикаси

Аҳолининг ёш таркибидаги мавжуд ёки келажакда юзага келиши мумкин бўлган носимметрикликлар Ўзбекистоннинг барча ҳудудларига хос бўлиб, уларнинг катта ёшдаги гуруҳларга ўтиши аҳолининг асосий ёш гуруҳлари ва алоҳида тоифалари ривожланишига, шу жумладан, уларнинг умумий аҳоли сонидаги улушининг ўзгариш динамикасига сезиларли таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли (эркаклар учун 18-59 ёш, аёллар учун 18-54 ёш)ни ҳисобга олган ҳолда, жамият фаолияти нуқтаи назаридан ушбу асосий аҳоли контингенти сони 2022 йил бошидан 2050 йил охиригача, тахминан, 40 %га – 19,2 миллиондан ортиқ кишидан 26,8 миллион кишига ўсиши кутилади. Шу билан бирга, умумий аҳоли сонининг юқори ўсиши (44 %) туфайли меҳнатга лаёқатли ёшдагиларнинг умумий аҳоли таркибидаги улуши бироз – 54,6 %дан, тахминан, 53 %гача камаяди.

Аҳолининг асосий ёш гуруҳлари бўйича тақсимланиши (меҳнат ёшидан кичик, меҳнатга лаёқатли ёшдаги ва меҳнатга лаёқатли ёшдан катта) 25a-b расмда келтирилган прогноз давридаги нисбатан сезиларли силжишлар меҳнатга лаёқатли ёшдан катта (65 ёш ва ундан катта) аҳолининг мутлақ ва нисбий ўсиши билан боғлиқлигини кўрсатади. Ўртacha прогноз вариантига кўра, ушбу ёш гуруҳининг сони қарийб 3,4 бараварга ошади ва унинг мамлакат аҳолисининг умумий сонидаги улуши 5,1 %дан 12,0 %га (мос равища 1,8 миллион кишидан 6,1 миллион кишигача) ошади. Шуни таъкидлаш керакки, кекса аҳолига нисбатан рақамларнинг ўзгаришини баҳолаш жуда юқори прогноз аниқликка эга, чунки бу ҳолда ўлим жараёнлари ҳал қилувчи роль ўйнайди ва миграциядан фарқли ўлароқ унга юқори даражадаги инертлик хос.

«Демографик имкониятлар дарчаси» камида кейинги ўн йилликлар давомида очиқ қолади

Меҳнатга лаёқатли ёшдан катта бўлган аҳоли сонининг тез суръатда ўсиши

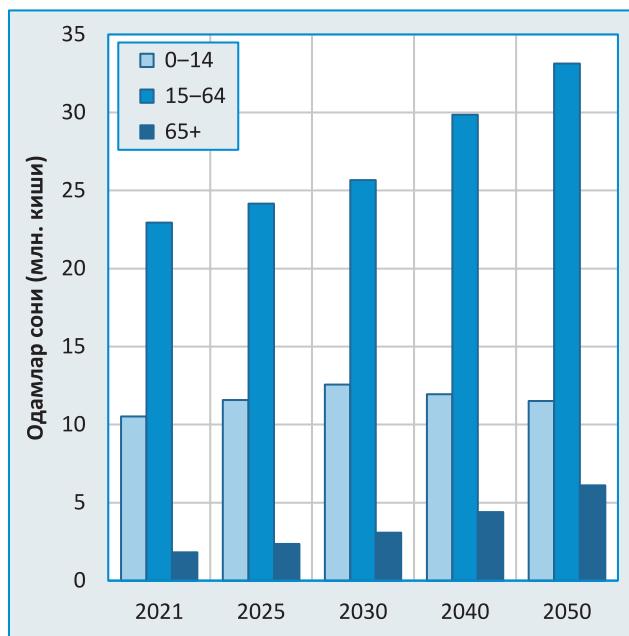
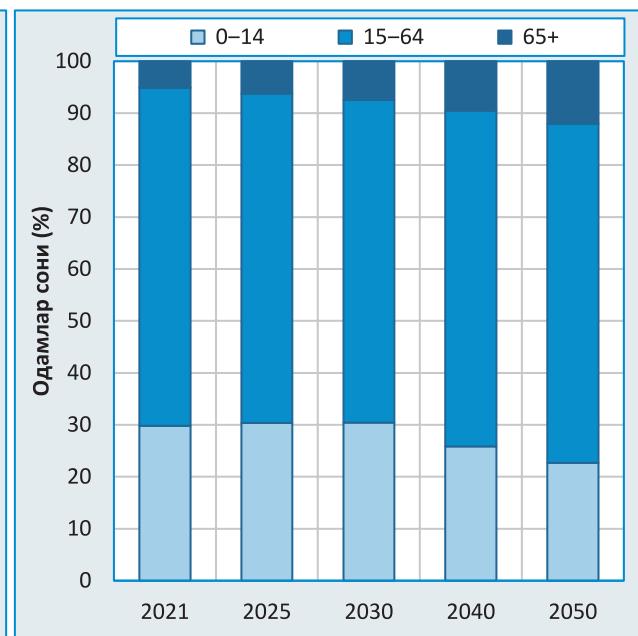

Рис. 24с: 2021 ва 2040 йиллар оралиғида аҳолининг ёшжинс таркибида күтилаётган ўзгаришлар, (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha варианти, Ўзбекистон

Расм 24д: 2021 ва 2051 йиллар оралиғида аҳолининг ёшжинс таркибидаги күтилаётган ўзгаришлар (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha варианти, Ўзбекистон

2021 – 2033 йилларда 0 – 14 ёшдаги аҳоли сонининг сезиларли даражада, яъни 10,5 миллиондан қарийб 12,9 миллионга ошишига қарамай, ушбу ёш гурухининг мамлакат аҳолиси умумий сонидаги улуши (30 %га яқин) ўзгаришсиз қолади. Бунинг сабаби шундаки, аҳолининг ушбу тоифаси ва умумий аҳоли сонининг ўсиши бир хил (22 %га яқин) бўлади. Бундан ташқари, 25а-в расмлардан кўриниб турибдики, 0-14 ёшдаги одамлар сонининг кўпайиши прогноз даврининг биринчи учдан бир қисмида содир бўлади, кейин эса туғилишнинг пасайиши натижасида ушбу ёш гурух сонининг камайиши кузатилади. Прогноз даври охирига келиб 0 – 14 ёшдаги аҳолининг умумий аҳоли сонидаги улуши 23 %дан ошмайди ва бу кўрсаткичнинг энг тез пасайиши 2035 йилдан 2045 йилгача бўлган даврда содир бўлади.

Аҳолининг учта асосий ёш контингентининг охиргиси (15 ёшдан 64 ёшгача бўлган аҳоли) улуши кўрсаткичи динамикаси бироз тебранишлар билан бекарор бўлади. 2021 йил охири ва 2032 йиллар оралиғида аҳолининг ушбу тоифадаги улуши, биринчи навбатда, кексалар улушкининг ўсиши ҳисобига 65,1 %дан, тахминан, 62,0 %гача қисқариши мумкин. Шундан сўнг, қарийб 15 йил давомида бу кўрсаткич ўсиб боради ва 2046 йилда максимал 66 %га етиб, 2050 йил охирига келиб 65 %гача камаяди. Ушбу ёш гурухининг мутлақ сонига келсак, у прогноз даврида бутун мамлакат аҳолиси билан бир хил даражада барқарор ўсиб боради, деб фараз қилинади. Прогнознинг ўртacha варианти натижаларига кўра, 2050 йил охирига келиб Ўзбекистонда 15 ёшдан 64 ёшгача бўлганлар сони 2021 йилдаги 22,9 миллион кишига нисбатан 33,1 миллион кишини ташкил этади.

Шуни ёдда тутиш керакки, 65 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли ўртасида алоҳида ёш гуруҳлари сонининг ўсиш суръати ҳар хил бўлади ва умуман олганда, улар ёшнинг ўсиши билан ортади (ягона истисно – 1942 – 1946 йилларда туғилган кўп сонли гуруҳлар). Ўсиш суръатларининг бундай табақаланиши прогноз даври охирига

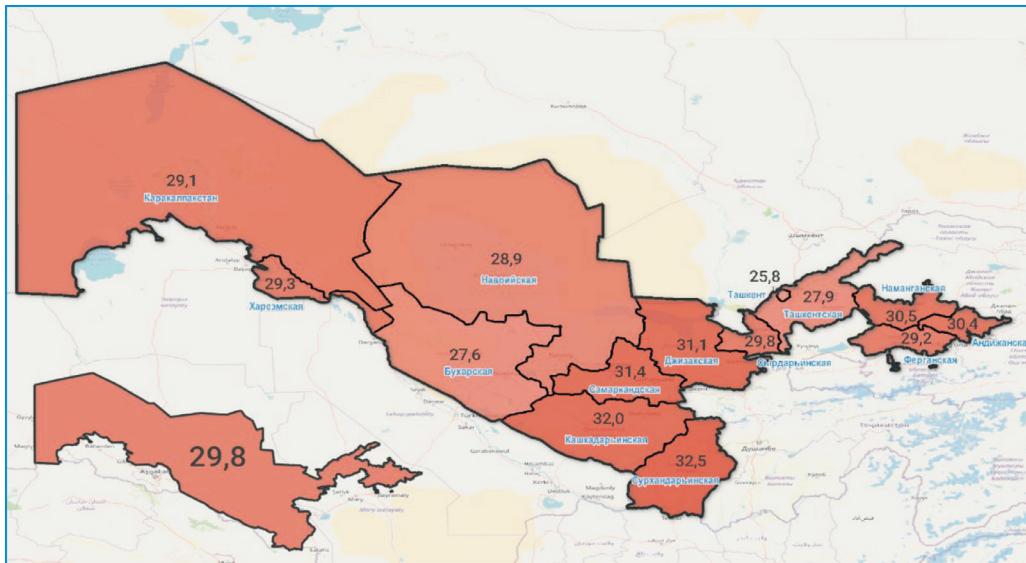
келиб 85 ёш ва ундан катта ёшдагилар сонининг тўқиз баравар (73 мингдан 660 минг кишигача), 75 ёшдагилар ва кексалар сонининг беш баравардан кўпроқ (482 минг кишидан 2,5 миллион кишигача) кўпаяди, 65 ва ундан катта ёшдаги бутун аҳоли сони эса «атиги» уч баравар кўпаяди.

Мамлакат ҳудудларида аҳолининг жинси ва ёши бўйича бир хил тақсимланиши, шу жумладан, барча мавжуд таркибий нотекисликлар, шунингдек, аҳоли тақорор барпо бўлишининг барча асосий кўрсаткичлари ривожланишидаги ўхшаш тенденциялар ҳисобга олинса, алоҳида ҳудудлар аҳолисининг ёш ва жинс таркибидаги ўзгаришлар бутун мамлакат аҳолисининг ривожланишида кузатиладиганларга ўхшаш бўлади. Шу билан бирга, кичик бўлса-да, минтақалар ўртасида кутилаётган фарқларга асосланиб, тегишли демографик кўрсаткичлар қийматларининг ҳудудий фарқланишида маълум ўзгаришларни кутиш мумкин.

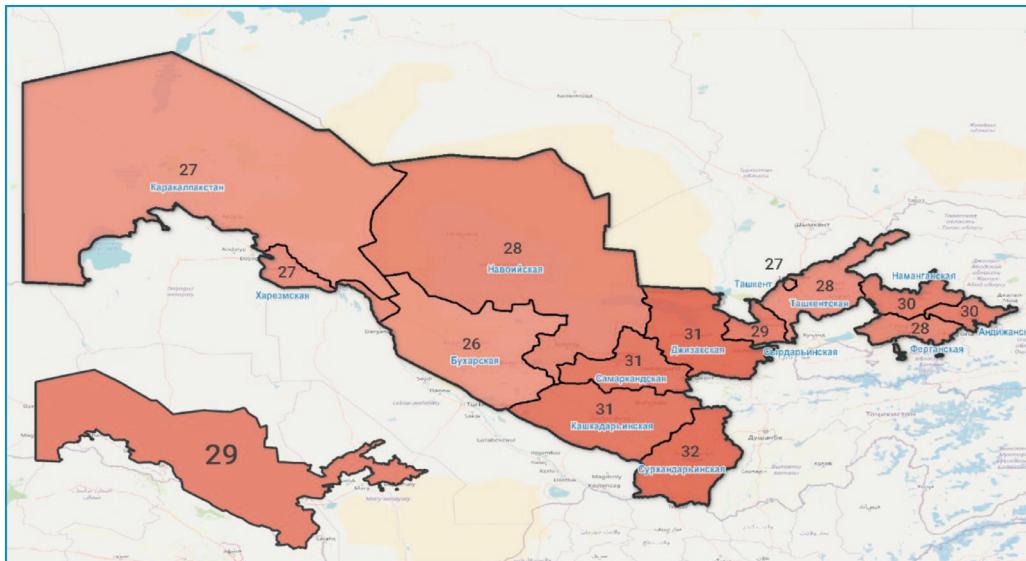
0-14 ёшдаги аҳолига келсак, прогноз даврининг биринчи олти-етти йилида унинг умумий аҳоли таркибидаги улуши аксарият ҳудудларда бироз ошади (фақат айрим ҳолларда бу ўсиш бир фоиз пунктуни ташкил қиласди). Прогноз даврининг камида биринчи ўн-ён икки йилида ушбу ёш гурӯҳининг улуши ортиб бораётган Тошкент шаҳри, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти ушбу тенденциядан истисно бўлади. 0 ёшдан 14 ёшгача бўлган аҳоли сони, аксинча, туғилишнинг (умумий) қисқариши ҳисобига камаяди. Агар 2021 йилда ушбу кўрсаткичнинг энг юқори ва энг паст кўрсаткичлари ўртасидаги фарқ 6,7 фоиз пунктуни ташкил этган бўлса, тахминан, прогноз даври ўрталарида у беш фоиз пунктгача пасаяди ва прогноз даври охирига келиб у беш фоиз пунктдан ҳам пастга тушади.

Прогноз даври бошида 0 ёшдан 14 ёшгача бўлган аҳолининг энг юқори улуши туғилиш кўрсаткичи республика бўйича ўртача кўрсаткичдан юқори бўлган вилоятларда – Сурхондарё (32,5 %), Қашқадарё (32,0 %), Самарқанд (31,4 %) ва Жizzах (31,1 %) вилоятларида қайд этилди. Сурхондарё вилоятида бу кўрсаткич 2028 йил охиригача энг юқори кўрсаткичга (34 %) етиши кутилмоқда.

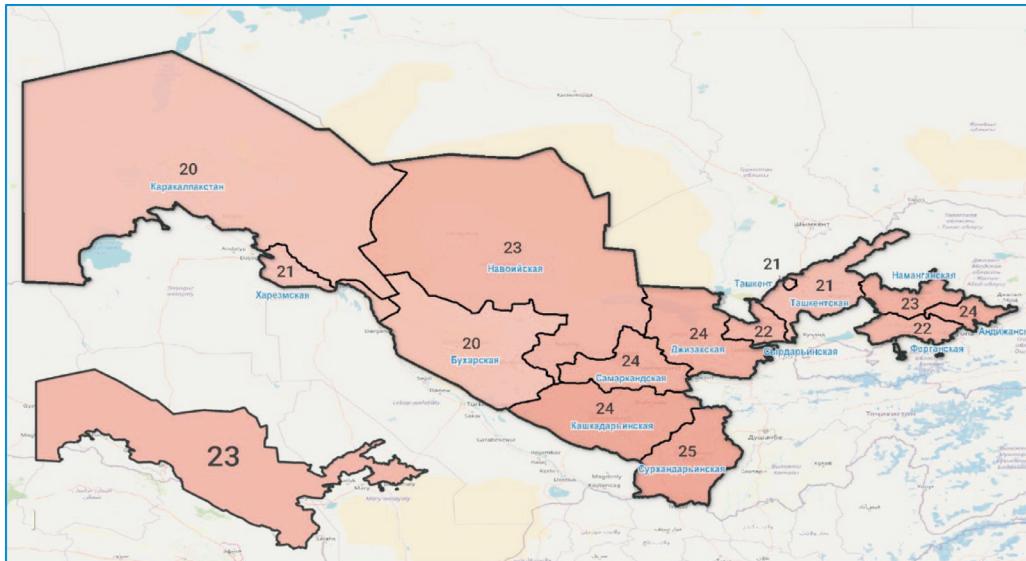
Аксинча, 2021 йил якунига кўра, ушбу ёш тоифасининг пастроқ улуши Тошкент шаҳри (25,8 %), Бухоро (27,6 %) ва Тошкент (27,9 %) вилоятларида кузатилди. Умуман олганда, 2050 йил охирига келиб, ўн тўртта ҳудуддан беш-олтитасида 0-14 ёшли аҳоли улушининг энг паст кўрсаткичи Бухоро вилояти ва Қорақалпоғистон Республикасида (деярли 20 %), энг юқори кўрсаткич эса Сурхондарё вилоятида (деярли 25 %) кутилмоқда. Ушбу кўрсаткичнинг динамикаси 26а-с расмларда кўрсатилган.

Расм 26а:
0-14 ёшдаги
аҳолининг улуши,
2021 й., (31 декабрь
ҳолатига),
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Расм 26б:
0-14 ёшли аҳолининг
кутилаётган
улуши, 2035 й.,
(31 декабрь
ҳолатига),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

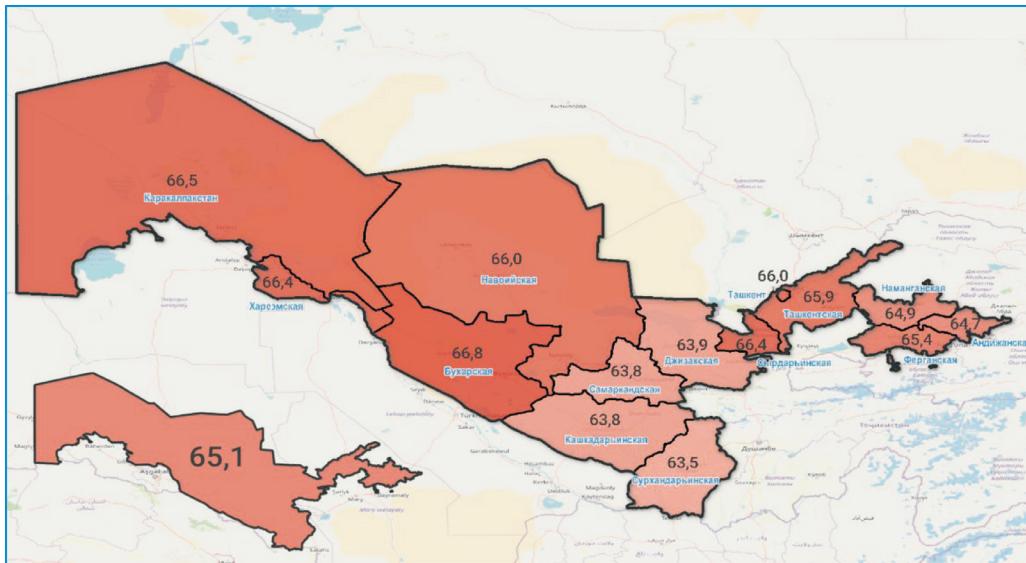

Расм 26с:
0-14 ёшли аҳолининг
кутилаётган
улуши, 2050 й.,
(31 декабрь
ҳолатига),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

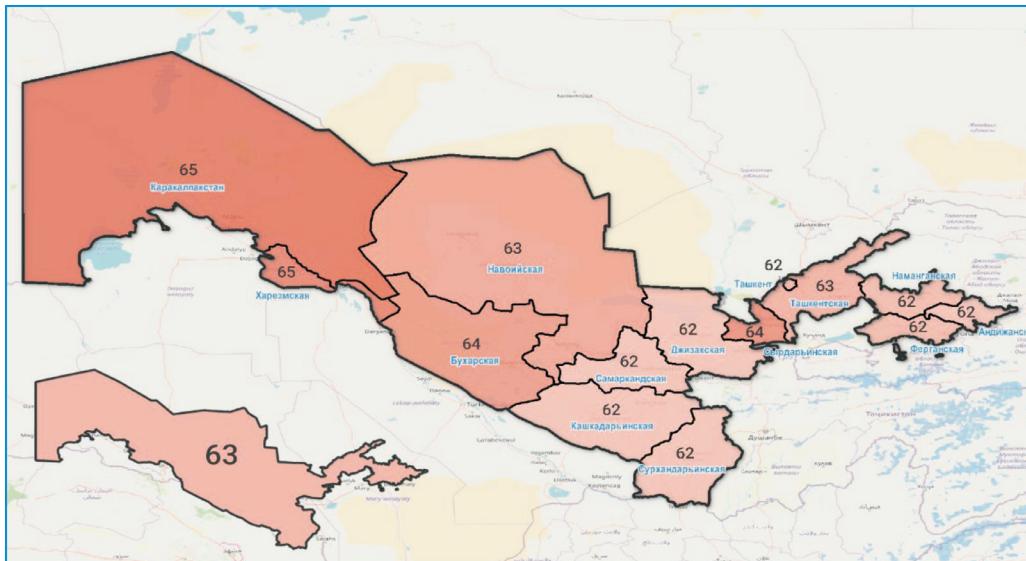
Ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг асосий ресурси ҳисобланган меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли (15-64 ёш) улушидаги мавжуд ҳудудий тафовутлар прогноз даврининг биринчи ўн йилида ортиб бориши мумкин. Агар 2021 йилда ушбу кўрсаткич қийматларининг ўзгариши диапазони бор-йўғи 3,3 фоиз пунктни ташкил этган бўлса, яъни меҳнатга лаёқатли ёшдан кичик ёки катта аҳоли гуруҳларига нисбатан сезиларли даражада пастроқ (ҳам нисбий, ҳам мутлақ), 2030 йилга келиб энг катта ва энг кичик қийматлар ўртасидаги фарқ 4,8 фоиз пунктга кўтарилади. Шу билан бирга, аввал айтиб ўтилганидек, меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳолининг алоҳида ҳудудлар аҳолисининг умумий сонидаги улуши сезиларли даражада камаяди.

Бундай динамика, бир томондан, ёш тузилмаларининг ҳудудий фарқлари билан, иккинчи томондан, аҳолининг такрор барпо бўлиш параметрлари, биринчи навбатда, туғилиш коэффициентининг ҳудудий тафовутлари билан белгиланади. Бироқ, муҳим прогноз фаразларидан бири Ўзбекистон жамиятини модернизация қилиш натижасида алоҳида ҳудудлар аҳолиси такрор барпо бўлиш шароитларини тенглаштириш (шу жумладан, ҳудудий ривожланишдаги номутаносибликларни бартараф этиш) эканлигини ҳисобга олсан, демографик параметрларнинг, шу жумладан, меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли улуши кўрсаткичларининг бир бирига яқинлашишини кутиш мумкин. Шу сабабли, 2030 йилдан кейин ушбу кўрсаткичларнинг ҳудудий фарқланиши, эҳтимол, меҳнатга лаёқатли аҳоли улушининг кутилаётган ўсиши шароитларида қисқаради. 2030 йилнинг иккинчи ярмида энг юқори ва энг паст кўрсаткичлар ўртасидаги фарқ уч фоиз пунктдан ошмаслиги керак, прогноз даври охирiga келиб эса яна ярим фоиз пунктга камаяди.

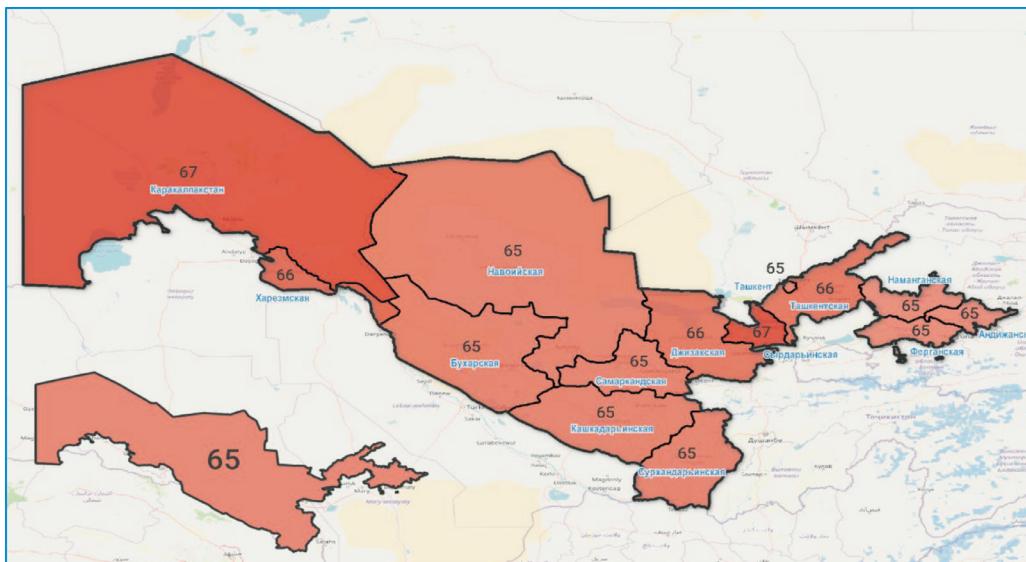
2021 йил якунига кўра, 15 ёшдан 64 ёшгacha бўлган аҳолининг энг юқори улуши туғилиш кўрсаткичлари анъанавий равишда паст бўлган – Бухоро вилояти (66,8 %), Қорақалпоғистон Республикаси (66,5 %), шунингдек, Хоразм ва Сирдарё вилоятларида (66,4 %) қайд этилди. Аксинча, туғилиш кўрсаткичи юқори ва мос равишда 15 ёшгacha бўлган аҳоли улуши салмоқли бўлган вилоятларда меҳнатга лаёқатли ёшдагилар улуши паст эди, Сурхондарё вилоятида (63,5 %), Қашқадарё (63,8 %), Самарқанд (63,8 %) ва Жizzах вилоятида (63,9 %). Прогноз даврининг катта қисмида 15 – 64 ёшли аҳолининг энг юқори улуши Қорақалпоғистон Республикасида (65 % – 68 %) кузатилиши кутилмоқда, бироқ бу кўрсаткич 2040 йиллар ўртасида Сирдарё вилоятида (68 %дан ортиқ) ўзининг максимал қийматига етади. Бутун прогноз даврида меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳолининг энг паст улуши ушбу кўрсаткич дастлаб паст бўлган тўртта ҳудудга тақсимланади. 2027 – 2034 йилларда ушбу ҳудудларда меҳнатга лаёқатли аҳолининг улуши 61 %дан ошмайди, аммо кейинчалик беш йил аввал бошланган туғилиш жадал ўсишининг натижасида дунёга келган катта авлоднинг меҳнатга лаёқатли ёш тоифасига ўтиш ҳисобига динамик ўсишни бошлайди. 27а-с расмлардан кўриниб турибдики, прогноз даври охирiga келиб, меҳнатга лаёқатли аҳолининг республика бўйича ўртача кўрсаткичига яқин энг паст улуши Андижон вилоятида (65 %), энг юқори даражаси эса Сирдарё вилояти ва Қорақалпоғистон Республикасида (67 %га яқин), шунингдек, Хоразм вилоятида (66 %дан ортиқ) кузатилади.

Расм 27а:
15-64 ёйдаги аҳоли
улуши, 2021 й.,
(31-декабрь
ҳолатига кўра),
ўртacha варианти,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

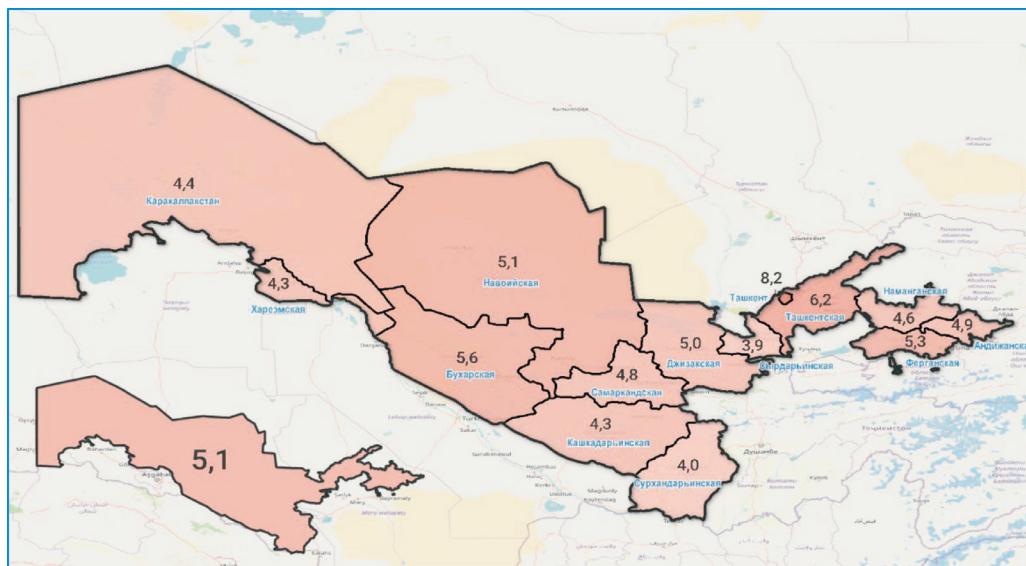
Расм 27б:
15-64 ёйдаги
аҳолининг
кутилаётган
улуши, 2035 й.,
(31-декабрь
ҳолатига кўра),
ўртacha варианти,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

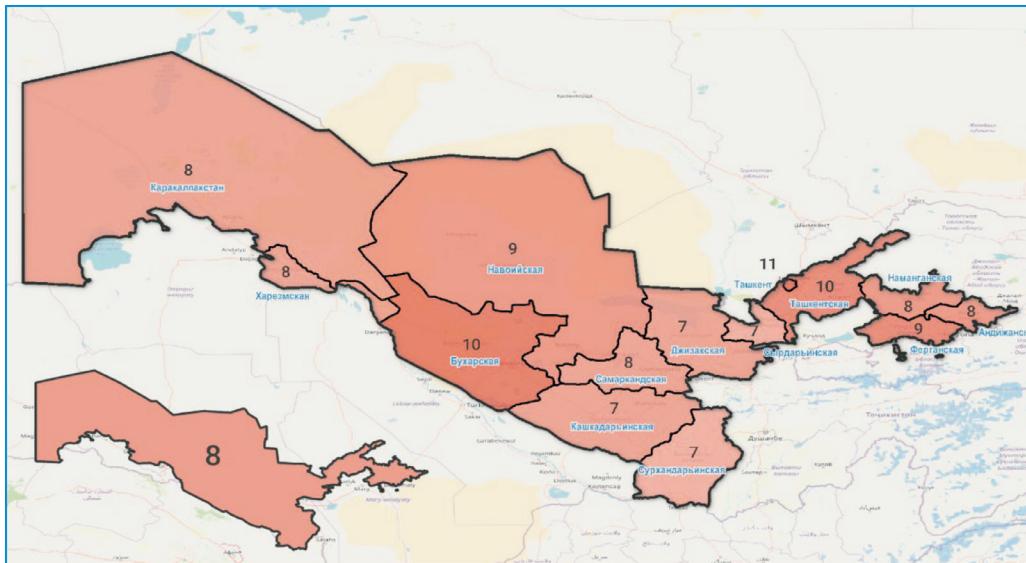
Расм 27с:
15-64 ёйдаги
аҳолининг
кутилаётган
улуши, 2050 й.,
(31-декабрь
ҳолатига кўра),
ўртacha варианти,
Ўзбекистон ва
унинг ҳудудлари

Меҳнатга лаёқатли ёшдаги ва ундан кичик ёшдаги аҳоли улуши кўрсаткичлари ривожланишининг ноаниқ истиқболлари шароитларида 65 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли улуши динамикасини башорат қилиш осонроқ бўлади. Хусусан, бутун прогноз даврида ушбу кўрсаткичнинг бутун мамлакат бўйлаб деярли чизиқли ўсиши кузатилади, шу билан бирга, унинг қийматларининг ҳудудий фарқланиши сезиларли даражада ўзгармайди. Прогноз даврининг тегишли йилидаги энг юқори ва энг паст кўрсаткичлар ўртасидаги фарқ 4-5 фоиз пунктдан ошмаслиги керак, аммо бу ёш гурухининг нисбатан паст улушкини (ўртacha 10 %га яқин) ҳисобга олган ҳолда, прогноз даврининг охирига келиб, унинг бошига нисбатан ушбу кўрсаткич қийматларининг сезиларли ўзгаришини англалади.

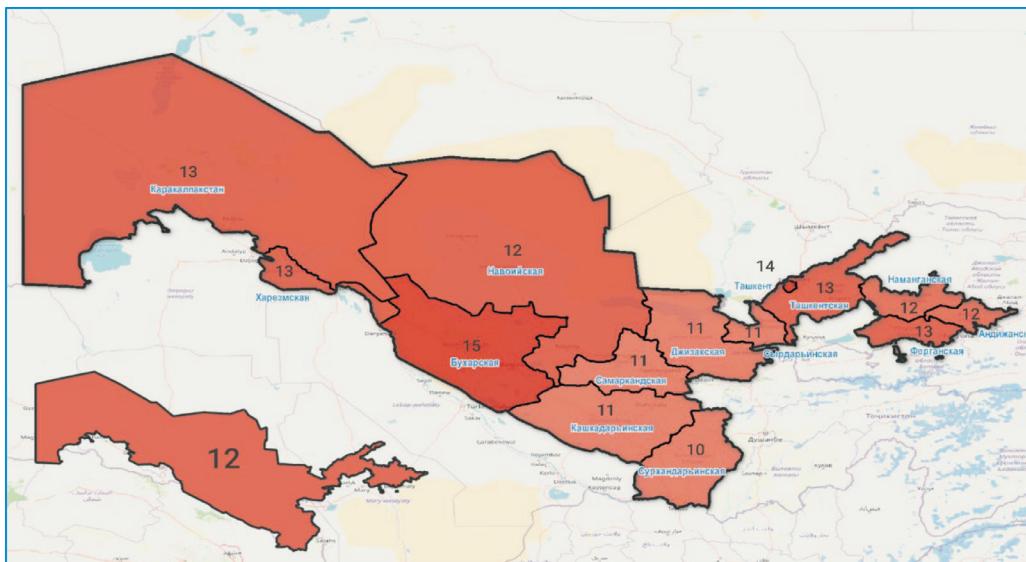
Прогноз даври бошида меҳнатга лаёқатли ёшдан катта аҳолининг энг паст улушки Сирдарё (3,9 %) ва Сурхондарё (4,0 %) вилоятларига, энг юқори даражаси эса Тошкент шаҳрига (8,2 %) тўғри келди. Ўзбекистон пойтахтида бу кўрсаткич прогноз даврида жадал ўсишда давом этишига ва 2050 йилда катта эҳтимол билан 14 %га етишига қарамай, тахминан, 2040 йилга келиб аҳолининг 65 ёш ва ундан катта ёшдагилар улуши энг юқори бўлган минтаقا Бухоро вилояти (12 %) бўлади. Түфилиш даражаси паст бўлганлиги сабабли меҳнатга лаёқатли ёшдан катта аҳоли улуши прогноз даври охирига келиб 15 %дан ортиқни ташкил этади. 2050 йилда 65 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли улушкининг энг паст кўрсаткичлари (10 %дан 11 %гача) республиканинг марказий қисмида, Сурхондарё ва Сирдарё вилоятларини қамраб олган ҳудудларда кузатилади (28 а-с расмлар).

Расм 28а:
65 ёш ва ундан катта аҳолининг улушки, 2021 й.,
(31-декабрь ҳолатига кўра),
ўртacha вариант,
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

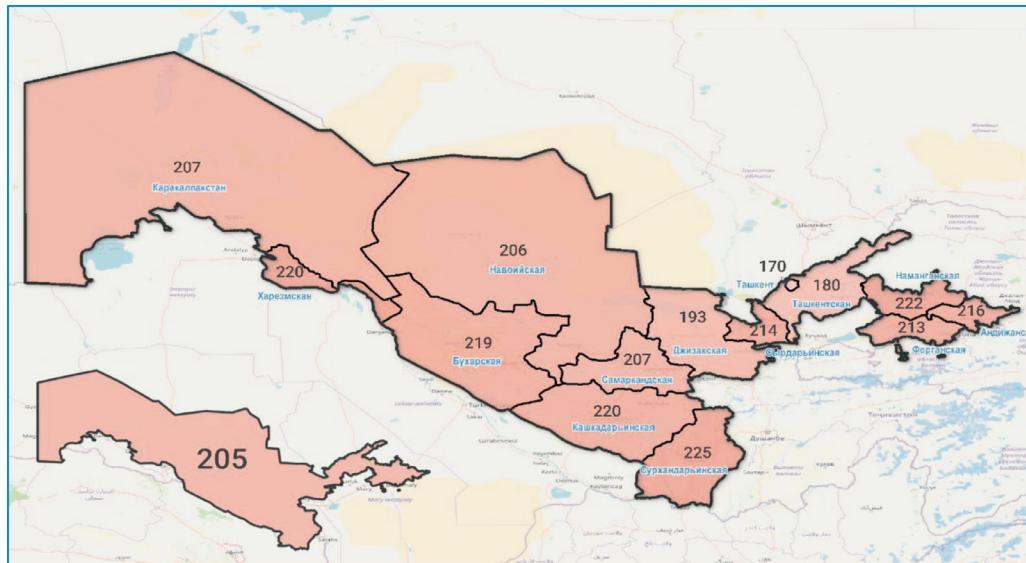

Расм 28b:
65 ёш ва ундан катта аҳолининг кутиласётган улуши, 2035 й., (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha варианти, Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

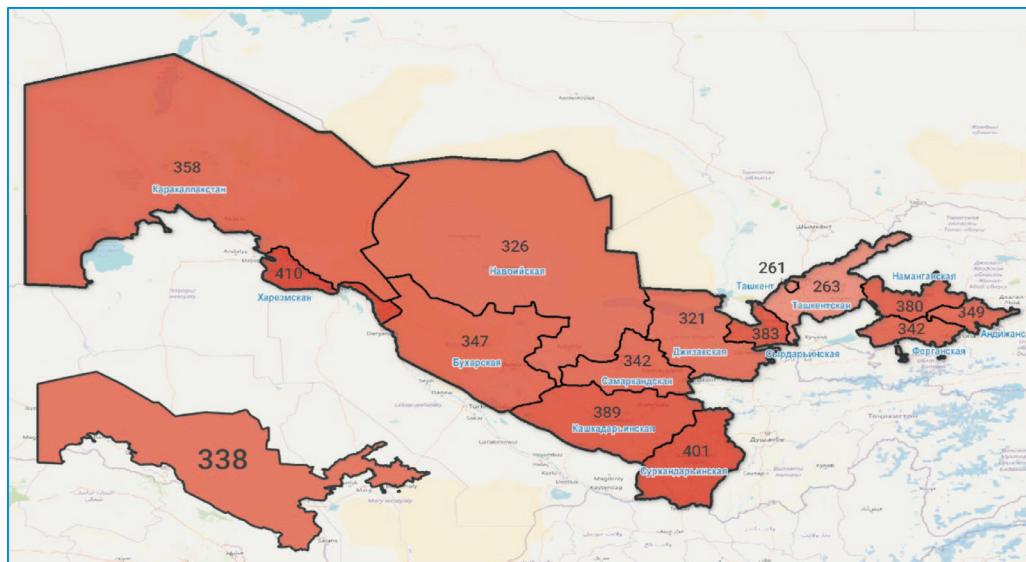

Расм 28c:
65 ёш ва ундан катта аҳолининг кутиласётган улуши, 2050 й., (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha варианти, Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

Нафақат 2035 йилгача, балки бутун прогноз даврида меҳнатга лаёқатли ёшдан ошган аҳоли улуши бўйича энг юқори ўсиш суръатларига эга бўлган ҳудудлар қаторига Сурхондарё (225 %), Наманган (222 %), Қашқадарё (220 %), Хоразм (220 %) ва Бухоро (219 %) вилоятлари киради (29a-b-расмлар). Бу вилоятларнинг барчасида (Бухородан ташқари) прогноз даври бошида ушбу кўрсаткич нисбатан паст бўлган. 2020 йил бошида ушбу ёш тоифаси улуши юқори бўлган Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятида, аксинча, нисбатан паст ўсиш суръатлари кутилмоқда. Айrim ҳудудларда 65 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли сонининг ўзгариш динамикаси ва унинг аҳоли умумий сонидаги улушининг прогноз давридаги фарқи ёш-жинс таркиби ва шунга мос равишда ўлим кўрсаткичларининг ҳудудий фарқланиши билан боғлиқ.

Расм 29а: 65 ва ундан катта ёшдаги аҳоли сонининг кутилаётган нисбий ўсиши ($2021 = 100$), 2035 й., (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha варианти, Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

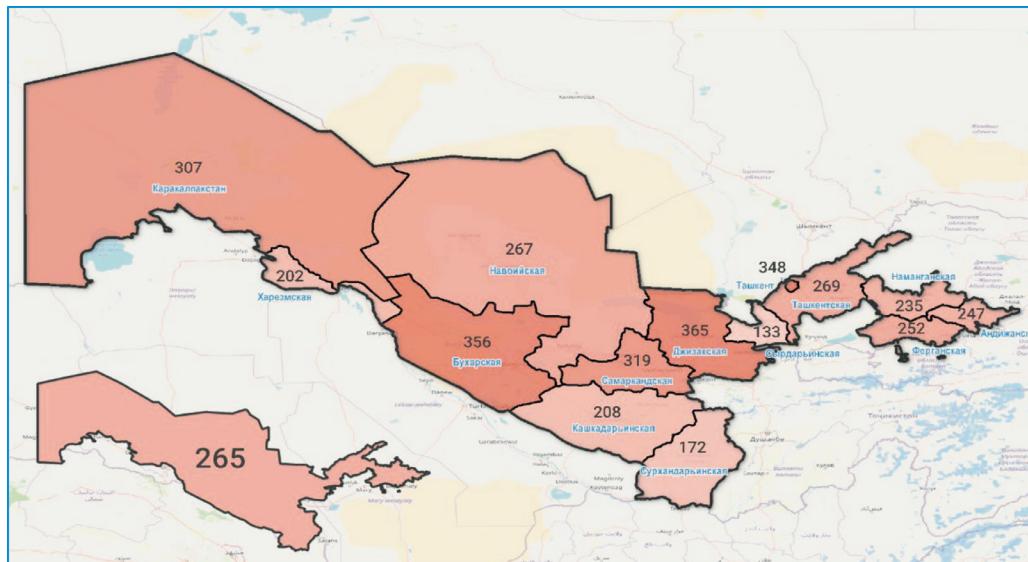
Расм 29б: 65 ва ундан катта ёшдаги аҳоли сонининг кутилаётган нисбий ўсиши ($2021 = 100$), 2050 й., (31 декабрь ҳолатига кўра), ўртacha варианти, Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида меҳнатга лаёқатли ёшдан катта аҳоли улушининг сезиларли ўсиши кузатилаётган бўлса-да, энг кекса ёшдаги (85 ёш ва ундан юқори) аҳоли улуши энг тез ўсади. Ушбу ёш гуруҳининг энг сезиларли ўсиши 2030 йилларда кутилмоқда, бунда урушдан кейинги кўплаб авлодлар 85 ёш ва ундан катта ёшга ета бошлайди. Бу ёш тоифаси улуши энг тез суръатлар билан Бухоро вилоятида ўсиши кутилмоқда, бу ерда 85 ва ундан катта ёшдагилар салмоғи 2021 – 2050 йилларда ўн уч баравардан кўпроқ ошади. Бундан ташқари, ушбу кўрсаткичнинг юқори ўсиш суръатлари Самарқанд ва Жиззах вилоятларида (ўсиш қарийб 11 баробар) ва Қорақалпоғистон Республикасида (ўсиш, тахминан, 10 баробар) қайд этилади. Бошқа томондан, ушбу ёш гуруҳи улушкидаги энг паст ўсиш суръатлари (тахминан, 6-7 баробарга ўсиш) Сирдарё ва Суҳондарё вилоятларида кузатилади.

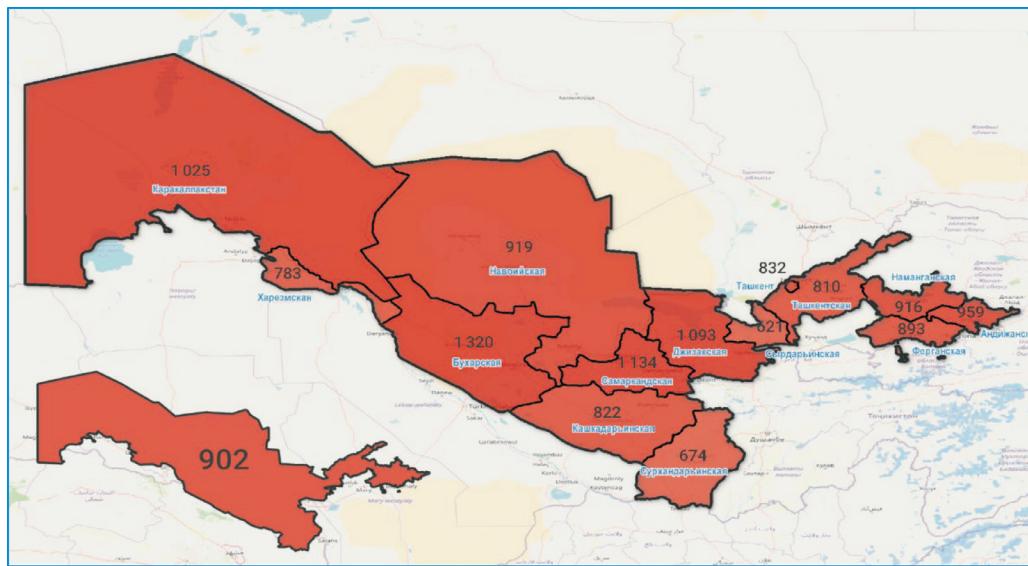
Агар прогноз даври бошида 85 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳолининг улуси 0,1 %дан 0,3 %гача (ўртacha қиймати, тахминан, 0,2 %) бўлса, прогноз қилинган давр охирига келиб ушбу кўрсаткичнинг максимал қиймати 1,9 %гача (Бухоро

катта ёшдаги гуруҳларга мансуб аҳоли тезроқ ўсади

вилоятида), энг ками 0,8 %гача (Сирдарё вилоятида), ўртacha эса мос равиша 1,3 %гача ошади. Шуни қўшимча қилиш керакки, энг кекса ёш гуруҳи улушининг ўзгариш динамикаси бўйича ҳудудларни дифференциация қилиш 65 ёш ва ундан катта ёшдаги барча аҳолига нисбатан кўпроқ даражада алоҳида ҳудудларнинг ёш таркибидаги юқорида қайд этилган нотекислик таъсирида шаклланади (30-а-б-расмлар).

Расм 30а:
85 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли сонининг кутиласётган нисбий ўсиши (2021 = 100),
2035 й., (31 декабрь ҳолатига кўра),
ўртacha варианти,
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

Расм 30б:
85 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли сонининг кутиласётган нисбий ўсиши (2021 = 100),
2050 й., (31 декабрь ҳолатига кўра),
ўртacha варианти,
Ўзбекистон ва унинг ҳудудлари

ХУЛОСАЛАР

Ўзбекистон Республикаси ва унинг 14 та ҳудудий-маъмурӣ бирликлари аҳолиси бўйича ушбу прогнозлар тўплами аниқ шарт-шароитлар ва прогноз даври бошига мавжуд бўлган дастлабки маълумотларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган. Шунинг учун тақдим этилган барча прогнозлар, шунингдек, амалга оширилган прогнозга йўналтирилган таҳлилий тадқиқот ўзига хос мазмун ва услубий хусусиятларга эга бўлиб, бу хусусиятлар қатор омиллар, жумладан, миллий ва ҳудудий миқёсда аҳоли ривожланиши билан боғлиқ билимларнинг нисбатан чекланганлигига боғлиқ эди. Прогнозларни тузиш мобайнида бу билан боғлиқ баъзи қийинчилклар енгib ўтилди, бироқ бир қатор муаммолар ҳамон ечимини кутмоқда. Ўзбекистон аёлларининг репродуктив ҳулқ-атворини аниқлашга қаратилган танланма тадқиқот натижалари 2017 йилдан кейинги туғилишнинг сезиларли ўсишига таъсир кўрсатган асосий омилларни аниқлаш имконини берди. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги томонидан тақдим этилган батафсил демографик статистик маълумотлардан фойдаланиш мавжуд экспер特 баҳоларини янада аниқлаштириш имконини берди.

Мамлакат ва ҳудудлар миқёсида демографик такрор барпо бўлиши таркибий қисмларининг ривожланиши таҳлили маълумотлар базаси яхлитлигининг жиддий бузилиши ҳолатларини аниқламади. Аммо шуни ёдда тутиш керакки, барча (тақдим этилган) маълумотлар умумэтироф этилган ҳалқаро статистик стандартлар асосида олинмаган. Юқорида айтилганлар, биринчи навбатда, аҳолининг сони, жинси ва ёш таркиби тўғрисидаги маълумотларга тааллуқлидир, улар нисбатан узоқ вақт олдин, 1989 йилги аҳолини рўйхатга олиш доирасида қўлга киритилган. 2011 йилдаги аҳоли сонининг танланма статистик кузатуви натижасида мамлакат аҳолисининг ҳаддан ташқари баҳоланиши ҳам вақтли қаторларни солиширишга сезиларли таъсир кўрсатди. Юқоридаги қайд этилган вақт қаторларидағи сифат борасидаги муаммоларни ҳисобга олган ҳолда, кўриб чиқилган барча демографик кўраткичларнинг ривожланиш тенденцияларини аниқлаш учун вақт даври сифатида 2011 йилдан 2021 йилгача бўлган давр танланган.

Прогнозга йўналтирилган таҳлил натижалари ва тадқиқ этилаётган соҳадаги назарий ишланмаларга асосланиб, катта эҳтимоллик билан қўйидагиларни эътироф этиш мүмкін:

- Сўнгти беш йил ичида (шу жумладан, 2022 йил) кузатилган туғилишнинг йиғинди коэффициенти сезиларли ўсиши вақтинчалик воқеликдир. Танланма сўров натижалари, шунингдек, туғилиш динамикасига таъсир қилувчи омилларнинг ривожланиш истиқболлари ва ҳозирги вазиятни баҳолаш ушбу тахминнинг тўғрилигидан далолат беради (масалан, ёшларни олий таълим билан қамраб олишнинг ўсиши, кейинги иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш сценарийлари ва бошқалар).
- Ўлим даражаси COVID-19 дан олдин бўлган даврдаги даражага қайтади ва кейинчалик аста-секин пасайиб, аёллар ва эркакларнинг умр кўриш давомийлигини узайтиради.

- Ички ва ташқи миграция ҳажми ортади. Шу билан бирга, миграция баланси ҳам ошади. Кутилган даражага эришгандан сўнг (прогноз вариантига қараб) ушбу кўрсаткичларнинг қийматлари барқарор бўлиб қолади, деб фараз қилинади.

Прогноз натижалари қўйидаги хulosаларни чиқаришга имкон беради:

- Ўзбекистон Республикаси аҳолиси жадал ўсиб боради ва 2040 йил охирига келиб 50 миллион кишидан ошади. Шундай қилиб, прогноз даври давомида мамлакат аҳолиси унинг боши, яъни 2021 йил охирига нисбатан 44 %га ошади.
- Худди шундай аҳоли ўсиши Ўзбекистоннинг барча 14 вилоятида кузатилади.
- Ҳудудларда аҳоли кўпайишининг асосий параметрлари ва ёш-жинс таркибининг ўзгариш тенденциялари ўхшаш бўлади. Шу билан бирга, алоҳида демографик жараёнларни тавсифловчи кўрсаткичлар қийматларида ва шу тариқа, ҳудудларда аҳолининг умумий ўсиш суръатлари ва ҳажмларида сезиларли фарқлар бўлади. Аҳоли сонининг энг катта ўсиши Сурхондарё (58 %), Қашқадарё (53 %) ва Жиззах (52 %) вилоятларида, шунингдек, Тошкент шаҳрида (52 %) кутилмоқда. Аҳолининг ўсиши энг паст суръатлarda Қорақалпоғистон Республикаси (26 %), Тошкент (27 %) ва Бухоро (30 %) вилоятларида кузатилади.
- Аҳолининг нафақат сонида, балки ёш таркибида ҳам муҳим ўзгаришлар рўй беради - аҳоли қариши жараёни тезлашади ва узоқ муддатли бўлади. 2050 йилга бориб мамлакат аҳолисининг ўртacha ёши сезиларли даражада ошади (29,8 ёшдан 35,0 ёшгacha), аҳолининг қариши нафақат “пастдан”, балки “юқоридан” ҳам содир бўлади. Қариш жараёнининг ҳудудий фарқланишига келсақ, 2021 йил охирида аҳолининг энг юқори ўртacha ёши Тошкент шаҳрида (33,0 ёш), энг қуйиси эса Сурхондарё (27,7 ёш) ва Қашқадарё (28,0 ёш) вилоятларида қайд этилган. 2050 йилда энг кекса аҳоли Бухоро вилояти (38 ёш) ва Тошкент шаҳрида (37 ёш), энг ёши эса Сурхондарё вилоятида (33 ёш) яшайди.
- Прогноз даврининг биринчи учдан бир қисмида (2021 – 2033 йилларда) 0-14 ёшдаги аҳоли сони 2,3 миллион кишига кўпаяди ва бутун мамлакат аҳолиси билан бир хил суръатда (таксминан, 22 %) ўсади. Бироқ, келажакда ушбу ёшдагилар контингенти сонининг қисқариши кузатилади, бунинг натижасида бутун прогноз даврида 0 – 14 ёшдаги одамлар сонининг умумий ўсиши 1 миллион кишидан кам бўлади (10 % дан кам).
- Меҳнатга лаёқатли аҳоли (БМТ стандарти бўйича 15 – 64 ёш) ҳам бутун мамлакат аҳолиси сонининг ўсиш суръатларига яқин суръатларда ўсади ва 30 йилдан камроқ ваqt ичida 10 миллиондан ортиқ кишига кўпаяди. Бу ёш тоифасидагилар сонининг энг кўп ўсиши Сурхондарё вилоятида (62 %), энг ками эса Тошкент (26 %) ва Бухоро (27 %) вилоятларида, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикасида (27 %) кутилмоқда.
- Бутун прогноз даврида 65 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли сонининг мисли кўрилмаган ўсиши кузатилади, бу 2021-йилдаги 1,8 миллион кишидан 2050 йилда 6,1 миллион кишига, яъни 238 %га ошади. Шуниси эътиборга лойиқки, прогноз даври охирига келиб Хоразм ва Сурхондарё вилоятларида ушбу контингент сонининг нисбатан ўсиши 300 %дан ошади, айни пайтда энг кекса аҳоли истиқомат қилувчи Тошкент агломерациясида (Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти) яшайди, бу ўсиш “жами”, тахминан, 160 %га teng бўлади.

Шубҳасиз, аҳолининг тақрор барпо бўлиш параметрларида кутилаётган ўзгаришлар давлат ва жамият фаолиятининг турли соҳаларига мұхим таъсир кўрсатади, хусусан, аҳолини ижтимоий мұхофаза қилиш ва ижтимоий хизматлар, соғлиқни сақлаш, меҳнат бозори, бандлик, таълим тизими ва бошқалар, шунингдек, минтақавий ривожланиш. Бундан ташқари, ушбу соҳаларда демографик омиллар таъсирида юзага келадиган вазиятлар ўзаро боғлиқ ва бир-бирини тақозо этувчи бўлиши мүмкін – бир соҳада мавжуд вазиятнинг ўзгариши бошқа соҳадаги ўзгаришларга олиб келиши мүмкін.

Аҳолининг тез қариши мұқаррар равишда янги саволларни, жумладан, пенсия таъминоти тизимининг барқарорлигини таъминлаш масаласини ҳам ўртага қўяди. Тахмин қилиш мүмкінки, пенсия тизимини ислоҳ қилиш йўлидаги биринчи мұхим қадам ҳозирги, нисбатан паст пенсия ёшини оширишдан иборат бўлади.

Кекса аҳоли сонининг кўпайиши ва умр кўриш давомийлигининг ошиши тиббий хизматларга бўлган талабнинг ортишига олиб келади. Бу, ўз навбатида, нафақат аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш харажатларининг сезиларли даражада ошишига, балки кекса аҳоли ва уларнинг уй хўжаликлари харажатлари таркибида ҳам жиддий ўзгаришларга олиб келади. Аҳолининг демографик таркибининг ўзгариши ижтимоий хизматларга бўлган талабнинг ошишида ҳам намоён бўлади.

Потенциал ишчи кучини ифодалайдиган меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли бутун прогноз даврида барқарор ўсиб боради ва шу билан бирга “қарийди”. Бундан ташқари, пенсия ёши ошган тақдирда, амалдаги пенсия ёши чегараларини сақлаб қолган ҳолда, пенсионер бўлиши мүмкін бўлганлар меҳнатга лаёқатли аҳоли тоифасига ўтади. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикасининг ҳозирги ва айниқса, келажакдаги ҳукумати олдидаги асосий вазифалардан бири жадал ўсиб бораётган меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳолини иш ўринлари билан таъминлашдан иборат бўлади. Бу вазифани бажаришнинг аҳамияти, биринчидан, иш ўринларига бўлган талабнинг кутилаётган кенг кўламли ўсиши билан, иккинчидан, бандлик секторининг ривожланиш динамикаси ва жамият ҳаёти бошқа соҳаларнинг ривожланиши ўртасида яқин боғлиқлик мавжудлиги билан белгиланади.

Айрим ҳудудларда муайян муаммоларни ҳал қилиш устуворлиги демографик жараёнларнинг ҳудудий хусусиятларини, шу жумладан, аҳоли сони ва ёш-жинс таркибидаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда белгиланиши керак. Шу муносабат билан, келгуси ўн йилликларда минтақавий ривожланиши тизимли ва самарали бошқариш алоҳида аҳамиятга эга бўлади.

Юқоридагиларни сарҳисоб қилсак, Ўзбекистон Республикаси қарийб яқин ўттиз йилликада аҳоли сонининг динамик ўсишини бошдан кечиради, деган хulosага келишимиз мүмкін. Шу билан бирга, аҳолининг ёш таркибида бундан ҳам катта ва кўп жиҳатдан мисли кўрилмаган ўзгаришлар рўй беради. Ушбу ўзгаришлар натижасида бутун мамлакат ва унинг алоҳида ҳудудлари келажакда кўплаб янги чақириқларга дуч келиши мүмкін. Шу боис, бизнинг нуқтаи назаримиздан, уларни ҳал этиш бўйича ўз вақтида аниқ чора-тадбирлар кўриш, жумладан, Ўзбекистон Республикаси демографик ривожланишининг мүмкін бўлган сценарийларининг истиқболлари ва оқибатларини синчиклаб ўрганиш; ушбу оқибатларни, шунингдек, юзага келиши мүмкін бўлган салбий оқибатларнинг олдини олиш ёки юмшатиш имкониятларини ҳар томонлама баҳолаш; ва ниҳоят, зарур чораларни ишлаб чиқиш ва қўллаш мұхим аҳамият касб этади.

ДЕМОГРАФИК ПРОГНОЗ НАТИЖАЛАРИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ ВА УЛАРНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

Шубҳасиз, аҳолининг такрор барпо бўлиш параметрларида кутилаётган ўзгаришлар давлат ва жамият фаолиятининг турли соҳалари, жумладан, ишлаб чиқариш (саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, транспорт, алоқа), инвестициялар, хизмат кўрсатиш, соғлиқни сақлаш, таълим тизими, меҳнат бозори ва бандлик, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва ижтимоий хизматлар ва бошқалар, шунингдек, ҳудудларни ривожлантириш кабиларга муҳим таъсир кўрсатади.

Бундан ташқари, ушбу соҳаларда демографик омиллар таъсирида юзага келадиган вазиятлар ўзаро боғлиқ ва бир-бирини тақозо этувчи, яъни бир соҳада мавжуд вазиятнинг ўзгариши бошқа соҳада ўзгаришларга олиб келиши мумкин.

Туғилиш ва ўлимнинг ўсиши (айниқса, меҳнатга лаёқатли ёшдаги эркаклар ўртасида), меҳнатга лаёқатли ёшдан кичик (0 – 14 ёш) аҳолининг динамикаси она ва бола саломатлигини, аҳоли саломатлигини, қулай турмуш шароитини шакллантириш масалаларини, шунингдек, таълим тизимини, жумладан, мактабгача таълимни ривожлантириш масалаларини долзарблаштирумокда.

Потенциал ишчи кучи бўлган меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли бутун прогноз даврида барқарор ўсиб боради ва шу билан бирга “қариди”. Шу муносабат билан ўсиб бораётган меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли учун муносаби иш ўринларини яратиш асосий вазифалардан бири бўлади. Ушбу муаммони ҳал этишининг аҳамияти, биринчидан, иш ўринларига талабнинг кутилаётган кенг кўламли ўсиши билан ва иккинчидан, иш билан бандлик секторининг ривожланиш динамикаси ва жамият ҳаётининг бошқа соҳалари ривожланиши ўртасидаги яқин боғлиқлик билан белгиланади.

Кекса аҳоли сонининг кўпайиши тиббий хизматга бўлган талабни оширади. Бундай ўзгартириш нафақат аҳолига тиббий ёрдам кўрсатиш харажатларининг сезиларли дараҷада ошишига, балки кекса аҳоли ва уларнинг уй хўжаликлари харажатлари таркибида сезиларли ўзгаришларга олиб келади.

Аҳолининг тез қариши муқаррар равишда янги масалаларни, жумладан, пенсия таъминоти тизимининг барқарорлигини таъминлаш масаласини ҳам ўртага қўяди.

Миграция жараёнлари борасида, кетганлар (эмигрантлар) сонининг келганлар (иммигрантлар) сонидан устунлиги прогноз қилинмоқда. Аҳолининг ҳудудий ҳаракатланиши ёш меҳнатга лаёқатли ёшдаги одамларнинг юқори ҳаракатчанлиги билан тавсифланади.

Айрим ҳудудларда муайян муаммоларни ҳал қилиш устуворлиги демографик жараёнларнинг ҳудудий хусусиятларини, шу жумладан, аҳоли сони ва ёш-жинс таркибидаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда белгиланиши керак. Бу борада ҳудудларни ривожлантиришни тизимли ва самарали бошқариш алоҳида аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасидаги жорий демографик вазиятни таҳлил қилиш ва уни ривожлантириш истиқболларини ҳисобга олган ҳолда, 2050 йилгача бўлган давр учун демографик прогноз маълумотларини қўйидагиларни ишлаб чиқиша фойдаланиш тавсия этилади:

1. Янги Ўзбекистонни ривожлантириш ва ижтимоий давлат қуриш стратегиясини амалга оширишнинг аҳолини иш ўринлари ва кафолатланган даромад манбалари билан таъминлаш, фуқароларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш, малакали тиббий ва таълим хизматлари кўрсатиш ва муносиб турмуш шароитларини яратиш йўналишларидаги дастурларни.
 2. Реал иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳани ривожлантириш параметрлари; муҳандислик, транспорт ва ижтимоий инфратузилмалар, инвестицияларни, шу жумладан, инсон капиталига бўлган инвестицияларни жалб қилиш; маъмурий-ҳудудий ҳудудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурлари; давлат ва ҳудудий бюджетлар (алоҳида уларнинг даромад ва харажатлар қисмлари) параметрлари.
 3. Тиббий хизматнинг имконлилиги ва сифатини таъминлаш, соғлиқни сақлаш муассасаларининг моддий техник базасини мустаҳкамлаш орқали болалар ва оналар ўлимини, шунингдек, меҳнатга лаёқатли ёшдаги ўлимни камайтириш, соғлиқни сақлашни яхшилаш ва умр кўриш давомийлигини ошириш бўйича соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш дастурлари.
 4. Мактабгача, ўрта маҳсус, касб-хунар ва олий таълимни ривожлантириш бўйича тегишли таълим муассасаларини ташкил этиш ва жойлаштириш, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш бўйича мақсадли дастурлар.
 5. Иш ўринларини яратиш ва сақлаб қолиш, ишчи кучига талаб ва таклифнинг миқдор ва сифат мувозанатини таъминлаш, демографик имкониятлардан фойдаланишни ўз ичига олувчи меҳнат бозорини тартиба солиш, аҳоли иш билан бандлигини таъминлаш, ишсизликни камайтириш миллий стратегияси.
 6. Барқарор урбанизация бўйича истиқболли дастурий чора-тадбирларни ҳисобга олган ҳолда ташқи меҳнат миграцияси ва ички миграцияни тартиба солишнинг асосий йўналишлари.
 7. Республика ҳудудларини: Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳрини комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг қисқа муддатли ва узоқ муддатли дастурлари.
- Кўрсатилган – мавжуд ёки юзага келиши мумкин бўлган муаммоларни ҳал этишда давлат органлари бир-бирлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиши ва ҳаракатларини мувофиқлаштириш мақсадида ўз ваколатлари ва вазифалари доирасида ташаббус кўрсатадиган, қарорлар қабул қиласиган ва барқарор демографик ривожланишни таъминлаш учун асосий масъулиятни ўз зиммасига оладиган ваколатли органларни белгилаш таклиф этилади.
- Аҳолининг ривожланиши билан боғлиқ муаммоларнинг моҳияти ва кўламини ҳар томонлама ва батафсилроқ тушуниш учун, шунингдек, ўзгарувчан демографик вазият шароитидатурли соҳалардаги истиқболдаги тенденциялар ва ўзгаришларни олдиндан кўришга имкон берадиган ҳосилавий прогнозлар ва маҳсус симуляцион моделлар натижаларидан фойдаланиш керак.
- Тақдим этилган прогнозлар натижалари нафақат давлат томонидан амалга оширилаётган умумий ижтимоий йўналишдаги чора-тадбирларнинг илмий асосланганлигини оширишнинг зарур шарти, балки давлат сиёсатининг демографик ривожланишдаги мавжуд ижобий имкониятлардан фойдаланиш ва шаклланган демографик тенденцияларга муносабат билдиришга қаратилган чора-

тадбирларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш бўйича мұхим дастлабки маълумот сифатида ҳам кўриб чиқилиши керак.

Ушбу тадқиқот мұаллифлари Ўзбекистон ва унинг ҳудудларини 2050 йилгача бўлган давр учун ишлаб чиқсан демографик ривожланиш прогнози натижаларидан янада кенгроқ фойдаланишни, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси давлат органлари ва ҳамкорлик қилишдан манбаатдор бошқа ташкилотлар учун ҳосилавий прогнозлар ва махсус симуляция моделларини яратиш масаласида ҳамкорлик қилишга тайёр эканликларини билдирадилар.

ГЛОССАРИЙ

Аҳоли баланси – Аҳоли сони ўзгаришининг натижаси. Ёш-жинсига кўра вафот этганлар ва эмигрантлар сонига камайган, шунингдек, түфилганлар ва иммигрантларнинг мос келадиган сонига кўпайган аҳолининг жинси ва ёши бўйича сони.

Ёш-жинс пирамидаси – Вертикал ўйналтирилган икки томонлама гистограмма бўлиб, аҳолининг жинси ва ёши бўйича тақсимланишинг график тасвири. Ҳар бир муайян ёш ва жинсдаги одамларнинг сони ёки уларнинг умумий аҳоли сонидаги нисбий улуши бир хил масштабдаги узунликда горизонтал чизиқлар билан акс эттирилади, чизиқлар эса ёш қийматларини ошириш тартибида бир-биридан юқорида жойлашган (ёш жиҳатдан энг ёш гуруҳлар пирамиданинг қўйи қисмиди), диаграмманинг чап томонида – эркаклар учун, ўнгда – аёллар учун.

Аҳолининг тақрор барпо бўлиши – Кенг маънода бу аҳолининг табиий ҳаракати ва миграция (яъни туғилиш, ўлим, иммиграция ва эмиграция) натижасида доимий авлод алмашинуви жараёнидир.

Шаҳар аҳолиси – Амалдаги маъмурӣ-ҳудудий бўлинши бўйича қишлоқ ва шаҳар аҳоли пунктларига мувофиқ мамлакатнинг барча шаҳар аҳоли пунктлари мажмуу аҳолиси.

Демографик ўтиш – Туғилиш ва ўлимнинг юқори даражасидан паст даражага ўтиш натижасида аҳоли тақрор барпо бўлишининг экстенсив туридан интенсив турига тарихий ўтиш. Ўлим ҳолатларининг камайиши, одатда, туғилиш пасайишидан олдин содир бўлиб, ўтиш даврида аҳолининг тез ўсишига олиб келади.

Аҳолининг табиий ҳаракати – Туғилиш ва ўлим жараёнларининг ўзаро таъсири натижасида аҳоли сони ва таркибининг ўзгариши.

Аҳолининг табиий ўсиши – Маълум вақт оралиғида түфилганлар ва ўлганлар сони ўртасидаги фарқ; аҳоли сони ўзгаришининг таркибий қисмидир.

Аҳолининг табиий ўсиши – Аҳолининг табиий ҳаракати натижасида умумий аҳоли сонининг кўпайиши ёки камайиши.

Аҳоли сони ўзгариши – Аҳолининг табиий (туғилиш, ўлиш) ва механик (иммиграция ва эмиграция) ҳаракати натижасида юзага келадиган жараён.

Иммиграция – Келиш жойи нуқтаи назаридан кузатилган доимий ёки узоқ муддатли яшаш жойи учун бир ҳудуддан бошқасига (маъмурӣ чегара орқали) кўчиб ўтиш жараёни.

Когорта – Бир вақтнинг ўзида маълум бир демографик ҳодисани бошдан кечирган одамлар гуруҳи. Масалан, 1900 йил ёш когортаси ўша йили түфилган одамлардир. Бундан ташқари, никоҳ когорталари, битириувчилар когорталари ва бошқалар мавжуд.

Аҳолининг табиий ўсиш коэффициенти – Ўрта ҳисобда аҳолининг 1000 кишига нисбатан тирик туғилганлар сони ва ўлганлар сони ўртасидаги фарқ.

Аҳолининг умумий ўсиш коэффициенти – Ўртacha 1000 нафар аҳолига тўғри келадиган, бир томондан тирик туғилганлар ва ўлганлар сони ва бошқа томондан иммигрантлар ва эмигрантлар сони ўртасидаги фарқ.

“Ота-оналар” қўллаб-қувватлаш коэффициенти – Авлодлароро қўллаб-қувватлаш дараҷасини акс эттиради ва маълум ёшдаги кекса одамлар (“ота-оналар” авлоди) сонининг уларнинг потенциал “фарзандлари” сонига нисбати сифатида ҳисобланади. Бу ҳолда, потенциал “болалар” деб, “ота-оналар” авлоди билан ёш фарқи авлоднинг ўртacha узунлигига, яъни, ота-оналар ва уларнинг фарзандлари авлодларини ажратиб турадиган ўртacha вақт оралиғига тенг бўлган барча шахслар ҳисобланади.

Потенциал қўллаб-қувватлаш коэффициенти – Меҳнатга лаёқатли ёшдан катта ёшдаги ўртacha бир кишига тўғри келадиган меҳнатга лаёқатли ёшдаги кишилар сони; меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳолига нисбатан қарамоғидаги кишилар юкини ифодалайди. Агар бу кўрсаткич 100 % га тенг бўлса, демак, бу аҳолида меҳнатга лаёқатли ёшдан катта ҳар 100 кишига меҳнатга лаёқатли ёшдаги 100 киши тўғри келади.

Туғилиш коэффициенти (ёки Туғилишининг умумий коэффициенти) – Ўртacha йиллик аҳолининг ҳар 1000 кишига нисбатан тирик туғилганлар сони. Инглиз тилида “natality” (“туғилиш”) атамаси кўпинчча “туғилиш коэффициенти” атамаси билан алмаштирилади.

Ўлим коэффициенти (ёки Ўлимнинг умумий коэффициенти) – Ўртacha йиллик аҳолининг ҳар 1000 кишига маълум бир календар йилидаги ўлимлар сони.

Беш ёшгача бўлган болалар ўлими коэффициенти (болалар ўлими) – Боланинг беш ёшга тўйлансдан вафот этиши эҳтимоли.

Соф миграция коэффициенти – Ўртacha йиллик аҳолининг ҳар 1000 нафарига тўғри келадиган миграция сальдоси.

Эмиграция коэффициенти – Муайян бир ҳудудда яшовчи ўртacha йиллик аҳолининг ҳар 1000 нафарига тўғри келадиган ушбу ҳудудни тарк этган эмигрантлар сони.

Медиан ёш – Мамлакат аҳолисини сон жиҳатдан тенг икки гуруҳга бўладиган ёш; яъни аҳолининг ярми ўша ёшдан кичик, ярми эса катталар.

Миграция сальдоси – Миграция балансининг натижаси, бу маълум бир вақт давомида маълум бир ҳудудда иммиграция ва эмиграция сони ўртасидаги фарқ.

Миграция баланси – Миграция сальдоси атамасининг синоними

Миграция – Мамлакатнинг муайян ҳудудлари ўртасидаги ёки давлат маъмурий чегараларини кесиб ўтиши билан боғлиқ бўлган одамларнинг доимий яшаш жойини ёки вақтинча яшаш жойини узоқ ёки қисқа мuddатга ўзгартириш учун кўчиш жараёни; аҳоли сони ўзгаришининг таркиби қисмидир.

Модель проекцияси – Маълум бир ҳодисанинг маълум шароитларда келажакдаги ривожланиши тўғрисидаги муроҳазалар, бу ривожланишининг энг мумкин бўлган тенденцияларини тавсифлашда тўлиқ деб даъво қилмайди.

Меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли – Мамлакат аҳолисининг 15 – 64 ёшдаги қисми (БМТ стандарти бўйича)

Меҳнатга лаёқатли ёшдан кичик аҳоли – Мамлакат аҳолисининг 0 – 14 ёшдаги қисми (БМТ стандарти бўйича)

Меҳнатга лаёқатли ёшдан катта аҳоли – Мамлакат аҳолисининг 65 ва ундан катта ёшдаги қисми (БМТ стандарти бўйича)

Туғилишинг умумий коэффициенти учун **Туғилиш коэффициентига** қаранг.

Ўлимнинг умумий коэффициенти учун **Ўлим коэффициентига** қаранг.

Соф миграциянинг умумий коэффициенти учун **соф миграция коэффициентига** қаранг.

Аҳоли сонининг умумий ўсиши – Маълум вақт даврининг боши ва охиридаги аҳоли ўртасидаги фарқ. Чегаралари ўзгармаган ҳудудларда бу кўрсаткич түфилганлар ва ўлганлар сони ва иммигрантлар ва эмигрантлар сони ўртасидаги фарқларнинг йиғиндиси сифатида ҳисобланади.

Туғилиш тартиби – Онадан боланинг туғилиш тартиби.

Аҳолини рўйхатга олиш – Маълум бир давлат ҳудудидаги маълум бир вақтга барча аҳоли учун тегишили демографик, ижтимоий вайкетисодий маълумотларни тўплаш ва жамлашини ўз ичига олган бутун аҳолининг “рўйхати” ни тузиш.

Ёш-жинс таркиби – Ҳар бир ёш тоифасидаги эркаклар ва аёллар сони ёки уларнинг умумий аҳоли таркибидаги улуши билан белгиланадиган аҳоли таркиби (эркаклар ёки аёллар алоҳида эмас). Аҳолининг жинси ва ёш таркиби ўтмишдаги туғилиш, ўлим ва миграция тенденцияларининг йиғиндиси натижасидир. Ёш ва жинс тузилиши ҳақидаги маълумотлар аҳоли ва демографик жараёнлар ҳақидаги бошқа кўплаб турдаги маълумотларни тавсифлаш ва таҳлил қилиш учун муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек қаранг: Ёш-жинсга оид пирамида

Туғилишинг ёшга оид коэффициенти – Маълум бир ёш гуруҳидаги аёллардан түфилган болалар сонининг ушбу ёш гуруҳидаги аёлларнинг ўртacha сонига нисбати.

Ўлимнинг ёшга оид коэффициенти – Маълум бир ёш гуруҳидаги вафот этган эркаклар ёки аёллар сонининг ушбу ёш гуруҳидаги мос равишда эркаклар ёки аёлларнинг ўртacha сонига нисбати.

Эмиграциянинг ёшга оид коэффициенти – Маълум бир ёш гуруҳидаги эркаклар ёки аёллар ўртасидаги эмигрантлар сонининг ушбу ёш гуруҳидаги мос равишда эркаклар ёки аёлларнинг ўртacha сонига нисбати.

Бола ёшдаги қарамоғдагилар улуши коэффициенти – 0 – 14 ёшдаги болалар сони ва меҳнатга лаёқатли ёшдаги (БМТ стандарти бўйича 15 – 64 ёш) аҳоли нисбатини ифодалайди. Агар бу кўрсаткич 100 %га тенг бўлса, демак, бу аҳолида меҳнатга лаёқатли (продуктив) ёшдаги ҳар 100 кишига болалик (меҳнатга лаёқатли ёшдан кичик) ёшдаги 100 киши тўғри келади.

Кекса ёшдаги қарамоғдагилар улуши көзғициенети – Мехнатга лаёқатли ёшдан катта (65 ва ундан катта) ва меҳнатга лаёқатли ёшдаги (БМТ стандарти бўйича 15 – 64 ёш) аҳоли нисбатини ифодалайди. Агар бу курсаткич 100 %га тенг бўлса, демак, ушбу аҳолида меҳнатга лаёқатли (продуктив) ёшдаги 100 кишига меҳнатга лаёқатли ёшдан катта бўлган 100 киши тўғри келади.

Аҳолининг ўсиши – Маълум бир вақт оралиғида умумий аҳоли сонининг ўсиши ёки камайиши, бу давр бошидаги умумий аҳоли сонига нисбатан фоизда ифодаланади.

Прогноз – Маълум бир ҳодисанинг келажакда энг катта эҳтимоллик билан ривожланиши мумкин бўлган илмий асосланган нуқтаи назар.

Репродуктив (түғиши) ёши – Аёлнинг түғиши қобилиятига эга бўлган ёш оралиғи; статистик мақсадлар учун 15 – 49 ёш оралиғи, одатда, аёлларнинг репродуктив ёши ҳисобланади.

Түғилиши – Аҳоли орасида түғилиши жараёни, аҳолининг табиий ҳаракати ва тақрор барпо бўлишининг таркиби қисмларидан бури ёки бу жараённинг интенсивлиги.

Оддий тақрор барпо бўлишини таъминловчи түғилиши – Түғилишининг шундай даражасику, унда оналар авлоди түғилишда она ёшигача тирик қоладиган қизлар авлоди билан алмашинишадир (ва, эҳтимол билан, улар ҳам она бўлади).

Қишлоқ аҳолиси – Амалдаги қишлоқ ва шаҳар жойларига мувофиқ маъмурий-ҳудудий бўлинши бўйича мамлакатнинг жами қишлоқ жойлардаги аҳоли мажмуси.

Ўлим – Аҳолининг табиий ҳаракати ва тақрор барпо бўлишининг таркиби қисмларидан бури бўлган авлодларнинг ўйқ бўлиб кетиш жараёни ёки бу жараённинг интенсивлиги.

Бола түғилишидаги онанинг ўртacha ёши – Түғилиш тақвимининг хусусиятларидан бури бўлиб, у барча репродуктив ёшдагилар учун түғилишининг ўшга оид көзғициентлари асосида ҳисобланади.

Аҳолининг ўртacha ёши – Маълум бир аҳолининг ёш тақсимотининг умумлаштирувчи тавсифи бўлиб, маълум бир аҳолидаги барча одамлар ўшларининг ўртacha арифметик қиймати сифатида ҳисобланади.

Ўртacha умр давомийлиги – Ўлимнинг мавжуд даражаси сақланиб қолган ҳолда, түғилганларнинг маълум бир авлодидан мудайян ўшга етган одам, одатда, ушбу жадвал авлодининг умрининг якунигача яшаши мумкин бўлган йилларнинг ўртacha миқдори.

Аҳолининг қариши – Ёши катта ва кекса одамларнинг умумий аҳоли сонидаги улуши ортиб бориши, аксинча болалар ва ўсмирлар улуши пасайиши билан хусусиятланадиган жараён. Аҳолининг қариши, одатда, аҳолининг ўртacha ёки медиана ёшининг ошишига олиб келади. Одатда, қариши түғилиши даражасининг пасайиши, кекса ёшдагиларнинг ўртacha умр давомийлигининг ўзгармас бўлиб қолиши ёки ҳатто ошиши ва биринчи навбатда, эркаклар ва аёлларнинг кўп сонли авлодлари яна ҳам юқори ёш гурӯҳларига ўтиши натижасида содир бўлади.

Туғилишнинг йиғинди коэффициенти – Бир аёл ўзининг ҳаёти давомида, у ўзининг репродуктив даврининг охиригача яшаси ва унинг туғиши мазкур календарь йил ёки бошқа вақт оралығы учун амал қилган туғилишнинг ёшга оид коэффициентларига мос тушиши шарты билан ўрта ҳисобда тирик туғиши мүмкін бўлган болалар сонини ифодалайди.

Аҳоли сони – Маълум бир вақтда маълум бир ҳудудда яшовчи одамлар сони.

Эмиграция – Жўнаб кетиш жойи нуқтаи назаридан кузатилган доимий ёки узоқ муддатли яшаш жойи учун бир ҳудуддан бошқасига (маъмурий чегара орқали) кўчиб ўтиш жараёни.

Муҳаррир: Зухриддин Кудратов

Нашриёт тасдиқномаси
№9183-7961

Босишига руҳсат этилди 21.11.2023 й.
Бичими 60x90 1/8
«Calibri» гарнитураси. Офсет босма усулида босилди.
Босма табоғи 9,5.

Адади 100 нусха.

Нашриёт уйи «BAKTRIA PRESS»
100000, Тошкент, Буюк Ипак Йўли мавзеси, 15-25
Тел.: +998 (71) 233-23-84
e-mail: baktriapress@gmail.com

МЧЖ «PRINT MEDIA» босмахонасида чоп этилди
Манзил: Тошкент ш., Ўзбекистон овози куч. 32
Тел.: (+998 71) 233 03 21
www.printmedia.uz

ISBN 978-9943-9574-7-3